

813/1
L 4-84

ЎЗБЕК
АДАБИЁТИ БЎСТОНИ

Аҳмад Яссавий
ХИКМАТЛАР

1993-2202.

ЎЗБЕК
АДАБИЁТИ БЎСТОНИ

ЎЗБЕК АДАБИЁТИ БЎСТОНИ

Аҳмад Яссавий

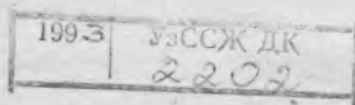
ҲИКМАТЛАР

Тошкент
Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1994

Уз 1
Я 84

Тахрир ҳайъати
Азиз Қазомов, Суйиша Ғаниева, Бегали Қосимов,
Наган Маллаев, Хайриддин Султонов, Абдуқодир Ҳайитметов,
Омон Матжон, Одил Ёқубов

Нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изохлар муаллифи
Иброҳим Ҳаққулов

Яссавий, Аҳмад.

Ҳикматлар // Тахрир ҳайъати: А. Қазомов ва бошқ;
Нашр. тайёрловчи, сўзбоши ва изохлар муаллифи, тўп-
ловчи И. Ҳаққулов; / — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти.
1991. — 256 б. — (Ўзбек адабиёти бўстони).

Ўзбек классик адабиётининг улкан намоёндаларидан бири Аҳмад Яссавий XII асрда яшаб, мураккаб ижтимоий-тарихий даврнинг фарзанди сифатида яшод этди. Унинг руҳий олами ҳам даври каби мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун тарафлиги билан аке этгандир. Яссавий «Ҳикматлар» илк бор тўлиқ нашр этилмоқда.

Яссави, Аҳмад. Книга изречений.

4702620102-20

Я ————— 3-90
М 352 (04) — 91

© Ғафур Ғулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти. УЗ1
1991 й.

ISBN 5-635-00499-7

АХМАД ЯССАВИЙ

Нафе ила дунёга дил берган фосиқлар сиз бу кун,
Иссавий хок пойидин айлаб олинг тумморлар.

Абдулла Орипов

✓Ахмад Яссавий туркий тасаввуф шеъриятининг атоқли вакили. У «Девони ҳикмат» асари билан жаҳоннинг бир неча мамлакатларида маълум ва машҳур бўлган Бобораҳим Машраб газалларида бирида «Рухи жоним аршга етди мен ўзим осмониман», деган эди. Шу маънода Яссавий Машрабга ўхшаш шoirларнинг раҳнамоларидан, юксак Рух донишманди, унинг рухий олами мураккаб ва зиддиятли бўлиб, булар ижодиётида бутун тарафлиги билан аке этгандир. Мана шунинг учун Яссавий ҳикматлари ўқувчиларга ҳар хил таъсир кўрсатади, ҳар кимда ўзича мулоҳазалар уйғотади. Шунини ҳам унутмайликки, ҳар қандай ижодкорнинг тажрибалари ҳам баҳс ва мунозараларга имкон очавермайди. Бу улкан истеъодларгагина хос хусусиятдир.

Яссавийнинг тугилган йили аниқ маълум эмас. Лекин илмий адабиётларда вафоти 1166-1167 йиллар деб кўрсатилади. У Сайрамда таваллуд топган. Кейинчалик шoir тугилган ерини «ул муборак Туркистондин», деб таърифлаган. Отаси Шайх Иброҳимдан етти ёшида етим қолган. Илк таҳсилни Яссавий машҳур турк машойихи Арслонбобдан олган. Бу ҳақида ҳикматларда маълумотлар берилган. Арслонбоб вафотидан сўнг, у таҳсилни Бухорода Юсуф Ҳамадоний қўлида давом эттирган.

Яссавий халқ бошига кўн қийинчилик ва мусибатлар ёғдирилган даврларда яшаб, ижод қилди. У турк ҳукмронлари — қорахонийлар билан қорахитойлар ўртасидаги урушлар ва уларнинг даҳшатли оқибатларини кўрган, шеърларида бу фожиаларга муносабатларини билдирган. «Нокас, хасис, бедийнат» золимлар ҳоким бўлган жамиятдаги шафқатсизлик ва маънавий айнишлар баҳсида Яссавий ҳикматларидан бирида мана нима деган:

На онода раҳм қолди, па отода,
Ого, ини бир-бирига можарода.
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиғ билан қариндошдин тонди, кўрунғ.

«Ўзбекистон ССР тарихи»да (I том, 1970 йил) қайд этилгандек, √ Аҳмад Яссавийнинг дунёқарашини унинг «Ҳикмат» асарида баён қилинган. √ «Ҳикмат» туркий адабиётининг ноёб ёдгорликларидан бири бўлиб, муаллифининг ислом дини, калом фалсафаси ва тасаввуф билан эмас, балки ўша давр ижтимоий тартиблари, деҳқонлар, чорвадорлар ва хунармандларнинг ҳаётини жуда яхши билганлигидан далолат беради». √

Яссавийнинг дунёга назари, бизнинг давр кишилариникига нисбатан бошқача шаклланган. Шоирнинг ишқ, ҳақиқат, адолат, қаноат, диёнат сингари масалаларга ёндашиши ўзгача йўналишларда кечганлиги ҳам шубҳасиз. У ўз даври фарзанди сифатида ислом дини кўрсатмалари ва исломий ақидаларга таянган. Буни унинг ўзи ҳам эътироф қилган. Шоир ҳикматларидан бирида бундай сатрларни ўқиймиз:

Хушламойдур олимлар бизни ойгон туркини,
Орифлардин эшитсанг, очар кўнгул мулкени.
Оят, ҳадис, маъноси турки бўлса мувофиқ,
Маънисига етганлар, ерга кўяр бўркини. √

Яссавий албатта «оят, ҳадис» мазмуларини арабчадан шундоққина ўзлаштира қолмаган. Ғоявий, ахлоқий, фалсафий мақсадлар юзасидан ўрни-ўрни билан уларга мурожат этган ва улардан фойдаланган. Дин ҳоким жамият ва даврлар учун бу табиий ҳодиса деб қаралиши керак. Бундан ташқари, араб тили — ҳукмрон ва нуфузли тил деб ҳисобланган замонларда миллий тилда ижод қилишнинг ўзи ҳам прогрессив интилиш эди. Машҳур рус олими А. Н. Самойлович Яссавий ҳикматлари ва Бурҳониддин Рабғузийнинг «Қиссаи Рабғузий» асарини четлаб эски ўзбек тили ҳамда унда яратилган бадиий асарларга муносабатда бўлмоғи мушкуллигини таъкидлаганди. √ «Дево-ни Ҳикмат»нинг қачон ва ким томонидан тузилгани аниқ эмас. Энг қадимги қўлёзмалари ўн еттинчи асрга мансуб. Муаллифлари вафотидан неча юз йил кейин шеърлари халқ оғзидан ёзиб олиниб, китоблар тикланиб, ўқиб ўрганилган шоирлар бўлганлиги кўпчиликлари аён. Жуда

қадимий бўлмаса-да, Яссавий ҳикматларининг қўлёзмалари сақланган. Ҳикматлар инқилобгача Қозон ва Тошкентда бир неча маротаба нашр этилган. Йўқни бор қилиш чорасизлиги кўндаланг турганда, борни йўқ қилишга асло аён берилмагани маъқул. Аммо бу гап шунчаки мэрострастик мазмунида анланмаслиги керак. Яссавийга нисбат берилган шеърларнинг барчасини жамлаб, илмий таҳлил орқали объектив баҳолаб, янги давр ўқувчисининг мафкурасидан ўрин оладиган жиҳатларини кўрсатиб, омага етказиш адабиётшуносликнинг бурчи. Унинг ҳикматлари, «ўзбек тили тарихида қадимги ёзма обидалардан бири сифатида аҳамиятга» эгалигини инкор этиб бўлмайди.

Ф. Энгельс «Феодализмга қарши инқилобий оппозиция бутун ўрта асрлар бўйлаб ўтади. Давр шароитига қараб, у гоҳ мистика, гоҳ ошкора иштибоҳ, гоҳ қуролли қўзғалон кўринишида майдонга чиқади», деб кўрсатма берган эди. Аҳмад Яссавий ижодиётининг мағзини исёнкорона мистик мазмунлар ташкил қилади. У беҳудага «Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано», демаган. Унинг исёни — Инсон ботинидаги исён. Бертран Расселнинг «Мистицизм ва мантиқ» мақоласида ёзилишича, дунёни мистик тарзда идрок этишда донишмандликнинг шундай бир унсури мавжудки, унга бошқа восита билан эришиб бўлмайди. Мана шу «донишмандлик унсури». «Худо олйи ҳақиқат. Унда ҳамма-ҳаммаси мукаммал, мусаффо ва гўзал. Унинг адолати парчаланмас. Қарашлари зиддиятсиз» дегандай мантиқларни акс эттирган. Мистик шоирларнинг гоъвий йўлларини, шартли равишда, вужуди мутлақ билан «суҳбат» йўли деб аташ мумкин. Чунки уларнинг бутун диққат-эътиборлари муқаддас Рухга қаратилган. Улар фақат худо ишқини тан оладилар. Бундай муҳаббат одамдан фавқулудда кўнгли поклик ва нафс аҳтиёжларидан озод бўлишни талаб қилади. Мистик ошиқнинг битта ибратли хусусияти — ўз-ўзига муросасизлиги. Унингча, шумлик ва гуноҳларни бекитмоқ ишққа хиёнатдир. Бугина эмас, «тоғдан оғир» ёзуқлари учун уни ҳатто «тоғи тошлар» ҳам сўкмоғи эҳтимолдан йироқмас. Шунинг учун у «Ишқ йўлида жон берганини армони йўқ», деган тушунчаларни эътиқод шиори билиб, маънавий-руҳий тозаланиш ранжу жафоларини бўйинга олмоғи шарт. Бу ҳақида Яссавий шундай ўғит берди:

Жафо чекмай ошиқ бўлмас, тингла гофил,
Жафо чекиб собир бўлгон бўлмас жоҳил.

Демак, жафо чекиб ошиқликка етишиш, биринчидан, гофилликни ҳайдайди. Иккинчидан, жоҳилликка йўл қўймайди. Гафлатдан қочиш — фаол тасаввурларга кенг йўл очади. Бу орқали илоҳий бўлса-да, моҳият ахтарилади. Моҳият излаётган шахс, табиийки, атроф-муҳитда содир этилаётган воқеа-ходисаларга бефарқ қаролмайди.

Худовандо, мени солгил ўз йўлингго,
Нафе илгида хароб, адо бўлдум мано.
Фисқу фужур тўлиб-тошиб, ҳаддин ошти,
Ғарқоб бўлиб исён ичра қолдим мано.

Яссавий «худо йўли»ни — «нафе илги»дан қутулмоқ, атрофда тўлиб-тошган фисқу фужурларга барҳам бермоқнинг йўлини излайди. Агар диққат билан мушоҳада юритилса, Яссавийнинг диний-ахлоқий фалсафасида дунёдан юз бурилмайди. Ёмонлик, подонлик, жаҳолат, молнарастлик иллатларига ривож берган тубан дунёни юракдан қувишга даъват этилади. Шу маъноларда шоир сўзлари инсон қалбида галаён кўзгаётиди. «Ноҳақ даъво қилгон» қози, имомлар, «ҳаром егон ҳокимлар», «дунё менинг» деб «жаҳон молин» йиққан гушна амалдорлар, «Оқни қаро қилгон» мулло-ю, мударрислар, эл устига мишиб-елиб «тотлиғ-тотлиғ» еб, «турлук-турлук кийгон»ларга қарши кўнгулда нафрат уйғотади. Бу қайдлардан «Яссавий мазлумлар томонида туриб фикран курашган шоир бўлган экан-да», деган хулосалар чиқарилмаслиги керак. У гарчи, «Етимлар бу жаҳонда хор экандур, Ғарибларни иши душвор экандур», ёки:

«Ғарибларни кўргон ерда оғритмангиз,
Ғарибларга очигланиб сўз қотмангиз.
Занф кўруб ғарибларга тош отмангиз,
Бу дунёда ғарибликтек бало бўлмас». —

сингари мисраларида «кўнгли қаттиг халойиқ»ни шафқатга ва ғариб, етим мазлумларга озор етказмасликка чақирган бўлса-да, феодал жамияти вакиллари қўл остида эзилган меҳнаткашларнинг ҳақ-хуқуқлари учун курашмоқни ўз олдига гоявий мақсад қилиб қўймаган. Аҳмад Яссавий ўзи билан ўзи беомон курашадиганлар ижодкори сифатида жуда эътиборли. У одамга ўз-ўзини кечирмаслик сирларини ўргатади. Шоир ўз қалбининг энг чуқур жойларига назар ташлашни тарғиб этади. Шунинг учун

ҳам унинг ахлоқий эътирозиди шахнинг маънавий, илоҳий камолотига тўсиқ бўладиган инсондаги салбий хусусиятлар таҳлили табиий равишда изчилланиб боргандир. **Аҳмад Яссавий**даги самимият — ошкоралиқда. Баъзан ундаги ошкоралиқ талабларига чидаш мушкул. Буни бадбинлик деб англаш нотўғри. Яссавий ҳикматларида бадбинликмас, гамгинлик, маърифатли руҳни суяйдиган Дард ва фарёд борки, улар инсоннинг ҳиссиёт фожиаларини эрта англашга хизмат қилади. Яссавий ҳикматларидаги марказий образ — оллоҳ. **У** худо ишқи, яъни ишқий илоҳийни тан олади. **Навоий «Маҳбулул-қулуб»** да ишқни уч қисмга ажратиб, учинчисини «ҳақгўйлар ишқи бўлиб, улар ҳақнинг жамолини очик кўриш умиди билан яшайдилар ва шунинг билан матлубдирлар», — дейди. Яссавий:

«Ишқ йўлида кеча-қундуз йиғлагонлар,
 Жондин кечиб белин маҳкам боғлагонлар.
 Хизмат қилиб ҳақ сирини англагонлар
 Туи уйқунин ҳаром қилиб полон бўлур», —

каби поэтик эътирофларида олмони таниш ва унинг ишқини идрок қилиш эҳтиросларида ўртанган ошиқларни назарда тутган. **У** шу ошиқларга «ишқ сирини баён» қилади. Бу сиринг мушоҳадасига берилган ошиқ, аввало, «ҳақиқатни маъносига етган киши». **У «кеча-қундуз ишқ»** истайди. «Бир соат ҳам ҳақ ёдидан гофил»лик йўқ унда. **У** имонда собит. Унингча, «Тан сўзламас, жон сўзламас, имон сўзлар». Яссавийни имонини сўзлатган. Имон тили билан муҳаббатни улуглаган **Ижодкор** деб баҳоласан хато қилмаган бўламиз. Чунки **Яссавий** ҳикматларини **Диёнат** зиёси ва **Имон** шафқати ичдан нурлантириб туради. Оллоҳ қаҳру газабларидан қўрқмай одамларга раиҳ етказиб, бечораларнинг кўзларидан ёшлар оқизувчи бағритошларга у имонсизлар деб қараган ва ўша зулмкорларни ўзинча бир фаоллик билан айблаган. Унинг нуқтан назари бўйича на мусулмон, на кофир ҳеч бировга озор бермаслик шартдир:

Сувиат эрмиш, кофир бўлса, берма озор.
 Кўнгли қоттиг дилозордан худо безор. ✓

Улуг рус ёзувчиси **Л. Н. Толстой** кундаликларида «Ҳамма ишимни ёлғизликда худо билан ҳал қилишим шарт», — деб ёзган экан, мистик шоирларда, жумладан,

Аҳмад Яссавийда ҳам мана шундай «ёлғизланиш» қарийб доимий ҳолат ва фикрий бирлик жараёни бўлган. Яссавий мистикасининг ёруғлик манбаи — руҳ ёлғизлигида у худога жуда яқин. Шу боис у «Жондан кечиб, молдан кечиб ғариб бўлсам, биебонда ёлғиз кезиб нола қилсам», деган орзуларни баён қилган.

Шунга кўра, унинг кураш ҳақидаги фалсафий қарашлари ҳам бошқача. *АУ* инсон ҳаётидаги катта кураш — нафсни таслим этишга хизмат қиладиган кураш деб ҳисоблаган. Нафсга мағлуб шох — қул, нафсдан устуликка эришган ғариб — шохдир. Мана, Яссавий дунёқарашидagi таянч нуқталардан биттаси. Ибн Сино рубоийларидан бирида:

«Дунё, мансаб дема, учма ишвага,
Дўстлардан ажраб ҳам ёв бошига ет», —

дейди. Бунда шоир назарда тутган ёв — нафс. Аллома ҳар нимадан, ҳаттоки, дўстликдан ажраб бўлса ҳам шу ганимнинг бошини янчишга ундаган. Шу ишни амалга ошира олган кишининг гурури ва инсоний қадр-қиммати ни ҳеч ким иймол қила олмайди. Навоий айтмоқчи, нафсга тобе бўлиб душмани банд этмоқ мардлик саналмайди. Уни енгиш эса чинакам шижоатдир.

Бўлуб нафсингга тобиъ, банд этарсан тушса душмани,
Сенга йўқ нафсдек душман, қила олсанг ани қил банд.

Аҳмад Яссавий ҳикматларининг катта бир қисми айни шу масала талқинларига бағишланган. Унинг таърифига биноан, нафс «ябон қушдек қўлга қўймас» бир нарса. Бу «қуш» ўз хоҳишича «парвоз» этаверса, одамни кундан-кун тўғрилиқдан оздираверади. Оқибатда эса:

Нафс йўлига киргон киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур.
Етса — турса шайтон била ҳамроҳ бўлур...

Шоир нафс бандаларига қарата, «Нафсни тебгил, нафсини тебгил, эй бадкирдикор», деб мурожаат этади. Ва:

«Нафсим мани йўлдин уриб хор айлади,
Термултириб халойиққа мани зор айлади», —

дея нафс учун «итдек кезиб» юрганларини ҳам сир сақламайди. Хуллас, Яссавийнинг хулосалари шуки, нафс — ички, лекин жуда катта душман. У инсондаги бутунлиكنи спидиради. Унинг амрларидан маънавий осойишталиклар барҳам топади. Шу боис «Нафсни тегиб меҳнат етса роҳат» англаймоғи керак. Яссавий ҳикматларидаги бу гоъвий йўналиш Алишер Навоий шеъриятида янада кенг миқёсларда янги-янги ифодалар билан ривожлантирилган. Навоий куйидаги сатрлари шу жиҳатдан характерлидир:

Нафс амрида ҳар нечаки толлингайсен,
Кўи гарчи бутунлик тиласанг, сингайсен.
Ком истаю неча элга ёлингайсен,
Нафсингга хилоф айлаким, тингайсен.

Яссавийда «Оллоҳ дарди сотқу эрмас, сотиб олсанг» деган мисра бор. У «оллоҳ дарди»ни ишқ ўтларида дилни ёқмоқ, поклашни изтироблари, тама, ёлгон, макр, маъсаб ва бойлик ҳирселарига қул бўлмаслик деб тушунган.

Кўзум намлик, дилим ғамлик, ман аламлик,
Нечук илож айларимни билмом, дўстлар.
Бу ҳасратда, надоматда ёшим оқиб,
Қаю тараф кетаримни билмом, дўстлар.

Шоир бундай имконсизлик ҳолатларини ниҳоятда қадрлайди. Чунки у ҳасрат ва надоматда нақадар ортиқ ўртанса, ҳайратга ботса «ишқ сирини» ўшанча тирапроқ идрок этади. Унинг учун «ишқ сирини» мана бундай моҳиятни ҳам қамраб олган: Инсон Ҳақиқат қаршисида оёққа тура билиш, оллоҳ олдида юзни ёруг этгандек, ҳар бир киши ўзлиги қаршисида ҳам қоматини букмаслиги шарт. Аммо бу энгил вазифамас, балки шунинг учун Яссавий тақдирнинг қоронғу ва туманли осмонларига ғамгин нигоҳ еолгандир. Балки шунинг учун осмонда юлдуз кўрмаганидек атрофида ҳам комил Инсон кўрмагандир. Унинг «Дона топмай, ер остига кирдим, мано», дейиши, ҳар қалай, асоссиз бўлмаган. Юнус Эмро:

«Мени менда дема, менда эмасман,
Бир Мен бордир менда — менинг ичимда»,—

дейди. Бундай қараш Яссавий учун ҳам хос эди. У ана шу «Мен»нинг ҳақиқатларига инопади. Унингча, бу «Мен»да битта буюк мафкура бор. У — ишқ.

Шу ишқ унинг қалбида бутун дунё ва коинот сирларини марказлаштиришга қодир. Демак, у камолот ишқи, у Инсонни худо даражасига етказди. Бу «Мен»нинг фикру хулосалари тахминан қуйидагича:

Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди,
Ҳойи ҳавас моумонлик турмай кўчди.

Ушбу мантиқ IX асрда яшаб ўтган буюк сўфий Баязид Бистомий айтган «Илон пўст ташлагандай, мен ўзимдан кечдим...», фикрларига уйғун келади. Хўш, илон нега пўст ташлайди? У шундай қилмаса ўларкан. Мистик тафаккур ҳам ўзликдан кечишни ўлишмас, янгича тириклик, идеал ҳаёт юксакликларига кўтарилиш деб баҳолайди. Ҳа, «Олло» демакдан асосий мурод гуноҳ ва ёмонликларга рағбатлантирувчи «шайтон»-дин кўтулиш. Манманлик, калтабинлик, кибр, «ҳойи ҳавас» ҳисларини туб илдизлари билан суғуриб ташлаш. Мансур Халлож инсоннинг илоҳийлигини шарафлаб: «Анал Ҳақ» — «Мен — Худоман» дегани учун мусулмон ҳукмронлари томонидан шаккокликда айбланиб қатл этилгани маълум. Яссавийнинг ҳукмича, нодон ва жоҳилларгина «Анал Ҳақ»нинг маъносини билмайдилар.

«Анал-Ҳақ»ни маъносини билмас нодон,
Доно керак, бу йўлларда поки мардон...

Чунки «Шоҳ Мансурни «Анал Ҳақ»и бежо эмас», «йўлни топқон, бизга ўхшаш гумроҳ эмас», дейди шоир. Бу — Яссавий гуманизмининг умуминсоний жиҳатларидандир.

Маълумки, мистицизм ислом дунёга келиши билан аввал арабларда, кейин уларнинг қўлига ўтган бошқа ўлка халқлари, шунингдек, Ўрта Осиё халқлари адабиётидан ҳам ўрин эгаллаган эди. Академик А. Е. Крымский туркий халқларнинг сўфийлик ғояларига эътибори тўғрисида фикр юритиб, Аҳмад Яссавий ижодиётини шу қизиқишнинг эҳтиёжий маҳсули сифатида баҳолаган. Яссавий туркий адабиётдаги дастлабки мистик ижодкорлардан. Унинг мушоҳада ва ҳақиқат йўллари мистик томоилга эга. Лекин у бу йўналишни ўзи кашф қилгани йўқ. Араб ва форс тилида юзага келган тасаввуф адабиёти тажрибаларига таянган. Туркий халқлар оғзаки ижодиётида яратилган диний қўшиқ-

лардан илҳомланган. Яссавий ҳикматларининг вази халқ шеърятидан ўзлаштирилиб, поэтик образларининг кўпчилиги оғзаки адабиётдан олинган. Бироқ Яссавий ижодиётини мистицизм тарихи, тасаввуф фалсафаси, энг асосийси, шарқ тасаввуф шеърятининг поэтик образлар системаси билан қизиқмасдан тўғри англаш ҳам, ҳолис баҳолаш ҳам мумкинмас. Шу йўналишда ўзбек илмида қандай натижаларга эришилди? Бу саволга қаноатланарли жавоблар ҳозирча йўқ. Таниқли олим Озод Шарафиддинов таъкидлаганидек, «Аҳмад Яссавий масаласидаги илмий хулосалар унинг ижодига қўл урмасдан олдин» бошлангани учун у асосан «ўта реакцион шоир» деб баҳоланди. Тўғри, Яссавий ҳикматларида акс эттирилган ғояларнинг «реакцион» эмаслигини кўрсатишга бағишланган айрим мақолалар етмишинчи йилларда эълон бўлди. Марҳум олим, филология фаилари доктори Эргаш Рустамов ёзган ўша мақолалардаги умумий бир қамчилик, Яссавий шеърларини образли ижод намуналари шаклида таҳлил этилмагани, улардаги ғояларни ҳозирги кун тушунчаларига мослаштиришга атайин уринилгани эди. Аммо шоир ижодиётини чуқур текшириб, объектив хулосаларга келмоқ учун Э. Рустамов эришган ютуқ ва йўл қўйган хатолардан фойдали кўрсатмалар чиқариш мумкин эди. Бизнингча, илмдаги ақидапарастлик бунга эрк бермади. «Майли, юзлаб менга ўхшаганлар ҳалок бўлишсин, бироқ ҳақиқат тантана қилсин!» дейди Махатма Ганди. Афсуски, Э. Рустамов Яссавий ҳикматларидан «пролетар идеологиясини «излаган» «субъектив талқин»чи сифатида қораланганда ҳақиқат тантанаси учун ҳолис курашиш қонун-қоидаларига риоя этилмаган эди.

«Ўзбек адабиёти тарихи»нинг (беш томлик) биринчи томида Аҳмад Яссавий шеърлари тўғрисида филология фаилари доктори С. Эркиновнинг шундай гаплари босилган: «Аҳмад Яссавийнинг мавжуд ижод намуналаридан келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакциондир. Уларда одамларни бу дунё азоб-уқубатларига бардош қилиб яшаш, охиратдаги бахт-саодатга умид боғлаш ва бошқа диний таълимотлар поэтик қобикда ваъз, панд-насихатлар йўли билан тарғиб этилади» Шоир ижоди намуналаридан «келиб чиқадиган хулосалар ниҳоятда реакцион»лиги эҳтимол ростдир. Аммо улар қайси «хулосалар»? «Бошқа диний таълимотлар» дейилганда ўқувчи нималарни тасаввур қилмоғи керак? Балким у бу дунёда пок

ва тўғри умр кечирсанг, «охират» қийноқлари йўқ нарсалар демоқчи бўлгандир? Илмнинг кучи шундаки, у олга сурилган даъволарини исботлайди. Исботлаш учун эса далил ва таҳлилга суюнади. Яссавийга мақтовнинг кераги йўқ. Унинг ижодиётидаги зиддиятларни таҳлил қилиш биздан масъулият ва маърифатни талаб этади. Аҳмад Яссавий реакцион — феодал тоифанинг дунёқарашини ифодалаган, дин ниқобида бадбинлик, таркидунёчиликни тарғиб этган, мазлум оммани золимларга тобе бўлишга чақирган тариқатнинг асосчиси сифатида ўзбек адабиётшunosлигида кескин қораланиб келинмоқда.

Академик И. Мўминовнинг ҳукму хулосасига кўра, «Яссавий мактабининг мистик таълимоти меҳнаткашларни синфий курашидан чалғитди ва шу билан уларнинг золимларга қарши курашига халақит берди... Яссавийчилик Мовароуннаҳр халқининг кучини Чингизхон ҳужумига қарши сафарбар қилишга салбий таъсир» кўрсатган.

Академик В. Зоҳидовнинг фикрича, «Аҳмад Яссавий Ғаззолийга ўхшаб ўтакетган таркидунёчи мистик сўфизм билан ислом динини бирлаштиришга, «келиштиришга» уринган «эклектикдир». Мавриди келганда бир ҳақиқатни эслатиб ўтайлик. Асримизнинг буюк мутафаккир санъаткори Халил Жаброн ёзади: «Ғарб шарқшunosлари ва олимлари ал-Ғаззолий тўғрисида тўла равишда юксак фикрдаурлар. Улар уни Шарқнинг тўнгич файласуфларидан ҳисоблаб Ибн Сино ва Ибн Рушд билан бир сафда кўядилар... Шарққа қараганда Ғарбда Ғаззолий тўғрисида маълумот кўп маротаба ортиқдур. Ғарбликлар уни таржима қилишади, унинг таълимотини тадқиқ этиб, буюк мақсадлари, фалсафа ва тасаввуфдаги фикру қарашларини барча тафсилотлари билан таҳлилдан ўтказишади. Биз эса — араб тилида ёзувчи ва сўзловчилар ҳозирга қадар уни баъзан хотирлаб, у ҳақида гоҳида сўз очамиз — бизнинг диққатимизни ҳамон денгиз чағаноқлари жалб этади. Ҳаёт денгизи тун ва кунлар қирғоғига гўёки бундан ўзга ҳеч нарса чиқариб ташламаётгандек». Бу — Ғаззолийнинг ворислари, яъни араблардаги аҳвол. Бизда Ғаззолий асарларини оригиналда ўқиб теран тадқиқотлар яратишга интилиш ҳам бўлмаган. Шундай экан, унинг таълимоти ва асарлари устидан қандай қилиб қатъий ҳукм чиқариш мумкин? Бу қайси ҳақиқатга тўғри келади? Демак, Яссавийни Ғаззолийга қиёсан айблаш ўзини оқлайдиган даъво эмас. Агар Ғаззо-

лий мероси атрофлича ўрганилганда, Яссавий ижодиётига доир юзаки ва потўғри баҳоларга аллақачонлар чек қўйилган бўлармиди? Яссавий «меҳнаткаш оммани эксплуататорларга қулларча итоатда бўлишга, ҳар қандай жабр-зулмга кўниб ва кўникиб шукур қилишга» ўргатмаган. Нодонлик ва жаҳолатдан қонлар ютган буюк бир сиймо наинки насихатларини «нодонлик ва жаҳолатни тарғиб қилишга» қаратган бўлса? Бундай кескин айбномалар унда қандай тўқилган? Яссавий шахси ва ижодига оид танқидлардаги муштараклик далил танлашдаги ҳамжиҳатликдан бошлангандир. Мана, яссавийшунослар эътиборни қайта-қайта жалб этган ўша шеърини далилларнинг энг характерлиси:

Золим агар жафо қилса олло дегил,
Илқинг очиб, зоре қилиб, бўйин сунғил.
Ҳақ додингга етмас бўлса гила қилғил,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Дейликки, Инқилоб арафасида бирор шоир шундай сўзларни ёзганида, эътироз билдириб: «Нега одамларни зулмга чидашга чорлаётирсан. Ноҳақликка қарши курашмасликни тарғиб этмоқни наҳотки шараф сезган бўлсанг? Ҳақдин эшитган сўзларнинг ҳали шуми?» дея уни айбласа бўларди. Лекин ўшанда ҳам у адолатли танқид саналмасди. Нега? Тавобга шошилмайлик.

Яссавий даври билан бизнинг асримизни саккиз юз йилдан ортиқ вақт ва тарихий масофа ажратиб турибди. Яссавий ўз жамиятининг фарзанди. Унинг дунёқарашини шакллантирган муҳит талаблари ва ахлоқий, фалсафий, диний тушунчаларини ҳисобга олмасдан уни танқид қилиш ҳуқуқи ҳеч кимга берилмаган. Бундай ҳуқуқ йўқ ўзи. Истаймизми, истамаймизми, Яссавий ислом динига содиқ яшаган. Худога сифинган. Муҳаммад пайгамбарга эҳтиромини дариг тутмаган. Бироқ булар ўтмиш. Нимаикки ўтган бўлса, у — тирих. Тарихни эса ўзгартириб бўлмайди. Уни тушуниш керак. Яссавий ҳикматлари талқинида тарихан тушунишдан кўз юмилган.

Профессор Н. М. Маллаев ёзади: «Аҳмад Яссавий мазлумларга қарата: «Золим агар жафо қилса олло дегил...», — дер экан у бу билан мазлумларни золимларга қарши бош кўтармасдан, худога... сифинишга, ҳар қандай курашдан воз кечишга чақиради». Тўғри,

Яссавий худога сизгинишга чақирган. Табний савол тугилади: ўтмишда яшаб ижод қилган шарқнинг қайси улуг шоири худога сизгинмасликка чақирган? Хофиз ё Саъдийми? Навоий ёки Бобурми? Яссавий шеърида золимга қарши бош кўтарма дейилмаган. Балки золимни енгишга даъват қилинган. «Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано», — дейди у. Бу юзаки эътирофмас. «Ҳақдин эшитиб» дегани «Қуръон»га ишора. Демак, ҳикматдаги гоёни у «Қуръон»дан ўзлаштирган. Афсусланарлиси шундаки, «бўйин сунгил» ибораси яратганга эмас, золимга «бўйин эг!» маъносида аинланган ва изоҳланган. Ҳолбуки, биринчи икки сатрдаги мантиқ бундай: «Золим агар жафо қилса олло дегил. Муножотлар айлаб ундан мадад ва қувват тила. Ёлғиз ҳаққа бўйнингни ҳам қил!» Байтдаги фикр ана шундай тушунилиши ва шарҳланиши керак.

«Худонинг қўллаши яқин галаба. Бу мужда ила мусулмонларни қувонтир!» «Худо энг ишончли халоскор». «Оллоҳнинг ёрдами етгач галаба муқаррардур...». Булар «Қуръон» калималари. Муҳаммад Фузулий «Матлаул-эътиқод» асарига ёзади: «...Тангри одилдир. Бунга кўрада бурчлидурки, золимни жазоласин». Бундай ақидаларга Яссавий ишончсизлик билдирармиди? У учун «Қуръон» дунёнинг бош китоби ҳисобланган. Унинг эътиқодида бу китоб холиқнинг «арқони»дай гап. Шу арқонга осилиб юксакка талпинмаган киши золимнинг арқонига осилмоғига шак келтирмаганлиги учун ҳам у «Золим агар жафо қилса олло дегил», дея кўрсатма берган.

Хўш, гаддор золим мазлум бошида қиличини ростлаб турса-да, у «Олло» демоғдан нари ўтмаса? Курашдан чекиниш эмасми бу? Золимга исбатан пассивлик яна қандай бўлиши мумкин? Яссавий ва ундан кейинги классикларимизнинг ҳам, дунёқараш ҳамда эътиқодларидан келиб чиқилса, у чекиниш ҳам, пассивлик ҳам эмас. Ривоят қилинишича, Мусо пайғамбар фиръави қавмидан қочиб ёлғиз, бечора ва оч-наҳор қолганида «Парвардигор, ёлғизман, хастаман, бечораман», — дея зорланибди. Ўшанда унга ғойибдан шундай овоз келган эмиш: «Эй, Мусо, мендек дўсти бўлмаган ёлғиздир, мендек табиби бўлмаган одам хастадир, мен билан алоқаси бўлмаган банди ожиз ва чорасиздир». Яссавий замондошлари ҳам худони энг содиқ дўст, барча чорасизликлардан қутқарувчи деб ишонилган. Бу учун уларни айблаш

гумроҳлик бўлурди. Навоий ҳам Яссавийга издошлик қилиб махлуқ, яъни яратилганданмас, Холиқ — худодан мадад ва марҳамат сўрашни тарғиб этган.

Ҳеч иш ўлмас айру холиқ амридин,
Илтижо махлуққа келтирма кўп.

«Золим агар жафо қилса олло» дейишнинг бошқа жиҳатини ҳам изоҳлаб ўтайлик. Золимлар жабру жафо ва ҳақсизликни зўрайтиришгани сайин хўрланган омманинг аҳволи оғирлашиб боради. Бу — табиий. Бироқ Алишер Навоий айтмоқчи, мазлум чеккан раиҷ ҳам зое бўлмайди. «Зулуму жафо ҳосили» нақадар кўнайса, зулмкорларнинг хотиржамлиги ўшанча емирилади. Навоий «Золимки эрур зулми жафо ҳосил анга» деб бошланувчи рубойида:

«Бўлмоқ хўш эмас қилгонидин хўш дил анга,
Ўз зулмидин — ўқ ўлғусидур қойил анга»,—

дейди. Бу фоже қисматдан золим қочиб ёки қутулиб кетмоғи душвор. Негаки, у ҳақнинг жазосига маҳкум. Мазлумларнинг нолау фиғонлари кўкка кўтарилганда яратувчи золимларни қаҳру газаб билан «мукофот» лайди. Навоийнинг қуйидаги тўртлиги худди шу масаладан баҳс этади:

Золимки шоир этти жафо поясини,
Ўз воясин истаб олди эл воясини.
Қайдин топқай ҳаёт сармоясини,
Ҳақ айлади қисқа умрин соясини.

Шундай қилиб, ўз гараз ва манфаатларини кўзлаб элга жафо ўтказган золим учун «ҳаёт сармояси» йўқ. Наҳотки, шундай гаплар ҳам тадқиқотчиларга Яссавий ҳикматидаги фикрнинг мағзини очишга ёрдам бермаган? Аҳмад Яссавий тариқатининг асослари ундаи кейин ёзилган «Фақирнома» рисоласида ва унинг издошларидан бирининг «Жавҳорул аброр...» асарида ёритилган. Бу китобда Яссавий тариқатининг суннатларидан бири «Золим ва муктадо кишиларга итоат этмаслик»,— деб белгиланган. Шу далилнинг ўзиёқ Яссавийнинг «золимсевар» маслигини таъкидламайдими?

Иби Арабийнинг айтишича, инсон ўзидан, ўзлик моҳиятидан юзага чиқармаса, ҳар қанча сирингани билан худо унга ҳеч нарса ато этмас экан. Яссавий бу каби тушунчаларни истисносиз ҳисобга олган. «Қуръон»да қайта-қайта қайд қилинганидек, оламда ёлғиз худо енгилмас, ёлғиз у қудратлиларнинг қудратлигидир. Бас, шундоқ экан. Яссавий ҳикматидаги чақириқ «Худо қаҳр этса ҳар қандай зolim енгилади. Ҳақни таниганлар ҳақ қадар шижоатли ва ҳеч пайт зolimларга бўйсунмайдилар», — мазмунида эканлиги ўз-ўзидан англамайдимиз? Тўртлик моҳият эътибори билан зулм ва зўравонликка қарши, кураш ва ғолибликка ундаш руҳида айтилган бўлса-ю, ундан бутунлай тескари хулосалар чиқарилса. Бу фикрий пассивликмасми?

Тан олайлик, бизда шеър илмининг ривожини анча сует. Шунинг учун полифоник тафаккур хусусида ҳали жиддий ўйлаб кўрилмаган. Рауф Парфи, Муҳаммад Солиҳ шеърларини айримлар ҳанузгача қабул қилишолмайди. Улар ҳақида бир-бирини инкор этадиган фикрлар илгари сурилди. Жўнлик ва сўфизмга кўниктирилган шўрлик ўқувчи кимга ишоншини билмай қолди. Рауф Парфи ва Муҳаммад Солиҳ полифонист шоирлар. Совет даври ўзбек шеърини учун уларнинг поэтик тажрибалари янги ҳодиса. Аммо неча асрлик адабиётимиз учун янгиликмас. Полифония — кўпоҳангли, кўпмаъноли дегани. Полифоник тасвир асар бағрига бир неча маъно ва оҳангларини сиғдиришни заруриятга айлантиради. Бунда фикр қайнамайди. Шеър сўзбозлик ва маъно яланғочлигидан халос бўлади. Полифоник ифодалар шеърдаги маълум бир образ ёки белги таъсирида кўплаб ҳаётини ҳодисалар ҳақида фикрлашга йўл кўрсатади. Полифоник услубда тасвир ва муносабат гўё биринчи ўринда туради, тафаккур ялқовлиги ва фикрсизликка муросасизлик, қандайдир аёвсиз қаршилиқ сезилади. Шеърхон айтилган сўздан айтилмаган сўзларда ҳақиқат кўплигини ҳис этиб, ўша ҳақиқатлар мушоҳадасига берилади.

Ўзбек адабиётида полифоник тафаккур Аҳмад Яссавийдан бошланиб, Навоий поэзиясида юксак босқичга кўтарилган. Яссавийнинг юқоридаги ҳикмати ҳам полифоник тафаккур маҳсули. Уни тасаввуф аҳли қуйидаги мазмунда қабул этишган. Ҳадислардан бирида «Рожаъна минал жиҳодил асғори илол жиҳодил акбар», яъни «Кичик курашдан улуғ курашга қайтмоқдамиз», дейилган. Бу улуғ кураш — нафсга қарши кураш. Дунёда нафсга

тенг келадиган золим йўқ. Нафснинг ботиний зулмлари чегарасиздир. Яссавий қатор ҳикматларида нафсга золим сифатини берган: «Золим нафсим ҳеч қўймайин ўтқа солди». Ҳақни танимаслик, бегамлик, такаббурлик, гийбат ва бўҳтон сўзлардан тияни тиймаслик, шайтонсифатлик, нодонлик — буларнинг барчаси Яссавий талқинларида золим нафснинг қилмишларидир. Хўш, «нафс бошини» янчишини чораси борми? Яссавийнинг «Олло дедим, шайтон мендан йироқ қочди, ҳаю ҳавас, моумонлик турмай кўчди», — сўзларини яна эслайлик. Ҳаю ҳавас ва барча манманликларнинг дояси нафс ҳам «олло» деганда енгиледи. Бошқача қилиб айтганда, «олло сари тўлғонмоқ» — нафсдин кечмоқдир.

Эй беҳабар, ҳаққа кўнгул югуртмадинг,
Дунё ҳаром андин кўнгул совутмадинг.
Нафсдин кечиб олло сари тўлғонмадинг,
Бу нафс учун зору ҳайрон бўлдим мано.

Шунинг учун ҳам Яссавий «нафс бошига юз минг бало» ёғдириш таъбирига тушганларга қарата, «Золим агар жафо қилса олло дегил, Илжинг очиб зоре айлаб бўйин сунғил», деган. Бу фикр «нафсдин кечиб оллоҳ сари» толпинмаган, яъни ишқи илоҳийдан маҳрум бир кимсаларга бир насиҳат бўлган. Бизнинг учун муҳими, бунда шоирнинг нафсга нисбатан аёвсизлиги ва ботиний покланиш учун фикр қўзғашидир. Ахир, Навоий ҳам «То нафсу ҳаво қасри» йиқитилмагунча, «Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас», деган-ку!

Аҳмад Яссавий ҳикматлари учун кўповозлилиқ ҳам хос хусусиятлардандир. Унинг ҳикматларида орифнинг овози ҳоким. Улардан шайхнинг овози эшитилади. Баъзан бир ҳикматда ҳам ошиқ, ҳам дарвеш, ҳам донишманднинг овози янграйди. Лекин булар орасида изчиллиги ва фаоллиги билан яна икки овоз алоҳида ажралиб туради. Улардан бири — гуноҳ «фалсафаси»ни тасдиқлайди. Бу — гуноҳкорлигини тирай тушунган кишининг овози. У — шафқатсиз. Бу овоз хотирага бамисоли тиг бўлиб санчилади, юрак оромини бутунлай бузади. Мана, эшитинг:

Сочи соқол хўб оқарди кўнглум қаро,
Рўзи маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Сенга аён амалсизман, кўндур гуноҳ,
Жумла малак ёзуқларим билди, дўстлар.

Бу овоз соҳибининг назари ўткир. У ўз гуноҳларига мардона назар ташлайди. Ва бундан тоқатсизланади, «Тоқатим йўқ агар боқсам гуноҳимга». Гуноҳни англаш — гуноҳ қилмаслик чораси. Гуноҳкорлик туйғусига тобелик — покланиш истагига эрк бериш. «Гуноҳ дарди касал қилди бемор бўлдум» деган, киши «беморлик»да Имон соғлигини кўзлаган шахсдир. Унда тан беришмас, тан бердириш қобилияти ҳам бор. Унинг «Не қилгайсан гуноҳларинг тоғдин оғир...», деган сўроқ сўзларини шунчаки эшитиш мумкинмас. Бу овоз ёлғизлиги билан диққатни чуқур жалб қилади. Ва қалбда ўз-ўзинг билан қолиш, ўзлигингни текшириш изтиробларини кўзгайди. У инсон умрининг ҳаракат тарзини жуда позик илғайди: «Аё гофил, умринг сени ўтар елдек...». Елдек чопиб ўтадиган умрини мазмуни қилмоқ учун эса мардоналик зарур.

Маълумки, IX асрда тасаввуфда маломатиййа мазҳаби юзага келган. Бу мазҳабнинг маркази Нишопур бўлган. Е. Э. Бертельс маломатиййа мазҳабига мансуб кишилар учун ўз-ўзини комиллаштириш, юракни поклаш бош вазифа ҳисобланганлигини ёзган. Лекин бу иш мутлақо шахсий ҳаракат тарзида атрофдагилардан яширин, кўз-кўз қилинмасдан амалга оширилиши шарт бўлган. Содда қилиб айтилганда, маломатиййа — бу, инсоннинг ўз-ўзини таҳлилдан ўтказиш, таҳлил этган сайин қусури нуқсонлар учун ўзни аямаслик ва уларни маломат тилида фош қилмоқ йўлидир. Бу йўлда одам барча ёмон ҳислатларини сира яширмасдан ошкор қилаверган. Аммо бунинг акси ўлароқ, у яхши фазилатларини қатъият билан пинҳон сақлаган. Ўзгаларнинг ёлғону риёкорликларидан сўз очиш осон. Бироқ ўзингдаги қаллоблик ва риённинг пардаларини йиртиш матонатли ишдир. Маломатиййачилар мана шундай матонат учун курашганлар.

Аҳмад Яссавий ҳам мазкур мазҳабнинг намояндаларидан эди. Шунинг учун у ҳикматларида маломатиййа қонун-қоидалари асосида фикр юритиб, одамни ўз-ўзига таъқидий назар билан қарашга даъват қилгандир.

Дин гуноҳни қоралайди. Аммо гуноҳларига иқрорликни тўла ёқлайди. Чунки тавба-тазарру — тозаланиш демак. Лекин гуноҳкорлик — фақат айб ва айбдорлигинга иқрорлик деганигина эмас, асосий моҳиятини билиш. Ҳақиқатнинг муқаддас эшигига калит солиш ҳамдир. Акс ҳолда Шарл Пеги «Гуноҳкор христианликнинг

қалбини тушунади... Ҳеч ким хиристианликни гуноҳкор қадар англай олмайди...», деб таъкидламаган бўлурди. Гуноҳ ҳиссиётлари Аҳмад Яссавий ҳикматларида диннинг дилини теран англаш истаклари билан ҳам чатишиб кетгандир.

Энди иккинчи Овоз ҳақида. У бошқа бир юксак моҳиятни очадиган илоҳий овоз. Инсон ҳаёти нечоғлик ўткинчи, кулфат ва машаққатларга тўла бўлмасин, у комилликка интилиши шарт. Камолот йўлига тушган инсонни Виждон руҳий оғриқларга гирифтор этиб, аламга юзма-юз қилиб қўяди, юракни гуноҳ ва кўрқув, шубҳа ва ишонч оралаб олиб ўтади. Уйғоқ Виждон энг охири чегараларгача одамни ёлғизлантиради. Шундан бошлаб ўлим чекинади. Абадиятга чинакам ишонч шундан бошлаб тугилади. Бу Виждоннинг ахлоқ билан алоқаси йўқ. Қонуи-қондалардан йироқ. У эркин руҳ билан яшаш сирларини очади, ақлий толиқишларни енгиб, мутелик занжирларини сиңдиради. Бу Виждон энг ноилож, энг кулфатли вазиятларда ҳам йўлсизликдан халос этади. Буни Шахснинг ўз Виждонига бориш йўли деб атаса тўғри бўлади. Шу йўлни тоған одамгина худо томонга талпинади. Талпинган сайин эса ўзига нисбатан муросасизликлари ортади. Аҳмад Яссавийда ана шундай. Буни у «ҳақиқатни дарёсидин» кечиш деб ҳам характерлаган:

«Ҳақиқатни дарёсидин кечгон киши,
Ўзи мунглуғ, кўнгли сиғук, кўзда ёши.
Хорлиқ, зорлиқ, машаққатдур доим иши,
Дийдорини талаб қилиб топар, дўстлар».

Яссавий «Ҳақ таолло бўйин олгон мунда турмас», «Ошиқ бўлсанг ишқ йўлида фано бўлгил, Дийдор излаб, ҳасратида адо бўлгил» сингари сатрларида ўлим учун «ўлган» кишиларнинг илоҳий-фалсафий қарашларини ифодалаган бўлиб, ўлмасликнинг сирини ўзларича кашф этган зотлар шулардир. Хорлиқ, зорлиқ ва машаққатлар гирдобига ташлайдиган бир гуссаларини улар юзлаб қувончга алмаштирмайдилар. Бунинг туб сабабларини ҳолис тушунишга уриниш керак. Гап шундаки, Яссавийнинг гоявий-бадийий аъъаналари ўша замонлардаёқ қотиб ё тўхтаб қолмаган, у ёки бу шаклларда давом қилган. Навоий, Машраб, Махтумқули ёки бошқа шоирлар ижодиётида Яссавий аъъаналарининг таъсир самаралари мавжудлигини қандай инкор этиш мумкин? Махтумқули

«Кўрдингми» деб номланган шеърда «Ё, иқлим эгаси Аҳмад Яссавий, Менинг соҳибжамолимни кўрдингми?!» — дейди. Бу савол — мурожаат икки буюк санъаткор дунёқарашидаги яқинлик, ғоявий анъана ва таъсир самараларини очадиган фалсафий, ахлоқий, эстетик нуқта назарлардаги уйғунликдан далолат беради. Чиндан ҳам Махтумқулнинг айрим шеърлари, ўилаб сатрларининг тугилишида Яссавий ҳикматларининг таъсири шундоқ сезилиб туради. «Нафсим мени кўп югуртти ҳаққа боқмай», дейди Яссавий. Шу моҳият Махтумқулида «Еронлар, йўлдош бўлдум нафси ҳаво золимга», тарзида ифодаланган. Ёхуд унинг «Бад ишларга бой бўлдим, хайр ишга гадо бўлдим», деган фикрлари Яссавийда кўп маротаба деярли айнан учрайди. Бундан ташқари, дунё шеърлятида Яссавий тажрибалари алоҳида ҳодисамас-ку! Арман шоири Григор Нарекацининг «Мусибат-нома»си, Юнус Эмронинг девони умумий руҳи ва бош пафоси билан Яссавий тажрибаларидан айтарли фарқланмайди. Қолаверса, Яссавий Юнус Эмронинг улур салафи.

Ҳақдин манга назар бўлди,
Ҳақ эшигин очар бўлдим.
Кирдим ҳақнинг газнасинга,
Дурру гавҳар сочар бўлдим, —

дейди Юнус Эмро. Ахир Яссавий ҳам аини шу эҳтиёж ва мақсад билан ҳикматлар айтмаганми? «Толбларга дурру гавҳар сочтим маню», — деган Яссавий туркий шеърлятидаги Юнус Эмрога ўхшаш сўфий шоирларга:

Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
Лемаконда ҳақдин сабоқ олдим маню, —

деган сабоқ бўларли фикрларни баён этган.

Албатта, Яссавийдаги муаллифлик масаласи мунозарали. «Девони ҳикмат»нинг кейинги асарлардаги нусхаларида шоир издошлари томондан тўқилган нарсалар ҳам киритилган. Ёки ҳикматлар тили анча-мунча ўзгартирилган. Бу ҳақида кўп гапирлиб келинаётир. Лекин Яссавий ижодиётини адабиётимизнинг «хавfli майдон»га айлаштирмасдан ҳақиқатни юзага чиқарадиган омилларни излаш керак. Устод Мақсуд Шайхзода мана нима масалага диққатни тортган эди: «Шубҳасизки,

Хўжа Аҳмад Яссавийнинг ёзиб қолдирган «Ҳикмат» китоби кейинча тил жиҳатидан ва маъно томонидан қанчалик ўзгаришларга дучор бўлмасин, унинг асл вазни аввалги ҳолича қолган. Чунки бировлар илгариги вазни шунча илдизидан ўзгартириб, қайтадан ишлашлари амри маҳол бўлар эди. Бу асарнинг вазни эса автори аввалида ўзи ўйлаб ишлаган ҳолида сақланиб қолган». Демак, вазнга асосланиб тил ва маъно ўзгаришларини текшириш имкони бор. Нега бу ишни амалга оширмаслик керак? Ахир, шарқ поэтикасида вази илми мустақил соҳа бўлган. У гарчи аруз вази қонун-қоидаларидан баҳс этса-да, Яссавийга ўхшаш шоирлар тажрибаларини тадқиқ этишга ҳам ёрдам кўрсатади.

Бултур «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида босилган «Замон ва маданий мерос» номли давра суҳбатида профессор Абдуқодир Ҳайитметов «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон»нинг энг олдинги нусхаси XVI асрга мансублиги, шунини деб грузин олимлари дostonни ўрганишни тўхтатмаганлигини изохлаб, яна дейди: «1967 йили СССР Фанлар академиясининг юбилей мажлисида Дмитрий Сергеевич Лихачёв билан суҳбатлашган эдим. Кўп шоирларимиз асарларининг ишончли нусхалари йўқ, сизлар шу масалада қандай йўл тутасизлар, деб сўрадим. Маълум бўлишича, улар ҳам нимаики қўл остида мавжуд бўлса, шунини ўрғанар эканлар. Яссавий, Машраб ва яна ўнлаб шоирларнинг қадимий девонлари йўқ. Лекин борини ўрганиш керак. XI асрда Яссавий деган шоир яшаб ўтганлигини инкор қилиб бўлмайди-ку, бунини Навоий ҳам, бошқалар ҳам айтиб ўтган».

Алишер Навоий «Насойимул муҳаббат»да ёзади: «Хожа Аҳмад Яссавий — Туркистон мулкининг шайхул-машойихидур. Мақомати олий ва машҳур, каромоти матаволий (хайратланарли) ва номаҳсур (чегарасиз) эрмиш. Имом Юсуф Ҳамадонийнинг асҳобидиндур (суҳбатдоши)». Шундан сўнг Навоий Яссавийни Юсуф Ҳамадонийнинг бошқа халифалари Хожа Абдуллоҳиқ Гиждивоний, Хожа Абдуллоҳ Барқий, Хожа Ҳасан Андақийлар қаторида турганлигини таъкидлаб, охирида «Ва анинг мазори Туркистонда Ясса деган ердаки, Туркистон аҳлининг қиблаи дуосидир», дейди. Баъзи олимлар Навоий Аҳмад Яссавий ҳикматларидан намуналар келтирмаганлиги ёки унинг ҳикматнавислигига муносабат билдирмаганлигига асосланиб, Яссавийнинг ўзи ҳикмат яратмаган, акс ҳолда бунга Навоий диққатни қаратарди,

дегандай фикрларин илгари суришган. Умуман олганда, бундай даъво ўришли. Буида бошқа бир далилни инобатга олмоқ зарурга ўхшайди. «Насойимул муҳаббатда» ўқиймиз: «Ҳақим ота — оти Сулаймондур ва Хожа Аҳмад Яссавийнинг муридидур. Ҳамоноки, бир кун, Хожа тобхе (овқат пишириш) буюргондурларки, матбахий (ошпаз) ўтуи етмайдур деб келгандур. Алар асҳобга дегандурларки, ёзидин ўтуи териб келтурунг ва ул замон ёғин ёгодур экандур. Асҳабким, ўтуи терибтурлар, матбахга (ошхона) келгунча ёғин жихатидин ўтулар ўл бўлгандур. Ҳақим ота терган ўтуларни тўнига чирмаб, қуруқ келтургандур. Хожа Ҳазратлари дегандурларки, эй фарзанд, ҳақимона иш қилдинг ва аларга бу лақаб андин қолгандур ва Ҳақим отага ҳикмат тили гўё бўлибтур. Андоқки, анинг фавоиди атроқ аросида машхурдур. Ул жумладин бири будурким:

Тики тургон тўбадур,
Боргонларни ютадур.
Боргонлар келмас бўлди,
Магар манзил андадур».

Агар ушбу тўртликнинг тили Яссавий даврининг тили эканлигига гумон йўқ экан, унда Аҳмад Яссавий ҳикматларининг тил ва услубининг соддалигига ҳам шубҳа кўзгайвермаслик керак. Бу — бир. Иккинчидан, Ҳақим отанинг лақабга эришиши эмас, унга «ҳикмат тили»нинг «гўё» бўлиши ҳам бевосита Яссавий таъсири билан алоқадорлигини Навоий фикрларининг ички мантиғи тасдиқлаб турибди. Биз жўн ва якраиғ тушувишига одатланганмиз. Ҳақим отанинг терган ўтинларини «тўпига чирмаб» қуруқ келтиргани, бундоқ олганда, нима деган ҳодиса. Наҳотки, шунинг учунгина у ҳақим лақабига мушарраф бўлган бўлса. Бизнингча, буида рамз бор. Бу рамзнинг мазмуни эса, Ҳақим ота сиймосида Яссавий ўзининг содиқ муриди, ҳикматлар яратувчи издошини кўрганлигини билдиради. Ҳақим ота устозига тақдидан ёзилган бир байтида:

Барча яхши, биз ямон,
Барча бугдой, биз самон,—

деган. Ўзини сомонга ўхшатган кишининг ижод намуналарини «қуруқ ўтуи»га инебат берилиши ажабланарли эмас, албатта. Чунки, бу «ўтин»лар мухлислар қалбида

алангаланиб ёнмоғи ҳам тасаввурдан четда қолдирилмаган. Э. Рустамов «Насойимул муҳаббат»даги «Ҳаким отанинг болалик чоғларида, ҳали Аҳмад Яссавий кўлида тарбия олиб юрган вақтларида ҳикмат айтишда гўё бўлгани» тўғрисидаги далилни, унинг «ҳикмат ёзишни Аҳмад Яссавийдан ўрганганига ишорат» деб белгилаши тўғридир.

Яссавий туркий тилда ҳикматлар айтган файласуф шоир сифатида кўпроқ донг таратган. Шундай бўлгач, унинг ҳикматларини «реакцион шайх»нинг поэтик қобиқдаги «ваъз»лари деб эмас, биринчи гада сўфий шоирнинг поэтик асарлари ҳолида ўқиш ва тадқиқ қилиш лозим. Бунинг учун амалга оширилган илмий ишларга муносабат ҳам керак, албатта. Н. М. Маллаевнинг олий ўқув юртларига ёзилган «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслигида Аҳмад Яссавий ҳаёти ва адабий фаолиятига махсус ўрин ажратилган. Унда шундай жумлалар бор: «Аҳмад Яссавийнинг ҳикматларида мистика билан аскетизм», «сирлар олами»га ғарқ бўлиш билан таркидунёчилик бир-бирига чапишиб кетади. Аҳмад Яссавий «Мавту қабла анта мавти» («ўлмасдан бурун ўлинг») деган тезисни илгари суради. Бу — киши бутун дунёдан, ўзлигидан, ҳаётнинг неъматларидан воз кечиш, ўзни ҳар жиҳатдан қийнаб, ўлимни яқинлаштириш керак, яъни тирик мурда бўлиши керак, деган сўздир». Бу фикрларни асосиз деб бўлмайди. Лекин уларда бирёқламалик кучли. Жалолиддин Румий бир ўринда «Ўлимга юз бургилу, пардани чок эт. Лекин лаҳатга элтгувчи ўлимнимас, янги рух тугдирувчи ўлимни танла», мазмунида сўзлайди. Алишер Навоий ҳам «Ёд этмак ўлум ёруғлуқ оҳанги эмиш», ёки «Ким, руҳни ўлмак сўзи равшан айлар» сатрларида Румий даъватидаги «ўлим»ни назарда тутган.

Унинг помн эса фанодир. Фано сўзининг мазмуни лугатларда «Йўқ бўлиш, тугалиш, ўлиш. Ўзликдан кечиб; худо билан бирикиш» деб изоҳланади. Чиндан ҳам ўлмасдан бурун ўлишга даъват фаноликнинг бош шиори. Аҳмад Яссавий:

«Мен йиғирма икки ёшда фано бўлдум,
Марҳам бўлиб чин дардликка даво бўлдум,
Ёлғон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабадан ҳаққа сизиниб келдим мано»,—

деган. Бу жойда «фано» поэтик образ. Ундаги маантиқни кимдир ўзликдан кечиб таркидунё этиш деб тушунар. Кимдир худо ишқига гарқ бўлиш мазмунида қабул қилади. Бошқа бировда у фикр кўзгайди. Чунончи, фанолик бадбинлик ва тушқунлик аталадиган бўлса, унда шоир нега «чин дардлик» иборасини тилга олган? Ҳаётда кўнглини совитган ва ўлмасдан бурун ўлиш қасдидаги кишининг ёлғону рост билан не иши бор? «Ёлғон ошиқ чин ошиққа гувоҳ бўлдим» — кўнгли юксак қандайдир бир ҳаким сўзларига ўхшамайдими бу? Ҳаққа сигинмоқ — идеал. Наҳотки, юксак идеалдан одам абгорлашса? Сигиниш туйғусининг ўзи кимларга насиб бўларкин?

Дейдики, шеър — ҳақиқат. Шеър ўқиш-чи? Шеърхонлик — ҳақиқатдан ҳақиқатлар чиқариш, бир ҳақиқат орқасидаги неча ўнлаб ҳақиқатларни ўқиш, уларни излаш. Шунинг учун шеърфаҳм ўқувчининг мушоҳадалари кенг, шеър устидаги саволлари кўндир. Шарқ шоирлари уни ҳисобга олганлар. Хўш, Яссавий шеъри баҳонасида қўйилган саволлар ноўринми? Агар бу саволга ижобий жавоб қайтариладиган бўлса, фаноликка доир бизга ўргатилган ва тушунтирилган фикрларга шубҳа туғилмайдими? Албатта туғилиши керак. Шубҳа ҳақиқат очади.

Мирзо Фатали Охундов Жалолиддин Румий тўғрисидаги мақоласида «на ҳинд, на ислом файласуфлари фано тушунчасининг мағзини оча олмаган»ликларини айтган... Фанонинг ҳинд файласуфларига нима алоқаси бор? Чунки фано, яъни ўзликдан кечиш билан бутун борлиққа қўшилиб кетишга ишонч тариқатини дастлаб Будда ташвиқ қилган экан. «Инглизлар Ҳиндистонни мустамлакага айлантириб олганларидан сўнг гарб файласуфлари фанонинг асл мазмунини талқин этишга жиддий интилсалар-да, бунинг имконсизлигини тушундилар», — дейди Мирзо Фатали Охундов. Ўзбек адабиётшунослигида фано масаласини маҳсуе ўрганиш ёки бирор мақолада мухтасар талқинини бериш ҳанузгача ҳеч бировнинг ҳаёлига келгани йўқ. Лекин фанони дастак қилиб Яссавийни қоралаш мумкин, Навоийнинг фанога доир байту ғазалларининг ҳақиқий моҳиятини тадқиқ этмаслик ёзилмаган қонда. Нега? Гапириш нокулай.

Маълумки, тасаввуф аҳли — сўфийларнинг эътиқодига кўра, оламий худо яратган. Унгача вужуди мутлақдан бўлак ҳеч нима бўлмаган. Шунинг учун борлиқни Ҳақнинг ҳусну жамолини акс эттирадиган ойна тимсолида билиш керак. Лекин табиатнинг яратилишидан асл мақсад

эса Инсондир. Инсон худонинг севгисига сазовор. Шуни у мукаммал фаҳмламоғи зарур. Худонинг ишқи бамисоли май. Бу «май»нинг қадаҳи инсон қалби. Шу «қадаҳ»га ишқ майи қанча ортиқ қуйилса одамдаги юксак маънавий руҳий интилишлар ўшанча кучаяди. Навоий газалларидан бирида:

«Сен гумон қилгондин ўзга жоми май мавжуд эрур,
Билмайин нафъ этма бу майхона аҳли, зоҳидо»,—

деганида худди ўша «жоми май»ни гапирган. Вужуди мутлақ висолига восил бўлмоқ учун, ислом таълимоти бўйича шарият, тариқат, маърифат сингари қатор босқичларни ўтиши жоиз. Маърифат манзилида инсон худо моҳиятини тўла англаб илму ахлоқда комиллашади ва ориф деган олий номга эга бўлади. Фано эса «банданинг худо тарафига сайри»нинг ниҳояси. У ўзлигидан кечиб худо билан топишади. Шундан эътиборан гўёки ҳақиқий ҳаёт бошланади-ю, фанийлик ранжу машаққатлари тугаб, боқийлик саодати юз очади. Чунки унинг нафсу ҳирслардан тозаланган мусаффо юрагида ишқий эҳтирослар жўшади. Бу ҳолатни кўпинча ўзни йўқ этиш, янада аниқроғи, ўлимга нисбат беришади. Бунақа қараш ҳам тўғри, ҳам нотўғри. Алишер Навоийда бир иқроп бор:

Дедиң: «Фано недурур?» Мухтасар дейи: «Ўлмак!»
Ки шарҳин тиласанг, юз рисола бўлгусидур.

Демак, «ўлмак» фанонинг энг мухтасар шарҳи. Аммо бўлак изоҳлари «юз рисола» бўлмоғи мумкин экан. Атоқли олим И. С. Брагинский Жалолиддин Румий шеъриятида фано тушунчасини «фавқулодда жасорат билан талқин этилган»лигини айтиб, қуйидаги хулосага ҳам келади: «фано концепциясини такаббурликка қарши ҳоксорлик йўсинида характерлаш мумкин, бу эса, алалоқибатда, ҳар бир алоҳида инсон шахсининг улуғланиши демак, инсон эса мураккаб камолот йўлини босиб ўтиб, худога ўхшайди:

Аё сиз, жон чекиб, ҳар лаҳза изларсиз илоҳийни,
Ани излашга ҳожат йўқ, илоҳий — сиз, илоҳий — сиз!»

Бизнингча, фанога доир энг тўғри шарҳлардан биттаси мана шудир. Яссавий ҳам фанодан, асосан, «такаббурлик-

ка қарши хоксорлик» фалсафаси сифатида фойдаланган ва уни шу мазмунларда кўпроқ ёритган. Такаббурлик — адолатнинг ёви. Такаббурлик елларида саховат чироқлари ўчади.

Аҳли дунё халқимизда саховат йўқ,
Подшоларда, вазирларда адолат йўқ,
Дарвишларни дуосида ижобат йўқ,
Турлук бало халқ устига ёғди, дўстлар.

Савол туғилади: халқ кўнглидан саховат туйғулари нега бу даражада барҳам топган? Шундай бўлиши ҳам мумкинми? Нима учун «подшоларда, вазирларда адолат йўқ?» Нега дарвишларнинг «дуоси» ижобатсиз? Эл устига ёғилган «турлук бало»ларга подшоларнинг зolimлиги-ю, вазирларнинг диёнатсизлигигина сабабми? Меҳр бир дарахт бўлса, саховат унинг меваси. Подшо ва амалдорларнинг адолатсизликлари шу «дарахт»нинг ҳаётига, албатта, қаттиқ зиён етказди. Бу эса ўз навбатида одамлар ўртасида ҳурматсизлик, оқибатсизлик, шафқатсизлик ҳиссиётларини кучайтиради. Бундай ижтимоий муҳитда риё ва маккорликлар қарийб қонуниятга айланади. Бу каби пллатларнинг юзага келишини Яссавий охир-оқибатда битта нарсага тақайди. Бунинг номи — ишқсизлик. Ёки ёлгон ошиқликнинг томир ёзишидир. Аҳмад Яссавий қатор ҳикматларида айни шу фожианинг фикрий талқинларини беради. Унингча, «Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам имони». Улар Ҳақ ва ҳақиқат сирларидан огоҳ эмаслар. Шунинг учун оллоҳ ишқидан даъво сургувчиларнинг аксарияти «Зоҳир сўфи, ботин ичра эрмас содиқ». Шоир «муҳаббатсиз халойиқдин» қочиб, орифлар суҳбатига юз буришга чақиради. Яссавий таърифларида ориф қуллар — «жондин кечиб» ҳақни жонга кўшиб, «дарё бўлиб» тошганлар. Уларнинг «ичу тоши» «ҳақ нурига» тўла. Шунинг учун ҳам уларнинг кўнгли ёруғ, назари очиқ.

«Ҳар ким ҳақни қули бўлса ҳаққа ёнсув,
Ҳаққа ёнмас ўзни деган нари борсув», —

дейди улар. Ва орифлик учун дарду аламқашлик, бедорлик зарурат, айшу ишратлардан кечиш шарт қилиб кўйилади:

Ориф ошиқ бўлай десанг алам тортғил,
Хақ васлига етай десанг тунлар қотғил.
Бу дунёни ишратини ташлаб отғил,
Ташлаб отсанг моумонлик кетар, дўстлар.

Аҳмад Яссавий яна бир ўринда «Ҳақиқатни маъносига етган киши, Беҳуд бўлиб куюб ёнар ичи тоши», дейди. Мутафаккир шоир ҳақиқат маъносига етиб, шу туфайли «ичи тоши» ёниб-ёлқинланган одамлар дийдорини кўмсайди. Уларни хаёлан кўп ахтаради. Лекин тополмайди. Кимлардир унинг назарида ишқу эътиқодга содиқ кўрингандай бўлади. Аммо бундай кишиларда ҳам негадир риё сезади:

«Кўз ёшиғини риё қилма ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур».

Шоир ана шундай чин гирёнларга инонади. Риё қилмасдан кўз ёш тўккан ошиқларнинг фикру қарашларини ёқлаб ҳикматлар сўзлайди. Ҳикматларини фақат «дили ойнадек» мусаффо содиқ ошиқлар эшитишларини орзу қилади:

/ «Менинг ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойнадек содиққа айтинг».

/ Алишер Навоий «Маҳбубул қулуб»да ёзган: «Нодон — эшак, балки эшакдан ҳам баттар. Эшакка нимани юкласанг кўтаради; қаёққа ҳайдасанг ўша ёққа боради, унда ақл-фаросат даъвоси йўқ, бермасанг оч, берсанг тўқ. Бу бир бечорадур юк ташувчи, ўтин-чўп ташувчи, балки галла ташувчи...

Нодон — юқоридаги сифатлардан холи; зоти билим либосидан маҳрум. Нодоннинг иши такаббурлик, кеккайиш, хаёлида юз хил беҳуда ташвиш...».

Қайси элда ички ҳорғинлик ва руҳий озурдалик голиб келса, у элда нодонлик авжга чиққан бўлади. Қайси юртда маънавий қадриятлар қиммати пасайтирилиб, адолат устунлари қулатилса, у юртда гофил бандаларнинг баланд мартаба ва мавқеларга кўтарилмоғлари учун кенг йўл очилганидир. Навоий «Нодонлиғ эрур элда маломатға далил», дея башорат сўзларини ёзиб қолдирган. Адабиётимиз тарихида нодонлик аталмиш офатдан Аҳмад Яссавийчалик ранж чеккан шоир бўлмаса

керак. Нодонлик — халқнинг қулфати. Нодонлик — ўзига хос ёвузлик. Нодон — ақл жаллоди. Мана шунинг учун Яссавий «Дуо қилинг нодонларни юзин кўрмай», дея ёлворган ва ўнлаб ҳикматларини нодонликдин шикоят мазмунларида яратган.

Дуо қилинг нодонларни юзун кўрмай,
Ҳақ таоло рафиқ бўлса бирдам турмай.
Бемор бўлса нодонларни ҳолин сўрмай,
Нодонлардин юз минг жафо кўрдум маню.

Яссавий бу қарорга бирданига келмаган, албатта. У «нодон бирла улфат» ҳам бўлиб кўрган. Лекин бундай «улфатчилик»дан бағри куйиб, жондан тўйган. Мабодо эгрилик йўл аталадиган бўлса, нодоннинг йўли эгридир. Шунинг учун уни тўғрилиқка йўллаш самарасиз. Бесамар ҳаракат эса доно учун айни ғам захридай ган.

Аё дўстлар, нодон бирла улфат бўлиб,
Бағрим куюб, жондан тўйуб, ўлдим маню.
Тўғри айтсам эгри йўлга бўйини тўлгар,
Қонлар ютуб ғам захрига тўйдум маню.

Яссавий «зоти билим либосидан маҳрум», калтабин ва худпараст кимсаларнингина нодон санамаган. Балки у «олимман деб китоб» ўқииб, «маъни укмас»лар, фикрсузлик зулматидан руҳи сим-сиёҳ амалдорларни ҳам ашаддий нодонлар сафига қўшган. Унингча, «улуғ кичик ёронлардан адаб»нинг кетиши ҳам аввало нодонлик тазйиқидан. Шоир ҳалол ҳаромнинг фарқига бора олмайдиган нафс-параст ҳалойиқ учун «малонқдин» шарм қилади. У «Оқил эрсанг эранларга хизмат қилгил», деганида «Муҳаббатни майдонида жавлон» қилиб, «Ҳақиқатни дарёсидан гавҳар олгон» мард кишиларни эътиборда тутати. Бироқ унинг ўзи шундай одамларни излай-излай, охири мана бундай ҳолатга етади:

«Ер остига қочиб кирдим нодонлардин
Илким очиб дуо тилаб мардонлардин,
Ғариб жоним юз тасаддуқ донолардин,
Дано топмай ер остига кирдим маню».

Аҳмад Яссавийнинг донолик тўғрисидаги тушунчаси — идеал тушунча. Шунинг учун доно одамлардан унинг талаби ниҳоятда катта бўлган. Масалан, у «Охир

замон олимлари золим бўлди. Хушомад этгувчилар олим бўлди», деганида замоннинг охирлашганидан каромат қилишни ўйламаган. У олимнинг хушомади — золимлик, хушомад орқали олимликка эришмоқ — илм аҳлининг ихтиёрий равишда зулмкорлар сафига қўшиливидур деб билган. Ва бу қабоҳатда охир замон нишонларини пайқаган. Дарҳақиқат, олим билан золимни бирлаштирган замоннинг истиқболи нима ҳам бўлиши мумкин? Шоирнинг бошқа тўртлигидаги ҳукмича, «Доно туфроқ, нодонларни кўкси баланд». У «ҳақ таоло»га «рафиқ»лик иштиёқдан сўзлаганда ана шу «кўкси баланд» нодонларга таққидий муносабатини билдирган. Аҳмад Яссавийнинг фано фалсафасини ҳоксорлик билан баробар беозорлик, фақирликка, севмак, муҳтожликдан ўзни қутқармоқ маъноларида ҳам мушоҳада этмоқ керак. У фано орқали эркакка интилиш, илоҳий ҳурликка муҳаббат майлларига алоҳида урғу бергандир. У оллоҳ висолига талпинмоқни суяди. Туну кун унинг хаёлида ёнади. Тангри даргоҳига ёруғ юз билан боролмаслигидан такрор-такрор ўкинади. Лекин буларнинг замирида кундалик ташвиш, ўткинчи ҳаваслардан кўнглини озод этишдек кучли истак ётади. Бу истакни эса Рух эрки учун жонбозлик фалсафаси деб аташ мумкин бўлурди.

Дунёпараст ножислардин бўйин товла,
Бўйин товлаб, дарё бўлиб тоштим мано.

«Дарё бўлиб тошмоқ» — фанолик шарофати. Давлатсевар, молпараст нокасларга бўйин эгмасликнинг асосий шарти фаноликдир. Инсон умри қисқа ва ўткинчилиги азалдан аён. Аммо у шуни яхши билса-да, ўзини дунёда ўткинчи ҳисоблайвермайди. Нега? Негаки, ишқ ва тафаккурда у боқийлигини топади. Аҳмад Яссавий шеърларини ўқиб, «Нима учун унинг ориф юраги бу даражада беқарор, бу қадар озурда ва мискин?» — деган хаёлларга борилиши мумкин. Бунинг асл сабаби шундаки, илоҳий муҳаббатга берилган юрак осойишталигини буткул унутди. Азоб ва дард ҳукмига тобе бўлиб қолади. Аслида, бу — юракнинг шодлик маросими. Чунки энди у бошқа ҳеч қачон, ҳеч вазиятда гафлат тутқуни бўлмайди. У ердан, кўкдан, писондан моҳият қидиради. Бу маъноларда Яссавий учун фано абадиятга интилишдан бўлак нарса эмасди.

К. А. Гельверций шоирларга қарата: «Агар ҳақиқатни образли шаклларда тасвирламас экансиз, шеърини тинч қўйинглар!» — деган экан. Бу фикрни ривожлантириб, «Агар поэтик образ «дили» ва «тили»ни тушуинмас экансиз, шеър ва шоир устидан ҳукм юритманг!» — дейиш лозим бўлади. Поэтик образ — фавқулодда серқирра «қурилма». Унинг асосий фазилатларидан бири — мазмунда «қатлам»дорлик, туйғуда бўёқдорлик. А. Ф. Лосев «Поэтик образ ҳақида» мақоласида «Образ — бу поёисизлик», деган. Шеърининг руҳий ва гоёвий қудрати образда марказлантирилади. Сўз сеҳри ва маъно қатламлари ҳам образ бағрида яширингандир. Шунинг учун Гегель «Қонуларнинг шафқатсиз кучидан, фикрнинг ноҳуш уйғунигидан толиққанзимизда поэтик образлардан ором ва софлик истаймиз», — деган эди. Яссавий кўнчилик ҳикматларида поэтик образга хос миқёсийлик, тераклик имкониятларидан самарали фойдаланган.

Бешак билинг, бу дунё борча халқдин ўтаро,
Ишонмагил молингга, бир кун қўлдан кетаро.
Ото-оно, қариндош қаён кетди — фикр қил,
Тўрт оёғлиг чўбин от бир кун санга етаро...

Ушбу сатрлардаги моҳият дунёнинг ўткинчилиги ҳақида. Елғиз шу тўғридами?

Аҳмад Юғнакий «Ҳиббатул ҳақойиқ» асарида очуни бир қўниб яна кетиладиган роботга ўхшатади. Ва кейин унга жонли сифатлар беради: дунё кишига гоҳо бир кулиб боқади-ю, кейин қош уйиб хўмрайиб олади. — У — айёр, фирибгар. Бир қўли билан бол тутса, иккинчиси билан унга заҳар қўшади:

Бир экин тутиб шахд, бири заҳар қотар.

У заҳарни четдан олмайди. Очуи — илон. Унинг илондек юмшоқлиги ва ювошлигидан алданмаслик керак:

«Йилон юмшоқ эркан ёвуз феъл тутар,
Ироқ тургу, юмшоқ теб ишонмагу», —

деб огоҳлантиради шоир. «Дунё»нинг найранг ва афсуслари шулардангина иборат эмас. У сирtdан боққанда кўримли. Шу сабабли илонга ўхшамаслиги ҳам мумкин. Аммо ичида бағрибир минглаб ноҳушлиги тўпланиб ётади. Очунининг ташқи безакларига мафтун бўлиб, унга

кўр-кўрона кўнгил бермоқ эса барча хатоликларнинг бошланишидир. «Дунё»ни ишвагар, субутсиз, алдоқчи, золим, бевафо қиёфаларида характерлаш туркий халқлар шеъриятида XII асрлардаёқ ғоявий-бадий анъана ҳолида шаклланган эди. Юсуф Хос Ҳожиб унга «иййиг дунйа» — бевафо дунё сифатини беради. Аҳмад Югнакий, Юсуф Хос Ҳожиб ва Аҳмад Яссавий тасвирида ҳам «дунё» поэтик образга айлантирилгандир. «Бешак билинг, бу дунё, борча халқдин ўтаро»даги «дунё», биринчидан, Аҳмад Югнакий айтган, одамлар бир қўниб яна кетадиган «работ» маъносига эга. Иккинчидан, у инсон умрининг кўзгусидай гап. Унга фикран назар ташлаб, умрнинг нақадар югуриклигини билса бўлади. Учинчидан, у тақдир тимсоли. Умрнинг елдай ўтиши тақдирданми ё дунёнинг ишими — билиш қийин. Шуниси аниқки, тақдирнинг аёвсизлиги олдида мол-дунёга инонмоқ нодонлик ва ғофилликдир. Тўртинчидан, бу олам шундай бир «майдон»ки, унда ҳамма ҳам охир-оқибатда «тўрт оёгли чўбин от» устида жонсиз ястаниб кетмоққа маҳкумдир. Одам тугилса нега ўлади? Ўлса нега тугилади? Шарқ мутафаккирлари ўлимни тирикликнинг тескари ва тоза томони деб айтишган. Нега шундай дейишган? Бу ҳақиқатни қандай қилиб англаш мумкин? Турмушнинг майда ташвишлари ўлим қаршисида нимага арзийди? Инсон тирик мурдага ўхшаб яшамаслиги учун Вақтни ўлдирмаслиги керак эмасми? Вақт қаҳридан чўчимаслик нима оқибатларга олиб боради? Бундай саволлар хусусида тинимсиз ўйлаш лозим. Ўлимни англаш — ҳаётни маърифат билан қадрлаш, одам фарзандини ганимат билиш, манманлик ва жаҳолат «тулпор»ларга миниб ҳовлиқмаслик деган мантиқларни ҳам ўз ичига олади. Алишер Навоий:

«Эй кўнгул, келким бало базмида жоми гам тутай,
Ўз қатиг ҳолимга ўлмастин бурун мотам тутай.
Йиғлабон бошимга оҳим дудидин чирмаб қаро,
Матомим эл сўнгра тутқунча, ўзим бу дам тутай»,—

дер экан, буни у асло бадбинлик ва тушқунликдан айтмаган. Ўз ўлимига ўзи йиғлаётган кишининг нақадар ёш, ҳаётга муҳаббати нечоғлик чуқурлигини тасаввур этасизми? Қариликда бундай бўлмайди. Қариликда, хоҳланг, хоҳламанг ўлимга кўникма бор. У нари борса, «Дард ёмони қариликдир, ёронлар» дейди. Лекин охи дудидин бошига қаро-«чирмаб йиғламайди. Навоий ёшлик-

ви севгани, ёшликка хос шижоат ва муҳаббат тугёнлари қалбини тарқ этишига кўника олмаганидан ўша мунгли сўзларни ёзган. Яссавийни эса йўлсизлик пайтида саодатга бел боғлаёлмастик ҳислари қийнаган:

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни,
Саодатқа борламадим мен белимни.
Ғийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилди, дўстлар.

Аҳмад Яссавий учун саодат ва ҳақиқат ашёвий нарса-ларга эга бўлишмас. Булар ҳатто мақсад ҳам эмас. Унингча, ҳақиқат Юракда. Ҳақиқат — Рух. Борлиқ, олам билан руҳан уйғурилишга киришиш — олий саодат. Саодат — маърифат нурларидан онг ва дилни тинчқлаштириш. Шoir ўз мавжудлигини Рух ва руҳий ҳаётдаги ўзгаришлар, тўғайишлар, юксалишлар орқали идрок қилмоқни хоҳлайди. У инсондаги ички бойликни муқаддас билган. Шунинг учун ташқи бойликлар, гуноҳ ва мутелик «нархи»ни оширувчи уларнинг ҳар қандай туридан у ҳазар қилади.

Дунёдорлар молини кўриб ҳаво қилур,
Манманликда ул даъвои худо қилур.

Бундоқ қаралганда, Мансур Халлож ҳам «Анал ҳақ!» деганда худодлик даъвосида бўлган. Бироқ у дунёдорлик ҳавосигамас, руҳий камолотга ишонган. У шоҳ Ҳамшидга ўхшаб тожу тахт «гурури ва азим давлат такаббури димоғига фосид ҳаёл солиб, оламни ўз ибодатига амр қилиб, ўз сурати била бутлар ясаб» сизгинмоқ учун шаҳру кентларга юборган жибр ва шухрат қулларидан бўлмаган. Бойлик, такаббурлик одамни ўз қавм ва элидан ҳам йироқлаштиради. Ҳаққа ёв-ёвуқлашиш сафаридаги киши эса табиат, жонли мавжудот, ҳаттоки «қурт ва қушлар»га ҳам яқиндир:

Дунёдаги қурт ва қушлар қилди салом.
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдум манов.

Яссавий поэтик фалсафасидаги бундай ҳақиқатларни Навоий мукаммал англаган. Англагани туфайли ҳам комилликка кўтарилиш, ҳаққа эътиқод, молу давлат учун жонсарақ бўлмасликда «Турк пири», яъни Аҳмад Яссавийдан ўрнак олишга даъват қилган.

Хар киши комил эрур, бас анга ҳақ бандалиги,
 Мундин ўзга тамаи касби камол айламангиз.
 Олами фони учун ранжу машаққат чекмангиз,
 Мол учун ғам емангиз, фикри манол айламангиз.
 Турк пири каби оламдин этакни силкинг,
 Дўстдин ғайри таманнои висол айламангиз.

Агар Яссавий «ўтакетган тарқидунёчи», дунёқараши гуманистик ҳақиқатлардан йироқ, фалсафий-дидактик қарашлари «реакцион» бўлганда Навоий унинг «оламдин этак» силкишини намуна қилиб кўрсатармиди? Ёки улуғ шоир «Мол учун ғам емангиз, фикри манол (бойлик) айламангиз», дея Яссавийнинг «Дунё учун ғам ема, ҳақдин ўзгани дема» сўзларини деярли айнан такрорлармиди? Яссавийшунослар ушбу мисрадан шоир «Бу дунёни севма, ҳаёт учун ташвиш чекма» демоқчи, деган хулосаларга келишган. Навоий «Мол учун ғам емангиз», деб Яссавийдаги «дунё» образининг маъносини шарҳлагад дейиш мумкин. Навоий шеърятини яхши тушуниш учун — Яссавий ҳикматларидаги ғоя ва поэтик образларнинг тарихи ва мундарижасини яхши билиш лозим. Бунга истак йўқ экан, унда Яссавий ижодиётининг ғоявий-бадиий сирларини тўғри очиш учун — Навоий лирикасининг маъно ва образлар дунёсини кенг ўрганмок керак.

— Мана, Яссавийнинг бир сатри:

Туфроқ бўлгил, олам сани босиб ўтсин.

Ушбу мисра Яссавийга кўп маломатлар ёғдирилишга боис бўлган мисралардан. Шоир худди шундай образли ифодалари билан гўёки «халқнинг қўл-оёгини зolimлар олдида! кишанлаб қўйишни мақсад қилиб» олган эмиш. Юзаки қаралганда, бундай таъналарда жон бордай, албатта. Дарҳақиқат, одам нечун «тоғ» бўлмасдан «туфроқ»га айланиши керак? У «олам»нинг оёғи остида янчилиш учун туғилмайди-ку! Бу — ҳозирги ўқувчининг нуқтаи назари. У сатр мазмунини тахминан ўшандай англайди ва баҳолайди. Негаки, у «туфроқ» сўзини ўша жойда ё ўз маъносида ёки ўлиб хокка қоришиш мазмунида тушунади. Шу ўринда озарбайжон олими Комил Валиевнинг «Сўзнинг сеҳри» (Боку, 1986) номли китобидаги мана бу фикрларга диққатни тортишни хоҳлардик: «Инжил» ва «Қуръон» Фузулий санъатининг ичиндадир. «Инжил» инсоннинг заифлиги, «Қуръон» инсоннинг

қудрати устида яратилган. «Инжил»да инсон кучсиз, кўмак ва шафқатга муҳтож, ҳар қандай зулмга чидамлидир. «Қуръон» эса инсонни империя учун сафарбар қилади, инсонни кучли ва янада кучли бўлмоғини тарғиб этади... Кучсизлик ва кучнинг дини Фузулий шеърининг ботинидадир» (23-бет). Мазкур қайдларни Яссавийга ҳам тадбиқ қилиш мумкин. Яссавий санъатининг бағрида ҳам «кучсизлик ва куч дини» яширинган. Унда «Инжил» ҳам, «Қуръон» ҳам бор. Шоир ижодиётига «Қуръон»дан ўтган ғоя ва образлар сезиларли мавқега эга. Лекин улар қандай формаларда ва қайси мақсадларда ўзлаштирилганини аниқлаш зарур. Мана ўшанда ҳақиқат равшанлашиб, чин моҳият юзага чиқади.

Яссавий «Туфроғ бўлғил...» деганда катта мақсадни эътиборда тутган. Келинг, аввало, Одам Ато ҳақидаги афсонанинг мазмунини ёдга келтирайлик. Маълумки, диний тасаввурлар бўйича худо дастлаб тўрт унсурни бунёд этган. Булар: ўт, сув, ер, шамол. Сўнг одам яралган. Бу ҳақида Абулғозихоннинг «Шажараи тарокнома»сида ўқиймиз: «...Худойи таоло фаришталарга айтадиким, туфроқдин киши ясаб жон бериб ер юзинда ўз ўрнимга халифа қилиб қўятурурман...». Бу ҳукмга фаришталар, инсонлар ўз нафсларини забт қила олмайдилар, деб эътироз қиладилар. Шунда худо айтганмиш: «Ман билгонни сизлар билмассизлар. Боринглар, туфроқдин бир кишининг сувратин ясанг... Азройил алайихсалом худонинг амри билан бориб барча ер юзиндаги ҳар турлик туфроқдин олиб Маккаи муаззама бирла Тоифнинг орасинда туфроқни балчиқ қилиб одамнинг сувратини ясаб ётғуздилар». Одам шамол ёрдамида ҳаракатга солиниб, олов билан жасади иситилганда қалби ҳароратга тўлибди. Ва яратганнинг шафқату саховати туфайли вужуди ичида инсон ўз эркини топибди. Тасаввуф фалсафасига биноан, ушбу тўрт унсурнинг ҳар биридан тўрт хусусият, тўрт ҳолат, тўрт майл ва тўрт сифат юзага келтирилганмиш. 1. Тупроқдан — сабр, умид (худонинг марҳаматига), эзгу хулқ ва мурувват. 2. Сувдан — қувонч, саховат, назокат, бирлик. 3. Шамолдан — ёлғон, иккиюзламачилик, сабрсизлик, тантиқлик. 4. Оловдан — нафс, кибр, тама, ҳасад. Бундан ташқари, тасаввуфда тупроқ оллоҳнинг мунаввар нури, сув — унинг ёруғ ҳаёти, ҳаво — буюклиги, олов — унинг ғазаби тимсоли. Тупроқ ва сув — жаннат мулки, шамол ва олов — дўзах ичидаги нарсалар. Ушбу шарҳу маълумотларни ёдда тутиб,

«Туфроғ бўлгил, олам сени босиб ўтсин» сатрига яна назар ташланг. Тасаввурда нимадир ўзгардимиз? Албатта, ўзгарди. Чунки, «туфроқ» биринчидан, оддий сўзмас, поэтик образ экан. Иккинчидан, шоир диний ишончларга асосланиб инсонни эзгу хулқ соҳиби, мурувватли ва илоҳий зот шарафига эришишга чақирган. Яссавийдаги «туфроғ» образи худди шу маъно ва мантиқларда Навоий шеърларида ҳам тадбиқ қилинган.

Бу қадар манзилату қурби буюк поя била,
Ўзини тутқувчи туфроғ ила ҳамвор қаши?

Туфроғ ила ўзни тенг тутиш нима экан? Буюклик замини. Хоксорлик пояси. Кибр, манманликдан покланиш. Инсонийлик мартабаси олдида бўлак мартабаларни назарга илмаслик. Навоийнинг бошқа бир газалидаги эътирофича, «Бевафолар ўт, вафо аҳли эрур туфроғ...». Мисрадаги «ўт» ва «туфроғ» сўзларининг иккаласи ҳам поэтик образ. Шунинг учун — ўт образи орқали бевафоликни тугдирадиган шайтоний ва нафсоний ҳирслар тўғрисида ўйлаш керак. Вафо аҳли нега «туфроғ» эканлиги энди аён, албатта. Кўраянсизки, Яссавийнинг «Туфроғ бўлгил» дейишининг бир сабаби Навоийда изоҳланган. Яъни бундай:

Эй Навоий, ўзни мақбул истасанг, туфроқ бўл,
Ким эрур мардуд, улким бошида киндори бор.

Мардуд — рад этилган. Бунга сабаб — шайтоний кеккайиш. Демак, Ўзликни англаш «ўзни мақбул» исташининг зўр чораси тупроқсифатликдир.

Биз Яссавийдаги «туфроғ» образининг мундарижасини ҳали тўлиқ талқин этганимизча йўқ. Унда диний тушунчалар билан боғлиқ бўлмаган бошқа маъно «қатламлари» ҳам бор. Масалага кенгроқ қараб савол қўяйлик: Тупроқ нима? Тупроқ — Ватан. Тупроқ неча юз йиллардан буён не-не улуг фарзандларини кучоғига босиб келаётган мушфиқ Замин. Шунинг учун биз уни эъзозлаб она тупроқ деймиз. У олим аждодларга оналик қилган. У ота-боболаримизнинг онаси бўлган. У бизнинг онамиз. Ва келажак насларининг онаси бўлажак. Оташнафас турк шоири Ошиқ Вайсал дейди:

Хавога боқсам мен хаво оларман,
Тупроққа боқсам мен дуо оларман.
Тупроқдан айрилсам қайда қоларман,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Ха, ҳақнинг «ниҳон хазинаси» тупроқда. Тупроқ «дуо»си — Ватан дуоси. Чингиз Айтматов яратган Тўлганой момонинг она замини билан ҳасратлашганларини хотирланг. У бир жойда «Умр ўтиб бораётир, она-Ёрим, орадан тагин бир йил ўтди. Бугун менинг сизгадиган куним», дейди. Ерга сизинмоқ одамийлик матлаби. Она заминига сизинган кишининг «Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир» дейиши, ишқ нурларини Ватан тупроғига баришлари шубҳасиздир.

Ўзбек адабиётида Ватан ҳақидаги фалсафий фикрлар Аҳмад Яссавий ҳикматларидан бошланади.

Бошим туфроқ, ўзим туфроқ, жисмим туфроқ,
Ҳақ васлига етарман деб руҳим муштоқ.

Яссавий байтининг иккинчи қаторидаги гапни хоҳланг «Ҳақ» васлига етишишга орзуманд кишининг сўзи, хоҳланг Ватан дийдори соғинчидаги комил Қалбнинг руҳ муштоқлиги деб қабул этинг. Моҳият бундан ўзгармайди. Чунки Ошиқ Вайсал башорат қилгандай Ватанига ёр одамгина илоҳий тилакларига етади:

Тилагинг бор эса иста оллоҳдан,
Олмоқ учун узоқ кетма тупроқдан,
Жўмардлик тупроққа берилмиш ҳақдан,
Менинг содиқ ёрим қаро тупроқдир.

Истеъдодли шоир Муҳаммад Солиҳ ёзади:

«Сўзлагим келади — сўзларим тупроқ,
Тупроқ сўзланмайди. У — тушуниллар».

Яссавийга ҳамоҳанг фикрлар. Тўғримасми? Ахир, чиндан ҳам тупроқ тушунилади. Яъни, ватанпарварлик ҳавойи сўзларда оғиз кўпиртиришмас. Ватанинглаш. Тупроқ тилини билишдир. Бунда сўз ҳам, севги ҳам гўё тупроқдир. Абдулла Орипов эса:

Нечун бошинг эгик, нечуи қаддинг ҳам,
Нечун нигоҳингни тортади тупроқ?
Менинг ер устида танишларим кам,
Менинг ер остида дўстларим кўпроқ, —

дейди. Нигоҳини тупроқ тортмайдиган кимсалар ёвуз ва жоҳилдир. Дунёдаги барча подон, хотирасиз барча гумроҳларнинг нигоҳлари тупроқдан узилгандир. Чунки ҳеч қачон ер остида уларнинг дўстлари бўлмайди. Улар ҳеч вақт тупроққа қоришиб ётган улуглар учун қадни ҳам тутишни идрок этолмайдилар. Бу ҳам ашаддий хотирасизлик. Бу ҳам ўзига хос манқуртлик.

«Туфроқ бўлгил, олам сени босиб ўтсин». Яссавий буни кимларга қарата айтган? Доно, янада тўғрироғи, ориф зотларга. Оломонга-чи? Ҳар нечук онги паст, руҳи қоронғу кимсаларга шоир унча инонмаган бўлса керак. Ниҳоят, «олам сени босиб ўтсин» тушунчасига етиб келдик. Шеър жўи гапнинг жўингина баёни эмас. Шеър теран фикру туйғуларнинг образли ифодаси. Аҳмад Яссавий шу имкониятдан фойдаланиб, Инсонни улугликка чорлаган. Чунончй, одам Ватан билан бирликка эришса, у на фақат ўз элининг, балки оламнинг эҳтиромига сазовор. Бундай кишини эл тушунеди, дунё танийди. Бундай қудратли зотларни олам ҳам енгиб, босиб ўтолмайди. Мана, Яссавий сатридаги поэтик образнинг асосий мундарижаси ва ундан келиб чиқадиган оламшумул маъно.

Яссавий ҳикматларидаги кўпгина поэтик образларнинг маъно таркиблари теран ва мураккаб. Шунинг учун уларни талқин этиш ҳам жўи ишмас. Яссавийдан фақат бугунга мос гапни ахтармаслик керак. Балки ундаги шеърый образларнинг мундарижасини қандай бўлса, ўша миқёсларда таҳлил қилиниши лозим. Таҳлилда эса «кулогидан тортиб» фикр чиқариш эмас, эркин мушоҳада усули зарурдир.

Академик Д. С. Лихачёв сўзлари билан айтиладиган бўлса, «Ўтмиш ва ҳозирги замон маданияти ўртасида тескари алоқа мавжуддир. Вақт ҳампша янги нуқтаи назарларни яратади ва эскига, янгича қараш, аввал пайқалмаганини кашф этишни талаб қилади». Мана шу талабдан орқада қолмаслик ҳамманинг вазифасидир.

«Девони ҳикмат»нинг 1896 йилда босилган Қозон нашрида шундай тўртлик бор:

Қул Хожа Аҳмад ҳар бир сўзинг дардга дармон,
Толибларга баён қилсам қолмас армон.
Тўрт минг тўрт юз ҳикмат айдим ҳақдин фармон,
Фармон бўлса ўлғунча сўзласам мен.

Тўрт минг тўрт юз ҳикмат: Неча минг сатр бўлади бу. Чиндан ҳам Яссавий шунча ҳикмат айтишни мақсад қилиб қўйганми? Ва улар шеърда эътироф этилганидек ростдан ҳам айтилганми? Турк олими Камол Эраслон тўғри қайд қилган, ушбу фикр ҳақиқатдан кўра ривоятга яқин. Уни Яссавий эмас, унинг издошларидан бирови тўқиган. Камол Эраслон «Девони ҳикмат»нинг қўлёзма ва тошбосма нусхаларини чуқур текшириб, М. Ф. Купрулизода кўрсатмаларини инобатга олган ҳолда 1983 йилда Анқарада «Девони ҳикматдан сочмалар» китобини чоп эттирди. Яссавий ҳикматларидан таркиб топган бу тўпламга мазкур нашр асос қилиб олинди.

Иброҳим Ҳаққулов

ҲИКМАТЛАР

Бисмиллоҳ деб баён айлаб ҳикмат айтиб,
Толибларга дурри гуҳар сочдим мано.
Риёзатни қаттиқ тортиб қонлар ютиб
Ман дафтари соний сўзни очдим мано.

Сўзни айтдим ҳар ким бўлса дийдор талаб,
Жонни жонга пайванд қилиб, рағни улаб,
Ғариб, фақир етимларни кўнглини овлаб,
Кўнгли қаттиқ халойиқдин қочдим мано.

Қайда кўрсанг кўнгли синиқ марҳам бўлгил,
Андоқ мазлум йўлда қолса ҳамдам бўлгил.
Рўзи маҳшар даргоҳига маҳрам бўлгил,
Моуманлик халойиқдин қочдим мано.

Ғариб фақир етимларни Расул сўрди,
Ўшал туни меърож чиқиб дийдор кўрди.
Қайтиб тушиб ғариб етим излаб юрди,
Ғарибларни изин излаб тушдим мано.

Уммат бўлсанг гарибларга тобе бўлгил,
Оят, ҳадис ҳар ким айтса соме бўлгил,
Ризку рўзи ҳар ким берса қонеъ бўлгил,
Қонеъ бўлиб шавқ шаробин ичдим мано.

Мадинаға Расул бориб бўлди гариб,
Ғарибликда меҳнат тортиб бўлди ҳабиб,
Жафо тортиб яратганга бўлди қариб,
Ғариб бўлиб уқболардин ошдим мано.

Оқил эрсанг гарибларни кўнглин овла,
Мустафодек элни кезиб етим ковла,
Дунёнараст ножинлардан буюн товла,
Буюн товлаб дарё бўлиб тошдим мано.

Ишқ бобини Мавлом очгач, манга тегди,
Туфроқ қилиб, ҳозир бўл деб бўйним эгди,
Борон-сифат маломатнинг ўқи тегди,
Пайкони олиб юрак-бағрим тешидим мано.

Кўнглим қаттиқ, тилим аччиқ, ўзим золим,
Қуръон ўқиб амал қилмас ёлғон олим.
Ғариб жоним сарф айлайин, йўқдир молим,
Ҳақдин кўрқиб ўтқа тушмай пишдим мано.

Одмиш учга ёшим етти, ўтдим гофил,
Ҳақ амрини маҳкам тутмай ўзим жоҳил.
Рўза намоз қазо қилиб бўлдим қоҳил,
Ёмон излаб, яхшилардан кечдим мано.

Водариго, муҳаббатни жомин ичмай,
Аҳли аёл, хонумондин тугал кечмай,
Журми исён гириҳларин мунда ечмай,
Шайтон голиб, жон берарда шошдим мано.

Имонимга чангал уриб қилди ғамнок,
Пири мугон ҳозир бўл деб сочди тарёк.
Шайтон лани мендан қочиб, кетди бебок,
Бихамдуллоҳ, нури имон элтдим мано.

Пири муғон хизматида югруб юрдим,
Хизмат қилиб кўзим юймай ҳозир турдим
Мадад қилди Азозилни қовлаб сурдим,
Андин сўнгра қанот қоқиб учдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни қилғил шодмон,
Ҳақлар қилиб азиз жонинг айла қурбон.
Таом топсанг, жонинг била қилғил эҳсон,
Ҳақдин эшитиб бу сўзларни айдим мано.

Ғариб, фақир, етимларни ҳар ким сўрар,
Рози бўлур ул бандадин парвардигор.
Эй беҳабар, сен бир сабаб ўзи асрор.
Ҳақ Мустафо пандин эшитиб айдим мано.

Етти ёшда Арслон бобом бердим салом,
Ҳақ Мустафо омонатин қилди инъом.
Ўшал вақтда минг бир зикрин қилдим тамом
Нафсим ўлиб ломақонға ошдим мано.

Хурмо бериб, бошим силаб, назар қилди,
Бир фурсатда уқбо сари сафар қилди,
Алвидо деб бу оламдан гузар қилди,
Мақтаб бориб, қайнаб, тўлиб, товдим мано.

Ицнофатаҳони ўқиб маъно сўрдим,
Партав солди бехуд бўлиб дийдор кўрдим.
Салом уриб ускут деди боқиб турдим,
Ёшим сочиб мустар бўлиб турдим мано.

Аё нодон, маъно бўл деб айди, билдим,
Ондин сўнгра чўллар кезиб Ҳақни сўрдим.
Рўзи қилди Азозилни тутиб миндим,
Лангар тикиб белни босиб янчдим мано.

Зикрин тамом қилиб ўтдим девонага,
Ҳақдин ўзга ҳеч сўзламай бегонага.
Шамън излаб шогирд кирдим парвонага,
Ахгар бўлиб, куйиб, ёниб, учдим мано.

Ному нишон ҳеч қолмади ло-ло бўлдим,
Олләҳ ёдин айта-айта илло бўлдим,
Холис бўлиб, мухлис бўлиб, фано бўлдим,
Фанофиллоҳ маконига ошдим мано.

Суннат эрмиш кофир бўлса берма озор,
Кўнгли қаттиқ дилозордин худо безор.
Оллоҳ ҳақи, андоқ қулға сижжин тайёр,
Донолардин эшитиб бу сўз айдим мано.

Суннатларин маҳкам тутиб уммат бўлдим,
Ер остига ёлғиз кириб нурға тўлдим.
Ҳақпарастлар маконига маҳрам бўлдим,
Тиғи ботин бирла нафси янчдим мано.

Нафсим мени йўлдин уриб хор айлади,
Телмуртуриб халойиққа зор айлади.
Зикр айтдирмай шайтон бирла ёр айлади,
Ҳозир сан деб нафс бошини янчдим мано

Қул Хожа Аҳмад, гафлат бирла умринг ўтди,
Во хасрато, кўздин, тиздин қувват кетди.
Вовайлато, надоматни вақти ўтди,
Амал қилмай, карвон бўлиб кўчдим мано.

Аё дўстлар, қулоқ еолинг айтдугимга,
Не сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.
Меърож узра Ҳақ Мустафо руҳим кўрди,
Ул сабабдан олтмиш учда кирдим ерга.

Ҳақ Мустафо Жаброилдин қилди савол,
Бу печук руҳ тапга кирмай тонди камол.
Кўзи ёшлиг, халққа бошлиг, қадди ҳилол,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жибрил айтди уммат ини сизга барҳақ,
Кўкка чиқиб малойикдин олур сабақ.
Нолишига нола қилиб ҳафтум табақ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Аввал аласт бир забикум деди билхақ,
Қолу бало деди руҳим олди сабақ.
Ҳақ Мустафо фарзанд деди билинг мутлоқ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Фарзандим деб Ҳақ Мустафо қилди калом,
Андин сўнгра барча арвоҳ берди салом.
Раҳмат дарё тўлиб-тош деб айди наём,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Роҳим ичра пайдо бўл деб нидо қилди,
Зикр айт деди, аъзоларим титрай берди.
Руҳим кирди сўнгакларим оллоҳ деди,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт юз йилдин кейин чиқиб уммат бўлгай,
Неча йиллар юриб халққа йўл кўргизгай.
Юз ўн тўрт минг мужтаҳидлар ҳурмат қилгай,
У сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққиз ойу тўққиз кунда ерга тушдим,
Тўққиз соат туролмадим кўкка учдим.
Аршу курси поясини бориб қучдим.
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Арш устида намоз ўқиб тизим букдим,
Зорим айтиб Ҳаққа бокиб ёшим тўқдим.
Ёлгон ошиқ, ёлгон сўфи кўрдим, сўқдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жондин кечмай ху-ху дегон бори ёлгон,
Бу гумроҳдин сўрманг савол, йўлда қолгон,
Ҳақни топгон ўзи пинҳон, сўзи пинҳон,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

11

Бир ёшимда арвоҳ менга улуш берди,
Икки ёнда пайгамбарлар келиб кўрди,
Уч ёшимда чилтон келиб ҳолим сўрди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўрт ёшимда Ҳақ Мустафо берди хурмо,
Йўл кўрсатдим, йўлга кирди неча гумроҳ.
Қайга борсам Хизр бобом манга ҳамроҳ,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Беш ёшимда белим боғлаб тоат қилдим,
Татаввуло рўза тутиб одат қилдим.
Кеча-кундуз зикрин айтиб роҳат қилдим,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Олти ёшда турмай қочдим халойиқдин,
Кўкка чиқиб дарс ўргандим малойиқдин.
Доман қисиб ҳама аҳли алойиқдин,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Етти ёшда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёнди.
Бихамдиллоҳ, кўрдим деди, изим ўнди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Қабз қилиб Арслон бобом жонин олди,
Хурлар келиб ҳарир тўндин кафан қилди,
Етмиш мианг фаришталар йиглаб келди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Жанозасин ўқиб ердин кўтардилар,
Бир фурсатда учмох ичра еткурдилар,
Рухин олиб иллийюнға киргиздилар,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оллоҳ-оллоҳ, ер остиға ватав қилди,
Мункар, Накир ман рабука сўроғ сурди
Арслон бобом ислomidин баён қилди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Оқил эрсанг эрашларға хизмат қилғил,
Амри маъруф қилгонларни иззат қилғил,
Нахи мункар қилгонларға ҳурмат қилғил,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Саккизимда саккиз ёндин йўл очилди,
Ҳикмат айт деб бошларимга нур сочилди.
Биҳамдиллоҳ, пиру мугон май ичирди,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Пиру мугон Ҳақ Мустафо бешак билинг,
Қайда борсанг васфин айтиб таъзим қилинг.
Дуруд айтиб Мустафога уммат бўлинг,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Тўққизимда тўлғонмадим тўғри йўлга,
Табаррук деб олиб юрди қўлдан-қўлга,
Қувонмадим бу сўзларга қочдим чўлга,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

Ун ёшингда ўғлон бўлдинг, қул Хожа Аҳмад,
Хожаликка бини қўйиб қилмай тоат,
Хожа минг бир йўлда қолсанг, вой на ҳасрат,
Ул сабабдин олтмиш учда кирдим ерга.

III

Ҳар субҳидам ғидо қилди қулоғимга
Зикр айт деди, зикрин айтиб юрдим мапо.
Ишқисизларни кўрдим эрса йўлда қолди,
Ул сабабдин ишқ дўконин қурдим мано.

Ўн биримда раҳмат дарё тўлиб-тошди,
Оллоҳ дедим шайтон мандап йироқ қочди.
Ҳою ҳавас, моумонлик турмай кўчди,
Ўн иккида бу сирларни кўрдим мано.

Ўн учимда нафс ҳавони қўлга олдим,
Нафс бошига юз минг бало қармаб солдим.
Такаббурни ерга уриб босиб олдим
Ўн тўртимда туфроқсифат бўлдим мано.

Ўн бешимда ҳуру гилмон қарши келди,
Бошин эгиб, қўл қовшуриб таъзим қилди.
Фирдавс отлиғ жаннатидин муҳсир қилди,
Дийдор учун барчасини қўйдим мано.

Ўн олтимда барча арвоҳ улуш берди,
Хай-ҳай сизга муборак деб Одам қилди.
Фарзандим деб бўйнуи қучиб кўнглим олди,
Ўн еттимда Туркистонда турдим мано.

Ўн саккизда Чилгон бирла шароб ичдим,
Зикрин айтиб ҳозир туриб кўксим тешдим,
Рўзи қилди жаннат кезиб, ҳурлар қучдим,
Ҳақ Мустафо жамолларни кўрдим мано.

Ўн тўққизда етмиш мақом зоҳир бўлди,
Зикрин айтиб ичу тошим тоҳир бўлди.
Қайда борсам Хизр бобом ҳозир бўлди,
Ғавсул-ғиёс май ичурди, тўйдим мано.

Ёшим етди йиғирмага, ўтдим мақом,
Биҳамдуллоҳ, илр хизматин қилдим тамом.
Дунёдаги қурту қушлар қилди салом,
Ул сабабдин ҳаққа ёвуқ бўлдим мано.

Мўмин эрмас ҳикмат эштиб йиғламайдур,
Эранларнинг айтган сўзин тингламайдур.
Оят-ҳадис мазмуини англамайдур,
Бул ривоят Арш устида курдим мано.

Ривоятни кўриб Ҳақ-ла сўзлашдим мен,
Юз минг турлуғ малойикка юзлашдим мен,
Ул сабабдин Ҳақни сўзлаб излашдим мен,
Жону дилим анга фидо қилдим мано.

Қул Хожа Аҳмад ёшинг етти йигирма бир,
Не қилгайсен гуноҳларинг тоғдин огир.
Қиёмат кун ғазаб қилса Раббим қодир,
Аё дўстлар, нечук жавоб айгум мано.

IV

Хуш гойибдин қулогимга илҳом келди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.
Барча бузурк йиғлиб манга инъом берди,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма икки ёшда фано бўлдум,
Мархам бўлуб чин дардликка даво бўлдум.
Ёлгон ошиқ, чин ошиққа гувоҳ бўлдум,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Аё дўстлар, ёшим етди йигирма уч,
Ёлгон даъво, тоатларим барчаси пуч.
Қиёмат кун не қилгаймен бараҳна луч,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма тўртга кирдим Ҳақдин йироқ,
Охиратга борур бўлсам қани яроқ?
Ўлганимга йиғлиб уринг юз минг таёқ,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Жанозамни орқасидин тошлар отинг,
Оёқимдин тутиб судраб гўрга элтинг.
Ҳаққа қуллуқ қилмадинг деб янчиб тепинг,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Ёзуқ билан ёшим етди йигирма беш,
Субҳон ағам зикр ўргатиб кўксимни теш.
Кўксимдаги гириҳларим сен ўзинг еш,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма олти ёшда савдо қилдим,
Мансур сифат дийдор учун гавго қилдим.
Пирсиз юриб дурду ҳолат пайдо қилдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма етти ёшда пири топдим,
Ҳар сир кўрдим парда бирлаи букиб ёпдим
Остонасин ёстанибон изин ўпдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Мен йигирма саккиз ёшда ошиқ бўлдим,
Кеча ётмай, меҳнат тортиб содиқ бўлдим
Ондин сўнгра даргоҳига лойиқ бўлдим,
Ул сабабдин Ҳаққа сигниб келдим мано.

Бир кам ўттиз ёшга кирдим ҳолим хароб,
Ишқ йўлида бўлмамдим мисли туроб.
Ҳолим хароб, бағрим кабоб, кўзим пуроб,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғиб келдим мано.

Ўттиз ёшда ўтни қилиб куйдирдилар,
Жумла бузурк йиғиб дунё кўйдурдилар.
Уриб, сўкиб ёлғиз Ҳақни суюдурдилар,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғиб келдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, дунё кўйсанг ишинг битар,
Кўксингдаги чиққан оҳинг аршга етар.
Жон берарда Ҳақ Мустафо кўлинг тутар,
Ул сабабдин Ҳаққа сиғиб келдим мано.

V

Ногаҳоний турурмда қомуғ бузурк,
Ҳақ ишқини кўнглим ичра солди дўстлар.
Ҳизр бобом ҳозир туриб лутф айлабон,
Мадад қилиб илгим тутиб олди, дўстлар.

Ўттиз бирда Ҳизр бобом май ичурди,
Вужудимдин Азозилни пок қочирди.
Савдо қилдим ёзуқларим Ҳақ кечирди,
Ондин сўнгра Ҳақ йўлига солди, дўстлар.

Ўттиз икки ёшда етди Ҳақдин фармон,
Бандаликка қабул қилдим, қилма армон.
Жон берурда бергум санга нури имон,
Ғариб жоним шодмон бўлиб кулди, дўстлар.

Холиқимдин хабар етди шокир бўлдим,
Ҳар ким сўқди, балки тепди, собир бўлдим.
Бу оламда ҳеч ухламай ҳозир бўлдим,
Ҳою ҳавае моумонлик кетди, дўстлар.

Ўттиз учда соқий бўлиб май улашдим,
Жоми шароб қўлга олиб тўя ичдим.
Лашкар тузиб шайтон бирла кўп уришдим,
Биҳамдуллоҳ, икки нафсим ўлди, дўстлар.

Ўттиз тўртда олим бўлиб, доно бўлдим,
Ҳикмат айт деб субҳон айди гўё бўлдим.
Чилтон бирла шароб ичдим, ҳамроҳ бўлдим,
Ичу тошим Ҳақ нурига тўлди, дўстлар.

Ўттиз бешда масжид кириб даврон сурдим,
Толибларга ишқ дўконинг тўла қурдим.
Эгри йўлга ҳар ким кирди сўқдим, урдим,
Ошиқларга Ҳақдин мужда етди, дўстлар.

Ўттиз олти ёшда бўлдим соҳиб камол
Ҳақ Мустафо кўрсатдилар манга жамол.
Ул сабабдин кўзим ёшлиғ, қоматим дол,
Ишқ ханжари юрак-бағрим тилди, дўстлар

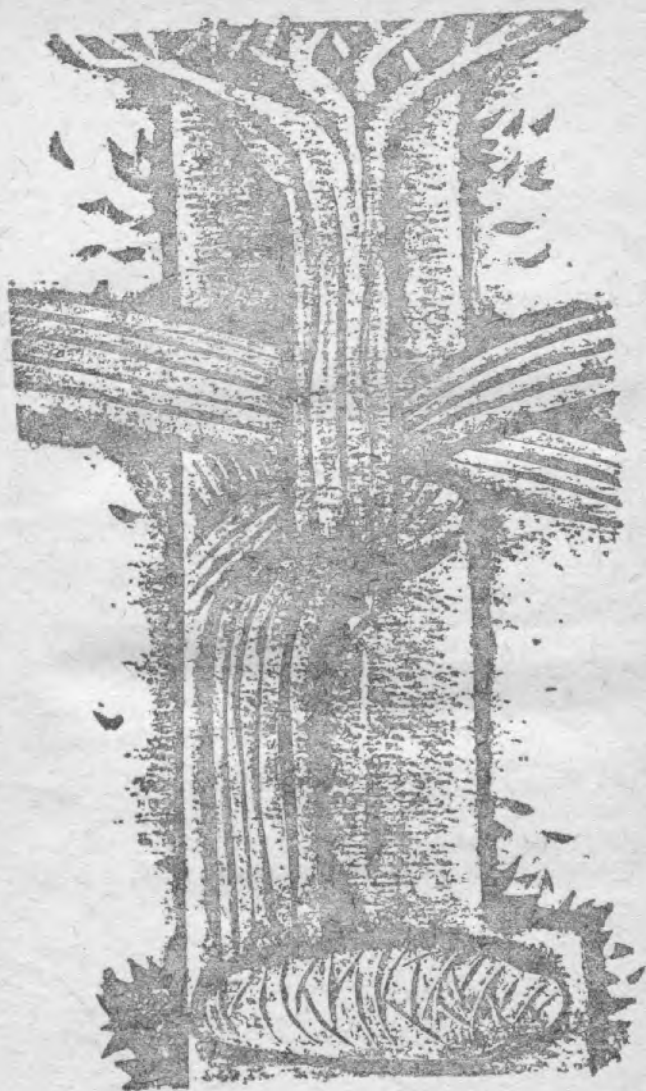
Ўттиз етти ёшга кирдим, уйғонмадим,
Инсоф қилиб Оллоҳ сари тўлғонмадим.
Саҳар вақтда зори қилиб инғронмадим,
Товба қилдим Хожам қабул қилди, дўстлар.

Ўттиз саккиз ёшга кирдим, умрим ўтди,
Йигламайми ўлар вақтим ёвуқ етди.
Ажал келиб паймонасини манга тутди,
~~Билмай қолдим умрим охири бўлди, дўстлар.~~

Ўттиз тўққиз ёшга кирдим, қилдим ҳасрат,
Во дариго, ўтди умрим, қани тоат?
Тоатликлар Ҳақ қошида хуши саодат,
Қизил юзим тоат қилмай сўлди, дўстлар.

Сочу соқол кўп оқарди, кўнгулум қаро,
Рўзи Маҳшар раҳм этмасанг ҳолим табоҳ.
Санга аён амалсиз мен кўндур гуноҳ,
Жумла малак ёзиқларим билди, дўстлар.

Пирин муғон журъасидин қатра тотдим,
Йўл топай деб бошим бирла туилар қотдим,
Биҳамдуллоҳ, лутф айлади нурга ботдим,
Кўнгул қуши ломақонга етди, дўстлар.

Қиёматнинг шиддатидин ақлим ҳайрон,
Кўнглум кўрқгон, жоним хургон, хонавайрон,
Сирот отлиг кўпригидин дилим ларзон,
Ақлим кетиб беҳуш бўлиб қолдим, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, қирққа кирдинг нафсингни қирқ,
Мунда йнглаб, охиратда бўлғил ариқ,
Пушти имон шариятдур, мағзи тариқ,
Тариқ кирган Ҳақдин улуш олди, дўстлар.

VI

Ё илоҳим, ҳамдинг бирла ҳикмат айтдим,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.
Товба қилиб гуноҳимдин кўрқиб қайтдим,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қирқ биримда ихлос қилдим йўл топай деб,
Эранлардин ҳар сир кўрсам мей ёпай деб,
Пиру мугон изин олиб мен ўпай деб,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қирқ иккида толиб бўлиб йўлга кирдим,
Ихлос бирла ёлғиз Ҳаққа кўнгил бердим.
Арши Қурси лавҳдин ўтиб Калом кездим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ учимда Ҳақни излаб нола қилдим,
Кўз ёшимни оқизибон жола қилдим,
Биёбонлар кезиб ўзим вола қилдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ тўртимда муҳаббатни бозорида,
Яқом ертиб йиғлаб юрдим гулзорида,
Мансур янглиғ бошим бериб ишқ дорида,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ бешимда сендин ҳожат тилаб келдим,
Товба қилдим, ҳар иш қилдим, хато қилдим,
Ё илоҳим, раҳматингни улуғ билдим,
Зоти улуғ Хожам, сиғниб келдим санго.

Қирқ олтимда завқу шавқим тўлиб-тошди,
Раҳматингдин қатра томди шайтон қочди,
Ҳақдин илҳом рафиқ бўлиб бобин очди,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қирқ еттимда етти ёқдин хабар етди,
Соқий бўлиб жами шароб Хожам тутди,
Шайтон келиб нафе хавони ўзи ютди,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қирқ саккизда азиз жондин безор бўлдим,
Гуноҳ дарди касал қилди, бемор бўлдим,
Ул сабабдин Ҳақдин кўрқиб бедор бўлдим,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Қирқ тўққизда ишқинг тушди куйиб-ёндим,
Мансур сифат ҳолу ҳушдин қочиб, тондим,
Турлуғ-турлуғ жафо тегди бўйин сундим,
Зоти улуғ Хожам, сигниб келдим санго.

Элигимда ерман дедим, феълим заиф,
Қон тўкмадим кўзларимдин бағрим эзиб,
Нафсим учун юрар эрдим итдек кезиб,
Зоти улуг Хожам, сиғниб келдим санго.

Қул Хожа Аҳмад, эр бўлмасанг ўлган яхши,
Қизил юзинг қаро ерда сўлган яхши.
Туфроқ сифат ер остида бўлган яхши,
Зоти улуг Хожам, сиғниб келдим санго.

VII

Қулхуваллоҳ субхоналлоҳ вирд айласам,
Биру борим дийдорингни кўрарманму?
Бошдин-оёқ ҳасратингдан дард айласам,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Элик бирда чўллар кезиб гиёҳ йиғдим,
Тоғлар чиқиб тоат қилиб кўзим ўйдим,
Дийдорини кўролмадим, жондин тўйдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик икки ёшда кечдим хонумондин,
Хонумоним на кўрингай, балки жондин,
Бошдин кечдим, жондин кечдим, ҳам имондин.
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик учда ваҳдат майдин рўзи қилди,
Йўлдин озгон гумроҳ эдим, йўлга солди.
Оллоҳ дедим, лаббайк дебон қўлим олди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўртда вужудларим нолюн қилдим,
Маърифатни майдонида жавлон қилдим,
Исмойилдек азиз жоним қурбон қилдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик бешда дийдор учун гадо бўлдим,
Куйдим-ёндим, қулдек тақи фано бўлдим,
Биҳамдуллоҳ, дийдор излаб адо бўлдим,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик олти ёшга етди мунглиғ бошим
Товба қилдим оқармикан кўзда ёшим,
Эранлардин баҳра олмай ичим, тошим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик етти ёшда умрим елдек ўтди,
Аё дўстлар, амалсизман бошим қотди,
Биҳамдуллоҳ, пиру муғон қўлим тутди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик саккиз ёшга кирдим мен беҳабар,
Қаҳҳор эгам нафсимни қил зеру забар,
Ҳиммат берсанг шум нафсимга урсам табар,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Эллик тўққиз ёшга кирдим доду фарёд,
Жон берарда жононимни қилмадим ёд,
На юз бирла санго айтай қилғил озод,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Қўзим юмиб то очқунча етти олтмиш,
Белим боғлаб мен қилмадим бир яхши иш,
Кеча-кундуз бегам юрдим, ҳам ёзу қиш,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш бирда шармандаман илоҳимдин,
Аё дўстлар, кўн кўрқаман гуноҳимдин,
Жондин кечиб, паноҳ тилай худойимдин,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш икки ёнда оллоҳ партав солди,
Бошдан-оёқ гафлатларим раҳо қилди,
Жону дилим, ақлу хушим Оллоҳ деди,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Олтмиш учда нидо қилди, қул ерга кир,
Ҳам жонинг мен, жоюннингмен, жонингни бер,
Ху шамширин қўлга олиб, нафсингни қир,
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

Қул Хожа Аҳмад, нафсин тефдим, нафсин тефдим,
Андин кейин жононимни излаб топдим,
Ўлмас бурун жон бермакни дардин тортдим
Биру борим, дийдорингни кўрарманму?

VIII

Водариго, нечук қилғум ғариблигда,
Ғарибликда ғурбат ичра қолдим мано,
Хуросону Жому Ироқ ният қилиб,
Ғариблигни кўп қадрини билдим мано.

Нелар келса кўрмак керак ул худодин,
Юсуфини аюрдилар ул Канъондин,
Тукқан ерим ул муборак Туркистондин,
Бағримға тошлар уриб келдим мано.

Ғурбат тегди Мустафодек эранларға,
Ўтиз уч минг саҳоба ҳам ёронларға.
Абу Бағр, Умар, Усмон, Муртазоға,
Ғурбат тегди аларға ҳам, айдим мано.

Ғурбат тегса пухта қилур кўп хомларни,
Доно қилиб ҳам хос қилиб кўп омларни.
Кияр қиш тўн топса, еюр таомларни,
Анинг учун Туркистонға келдим мано.

Ғариблигда юз йил турса, эрур меҳмон,
Тахту бахту бўстонлари эрур зиндон,
Ғарибликда қул бўлди ул Маҳмуд Султон,
Эй ёронлар, ғурбат ичра куйдим мано.

Ғариблигда Арслон бобом излаб топди,
Ҳар сир кўриб парда бирла букиб ёпди.
Биҳамдуллоҳ, кўрдим деди, изим ўпди,
Ушбу сирни кўриб ҳайрон қолдим мано.

Орзуликмен қариндошлик вилоятга,
Улуғ бобом равзалари оқ турбатга,
Бобом руҳи солди мени бу ғурбатга,
Мен билмасмен, нечук, тақсир қилдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, сўзлагани Ҳақни ёди,
Эшитмаган дўстлариға қолсун панди.
Гурбатланиб ўз шаҳриға қайтиб ёнди,
Туркистонда мазор бўлиб қолдим мано.

IX

Кўнгул кўзин ёритмайин тоат қилса,
Даргоҳиға мақбул эмас, билдим мано.
Ҳақиқатдин бу сўзларни пок ўрганиб,
Ломаконда Ҳақдан сабоқ олдим мано.

Биру борим сабоқ берди парда очиб,
Еру кўкда туролмади шайтон қочиб,
Ишрат қилиб ваҳдат майдин тўя ичиб,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ мақоми турлик мақом ақлинг етмас,
Бошдин-оёқ жабру жафо, меҳнат кетмас,
Маломатлар, ихонатлар қилса ўтмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ балоси бошқа тушса полон қилур,
Ақлинг олиб, беҳуш қилиб ҳайрон қилур,
Кўнгил кўзи очилган сўнг гирён қилур,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Еғлар эрдим саҳар вақтда нидо келди,
Дийдоримни кўрсатай деб ваъда қилди,
Ақлим олиб, беҳуш қилиб, ишқин солди,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Мунда жафо чекканларга дийдори тахт,
Рўзи маҳшар ато қилгай ҳам тахту бахт,
Яратганда қилган ўзи ошиққа аҳд,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Чўллар кезиб, халқдин безиб, ишқин сўргил,
Банда бўлсанг, Ҳақдин кўрқиб, йиглаб юргил,
Дийдорини талаб қилсанг ҳозир бўлгил,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Кўзларимдин қонлар тўкиб ёд этмадим,
Юз минг турлик меҳнат солдинг, дод этмадим
Сендан кўрқиб хаста кўнглим шод этмадим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Оллоҳ дарди сотқу эрмас сотиб олсанг,
Пиру мугон хизматида хок бўлмасанг,
Ҳақ йўлига кириб бўлмас пок бўлмасанг,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Эй ёронлар, ишқ дардиға даво бўлмас,
То тириксан ишқ дафтари адо бўлмас,
Тор лаҳадда устихони жудо бўлмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Ишқ подшоҳ, ошиқ фақир, дам уролмас,
Ҳақдин руҳсат бўлмагунча сўзлай олмас,
Ҳақ пандини олгон дунё излай олмас,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано.

Қул Хожжа Ахмад, етти ёшда сабоқ олдим,
Саккизимда дунё уқбин талоқ кўйдим,
Тўққизимда худойимни ҳозир билдим,
Ломаконда Ҳақдин сабоқ олдим мано

X

Ул қодирим, қудрат бирлаи назар қилди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.
Ғариб банданг бу дунёдин гузар қилди,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Зокир бўлиб, шокир бўлиб ҳақни топдим,
Дунё уқбо ҳаром қилиб, янчдим, тебдим,
Шайдо бўлиб, расво бўлиб, жондин ўтдим,
Беғам бўлиб ер остига кирдим мано.

Шумлигимдин тоғу тошлар сўкди мани,
Фосиқ тилда сўкиб, айди, феълнинг қани?
Ошиқ бўлсанг аввал боқиб ҳақни тани,
Маҳрам бўлиб ер остига кирдим мано.

Сизни, бизни Ҳақ яратди тоат учун,
Эй булаъжаб, ичмак, емак роҳат учун,
Қолу бало, руҳим бори тухмат учун,
Адҳам бўлиб ер остига кирдим мано.

Нафсим мени кўб югуртди Ҳаққа боқмай,
Кеча-кундуз беғам юрдим ёшим оқмай.
Ҳою ҳавас моумонлик ўтқа ёқмай,
Пурғам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қулни кўрсам хизмат қилиб қули бўлдим,
Туфроқсифат йўл устида йўли бўлдим,
Ошиқларни куйиб ўчган кули бўлдим,
Ҳамдам бўлиб ер остига кирдим мано.

Жондан кечиб меҳнат тортдим, бандам деди.
Қонлар ютиб Оллоҳ дедим, раҳм айлади,
Дўзах ичра бўлмасин деб ғамим еди,
Хуррам бўлиб ер остига кирдим мано.

Ешим етди олтмиш учқа бир кунча йўқ,
Во дариго, ҳақни топмай кўнглум синуқ,
Ер устида султонмен деб бўлдим улуғ,
Шокир бўлиб ер остига кирдим мано.

Шайхман дебон даъво қилиб йўлга қолдим,
Фашу дастор пучак пулга сотиб келдим.
Нафсу ҳаво туғён қилди, ҳориб қолдим,
Бедам бўлиб ер остига кирдим мано.

Бошим туфроғ, ўзим туфроғ, жисмим туфроғ,
Ҳақ васлига етармен деб руҳим муштоқ.
Куйдим, ёндим, бўлолмадим ҳаргиз офоқ,
Шабнам бўлиб ер остига кирдим мано.

Пиру муғон назар қилди, шароб ичдим,
Шибли янглиғ само уриб, жондин кечдим,
Сармаст бўлиб, элу халқдин тониб қочдим,
Замзам бўлиб ер остига кирдим мано.

Қул Хожа Аҳмад, носих бўлсанг, ўзингга бўл.
Ошиқ бўлсанг жондин кечиб бир йўли ўл.
Нодонларга айтавнг сўзинг қилмас қабул,
Мукҳам бўлиб ер остига кирдим мано.

XI

Ишқ даъвосин манга қилма, ёлгон ошиқ,
Ошиқ бўлсанг бағринг ичра кўз қони йўқ,
Муҳаббатни шавқи бирла жон бермаса,
Зойе кечар умри они, ёлғони йўқ.

Ишқ боғини меҳнат тортиб кўқартмасанг,
Хорлик тортиб шум нафсингни ўлдирмасанг,
Оллоҳ дебон ичга нурни тўлдирмасанг,
Валлоҳ-биллоҳ сенида ишқни нишони йўқ.

Ҳақ зикрини мағзи жондин чиқармасанг,
Уч юз олгини томирларинг тебратмасанг,
Тўрт юз қирқ тўрт сўнгаларинг қул қилмасанг,
Ёлгончидир, Ҳаққа ошиқ бўлғони йўқ.

Нафедин кечиб, қаноатни пеша қилгон,
Ҳар ким топса, рози бўлиб, бўйин сунгон,
Яхшиларга хизмат қилиб дуо олгон,
Андоқ ошиқ маҳшар куни армони йўқ.

Роҳат ташлаб жон меҳнатин хушлаганлар,
Саҳарларда жонин қийнаб ошлаганлар,
Ҳойи ҳавас моуманни ташлаганлар,
Чин ошиқдир, ҳаргиз они ёлғони йўқ.

Ишқ дардини бедардларга айтиб бўлмас,
Бу йўлларни уқбоси кўп, ўтиб бўлмас,
Ишқ гавҳарин ҳар номардга сотиб бўлмас,
Бехабарлар ишқ қадрини билғони йўқ.

Ишққа тушдинг, ўтга тушдинг, куйиб ўлдинг,
Парвонадек жондин кечиб аҳгар бўлдинг.
Дардга тўлдинг, ғамга тўлдинг, телба бўлдинг,
Ишқ дардини сўрсанг ҳаргиз дармони йўқ.

Бошинг кетар бу йўлларда ҳозир бўлгил,
Ишқ йўлида ўлмас бурун зинҳор ўлгил,
Пир этагин маҳкам тутиб, хизмат қилгил,
Хизмат қилгон ҳаргиз йўлда қолғони йўқ.

Ошиқ эрмас жононига жон бермаса,
Дехқон эрмас кетмон чопиб нон бермаса,
Мунда йиғлаб охиратда жон бермаса,
Йўлда қолгон бўйи худо олғони йўқ.

Эй беҳабар, ишқ аҳлидин баён сўрма,
Дард истагил, ишқ дардига дармон сўрма.
Ошиқ бўлсанг, зоҳидлардин нишон сўрма,
Бу йўлларда ошиқ ўлса товони йўқ.

Зоҳид бўлма, обид бўлма, ошиқ бўлгил,
Меҳнат тортиб ишқ йўлида содиқ бўлгил.
Нафси тегиб даргоҳиға лойиқ бўлгил,
Ишқсияларни ҳам жони йўқ, имони йўқ.

Ишқ савдоси кимга тушса расво килур,
Партав солиб Ҳақ ўзига шайдо килур,
Мажнун сифат ақлин олиб Лайло қилур,
Оллоҳ ҳаққи бу сўзларини ёлғони йўқ.

Қул Хожа Аҳмад, жондин кечиб йўлга киргил,
Андин сўнгра эранларини йўлин сургил,
Оллоҳ дебон ҳақ йўлида жонинг бергил,
Бу йўлларда жон бермасанг имкони йўқ.

XII

Хуш ғойибдин етишди яхши сўзим табаррук,
Ошиқ бўлсанг, эй толиб, риёзатда белниг бук,
Тун кечалар ухламай ёш ўринга қонинг тўқ,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом айтдилар: Толибларда йўқ ихлос,
Пиринг ҳозир бўлганда не керак Хизр Илос,
Пирга қадам қўйганда ёд этма гафеул гиёс,
Арслон бобом сўзларини эшитингиз, табаррук.

«Толиб мен» деб айтурлар, валлоҳ, биллоҳ, ноинсоф:
Номаҳрамга боқарлар кўзларида йўқ инсоф.
Киши молин еюрлар, чин диллари эмас соф,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Пир хизматин қилдик деб: «Толиб ман» деб юрарлар.
Ебон ҳаром-ҳаришни кулборига урарлар,
Кўзларида нами йўқ, ҳалқа ичра кирарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Зокирман деб зор урар, чиқмас кўзидин ёши,
Дилларида гами йўқ, ногоҳ оғригай боши.
Макру ҳийла қилурлар маълум худога иши,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Толибман деб айтурлар кўнглида йўқ зарра шўр.
Чин толибни сўрсангиз, ичи-тоши гавҳар, дур.
Ҳаққа аён сирлари, айтишлари сафо нур,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Суратлари софу нақш қиёматдин қўрқмаслар,
Фисқу-фужур ҳосили гуноҳлардин хурқмаслар.
Риё тасбиҳ илгинда, йиглаб ёшин тўкмаслар.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Риё тасбиҳ илгинда зуннор яхши билсангиз,
Ҳақ ризоси бутурур ишқ савдосин қилсангиз.
Ишқин олиб маҳшарда расво бўлиб турсангиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ишққа қадам кўйгонлар Ҳақ дийдорин кўрарлар,
Мусо сифат маҳшарда Ҳақдин савол сўрарлар.
Сармаст бўлиб, васфида ҳу зикрини кўрарлар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Иншоллоҳ, эшитгани ҳақдин тилаб олурмен,
Шайтон йўлидин олиб, ҳақ йўлига солурмен,
Мадад қилса Мустафо гуноҳларин тилармен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Арслон бобом сўрсангиз найгамбарга эътибор
Саҳобалар улуғи хос банди кирдигор,
Ётган ери ноҳамвор, бир кози хор-зор,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Чоршанба кун эштиб ногоҳ ҳазрат бордилар
Арслонбобни уйига ул кун меҳмон бўлдилар,
Ётган ери ноҳамвор кўриб хайрон қолдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Ул Муҳаммад Мустафо туриб дуо қилдилар,
Малойиклар омин деб илгин очиб турдилар,
Шундоқ уммат бердинг деб Ҳақ шукрини қилдилар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Саҳоболар айдилар Арслонбобдир отингиз,
Арабларни улуғи покизадир зотингиз,
Тарбияти таи фарз деди, парча ёниб ётдингиз,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Охир замон умматлар нақш қилур уйларин,
Нафс ҳавога қувнаб бузор ҳар дам кўйларин,
Шону шавкатлар билан барпо қилур бўйларинг,
Арслон бобом сўзларин эшитдингиз, табаррук.

Охир замон умматлар дунё фоний билмаслар,
Кетганларни кўрибон андин ибрат олмаслар,
Эраиларни қилғонин кўриб кўзга илмаслар,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Яхши йўлдан озиб, ёмон йўлга овипқан,
Шайтон лани пирим деб домонига ёнишқан,
Азозилни пирим деб эрта оқшом кўринган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Имон ислонин олиб, ўлмайман деб кулннган,
Ўлмайман деб дунёда Мавлом билан уришган,
Ғофиллик бирла ҳар дам умрини барбод берган,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Вақти етса Азроил омонатни бер дегай,
Шайтон лаин пирим деб жон берарда кўрингай.
Имон исломни олиб ҳали дилин сўрмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Тавба қилса тавбасин Мавлом қабул қилмагай,
Оллоҳ деса хожаси қўлин тутиб олмагай.
Журму исён гириҳин пирга бориб ечмагай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Етти ёшқа Арслонбоб Туркистонга келдилар,
Бошим қўйиб йиғладим, ҳолим кўриб қулдилар,
Минг бир зикрин ўргатиб, меҳрибонлиг қилдилар.
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Калом қилдим хурмодин манга ваҳшат қилдилар.
Эй, беадаб гўдак, деб асо олиб сурдилар.
Ваҳшатида қўрқмадим, манга боқиб турдилар.
Арслон бобо сўзларин эшитингиз, табаррук.

Оғзинг очғил, эй гўдак, омонатинг берайин,
Мазасини ютмадим, оч оғзинга солайин,
Ҳақ Расулни буйригин уммат бўлсам қилайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Оғзим очдим, солдилар хурмо иси қилди маст,
Икки оламдин кечиб валлоҳ бўлдим хокпараст,
Хожа, мулло йиғилди, олиб юрди дастба-даст,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, таклиф қилмадинг манга,
Беш юз йилдур комимда сақлар эрдим мен санга.
Мазасини сиз олиб талхин бердингиз манга,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, қошимда тур, ўлайин,
Жанозамни ўқиб кўм, жон тасаддуқ қилайин,
Мадад қилса Мустафо, илийюнга кирайин,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Йиглаб айдим, эй бобо, ёш гўдакмен, билмасмен,
Гўрингизни ковлаб мен, кўтариб сола олмасмен.
Ҳақ Мустафо суннатин гўдакмен, билолмасмен,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Бобом айди, эй болам, малоиклар йигилгай,
Жобраил имом бўлиб ўзгалар тобе бўлгай,
Мекойил ва Исрофил кўтариб гўрга қўйгай,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

Қул Хожа Аҳмад, сўзингни нодонларга айтмагил,
Сўзни айтиб нодонга пучак пулга сотмагил,
Очдин ўлсанг номарддин ҳаргиз миннат тортмагил,
Арслон бобом сўзларин эшитингиз, табаррук.

XIII

Йўлга кирган эранлардин йўлни сўрмай,
Йигламайму, эй дўстларим, хато қилдим,
Ҳақ зикрини кеча-кундуз вирд айламай.
Ле дўстлар, ўз жонима жафо қилдим.

Оллоҳ ёди кўнгулларни равшан қилгон,
Ошиқларга худо ўзи ваъда қилгон,
Ишқ насими Мустафога тухфа қилгон,
Ул сабабдин кўз ёшимни гувоҳ қилдим.

Оллоҳ айтур ошиқларим Буроқ-сувор,
Ҳақ зикрини айтганларга раҳмат ёғар,
Кўп йиғлогон дийдоримни бешак кўрар,
Рўзи Маҳшар дийдоримни ато қилдим.

Ваъда қилди ошиқларга юз минг Буроқ,
Олам халқи маломати анга йироқ,
Бу оламдин эл кўзига ёнган чироқ,
Уқбо ичра юз минг кўшқлар бино қилдим

Дардсиз одам одам эрмас, шунингланг,
Ишқсиз одам ҳайвон жинси, муни тингланг,
Кўнглингизда ишқ бўлмаса манга йиғланг,
Гирёнларга хос ишқимни ато қилдим.

Банда бўлсанг манманликни зинҳор ташла,
Саҳарларда жонинг қийнаб тинмай ишла,
Йўлдан озган гумроҳларни йўлга бошла,
Бир назарда дилларини сафо қилдим.

Чин дардликка ўзим дору, ўзим дармон,
Ҳам ошиқмен, ҳам маъшукмен, ўзим жонон,
Раҳм айлайин отим Раҳмон, зотим субҳон,
Бир назарда ботинларин сафо қилдим.

Тонг откунча Ҳақ ёдини айғон киши,
Тоғу чўлни бўстон қилар оққан ёши,
Оллоҳ айтур ўзга била йўқтур иши,
Ул ошиқни халойиқдин жудо қилдим.

Ишқ ёдини ерга солсам, ер кўтармас,
Дафтар қилсам то тириксен, битиб бўлмас.
Ҳақни билган беғу хону халқни билмас,
Ул бандамни ўз йўлимда дуто қилдим.

Молу пулни парво қилмас ошиқ киши,
Йўл устида туфроқ бўлиб азиз боши,
Андин сўнгра нурга тўлар ичи тоши,
Тонг-ла борса маҳшар аро подшоҳ қилдим

Ҳақдин қўрқиб молу пулни суймагани,
Ҳақни айтиб, бир дам ётиб уймагани,
Ётса, қўпса Ҳақ зикрини қўймагани,
Очдим ботин кўзларини, бино қилдим

Рўза тутиб халқга риё қилгонларни,
Намоз ўқиб, тасбиҳ қўлга олгонларни,
Шайхмен дея ўзга бинó қўйгонларни,
Охир домда имонидин жудо қилдим

Ҳаққа ошиқ бўлиб айди қул Хожа Аҳмад,
Сидки бирла эшитганга юз минг раҳмат
Дуо қилай кўрмагайлар меҳнат, захмат,
Оқил эрсанг бир сўз бирла адо қилдим

XIV

Раббим ёди улуғ ёддур айтур бўлсам,
Асал янглиғ сучук бўлур тилим менинг.
Ўзим фақир, қилдим муқир¹. бўлдим ҳақир,
Қанот қоқар учар қушдек кўнглим менинг.

Турлик айшим, турлик ишим, мунглиғ бошим,
Ирди² жоним, кетди ҳушим, оқди ёшим,
Ёзуқ билан тўлди тугал, ичим-тошим,
Бениёзим оча берсун йўлим менинг.

Кўзим тушди, кўнглим учди, аршқа ошди,
Умрим кечди, нафсим қочди, баҳрим тошди.
Карвон кўчди, манзил ошди, ҳориб тушди,
Сир улашди недек бўлгай ҳолим менинг.

Суврат мунда, сийрат онда, қудратингда,
Узу тунда, ёруғ кунда кўнглим онда,
Юрар тунда, бўлиб банда, бори қанда?
Сўрса онда ёзуқ турур тилим менинг.

¹ Муқир — икром қилмас.

² Ирди — ерди жоним.

Ичдим шароб, бўлдум хароб, аслим туроб,
Келдим кўриб, кўнглим сароб, ишққа пуроб,
Ҳақдин хитоб қилса кўрмас қуллар азоб,
Булоқ янглиғ оқар кўздин ёшим менинг.

Тушим узор, Буроқ тўзор, кетса бозор,
Дунё бозор ичра кириб, қуллар озар,
Бошим безор, ёшим сизор, қоним тўзор
Отим Аҳмад, Туркистондур элим менинг.

XV

Тинмайин мен ҳасратингда оллоҳ десам,
Зор инграбон зокир бўлиб, раббим десам.
Қули бўлиб, қуллигингда бўйин сунсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Зикриёдек бу бошимга арра қўйсам,
Анубдек (ҳам) бу танимга қуртни солсам.
Мусодек (ҳам) Тур тоғида тоат қилсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топгаймумен?

Юнусдек (хам) дарё ичра балиқ бўлсам,
Юсуфдек (хам) қудуқ ичра ватан қилсам,
Ёкубдек (хам) Юсуф учун кўп йиғласам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топғаймумен?

Шиблидек (хам) ошиқ бўлиб само урсам,
Боязиддек тун-кун тинмай Қаъба борсам,
Қаъба ичра юзим суртиб зор инграсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топғаймумен?

Маъруфдек (хам) ушбу йўлга қадам қўйсам,
Мансурдек (хам) жондан кечиб дорга қўнсам,
Дор узра шавқланибон ҳақли айсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топғаймумен?

Қул Хожа Ахмад, куллуқ ичра собит бўлсам,
Зокир бўлиб зикрин айтиб раббим десам,
Зикиринда шавқланибон куйиб-ёнсам,
Бу иш бирла, ёраб, сени топғаймумен?

XVI

Саҳар вақтда қўпиб, йиғлаб, нола айла,
Нолишингдин еру кўклар наво қилсун.
Ҳаққа сизгиб кўз ёшингни жола айла,
Андин сўнгра Ҳақ дардингга даво қилсун?

Юз минг гуноҳ содир бўлди — билолмадинг
Товба қилиб даргоҳига келолмадинг,
Хизмат қилиб яхши дуо ололмадинг,
Ошиқлардин сени не деб сиво қилсун?

Бу аламда расво бўлиб қон ютмасанг,
Шариатда, тариқатда пир тутмасанг,
Ҳақиқатда жону тандин пок ўтмасанг,
Ғафлатларинг сени не деб жудо қилсун?

Эранларни қилгонларин қилолмасанг,
Пирсиз юриб вирду аврод билолмасанг
Истионад тилаб дуо ололмасанг,
Хос бузурқлар сени не деб дуо қилсун?

Дами тазвир қўйиб халқни йўлдан урдинг,
Шайхлик қилиб риб бирла дўкон қурдинг,
Испрат қилиб шайтон бирла даврон сурдинг,
Дийдорига сени не деб раво қилсун?

Кеча ётмай хоби гафлат ҳаром қилса,
Зикри қалбу зикри сирри тамом қилса,
Минг бир отин тасбиҳ этиб калом қилса,
Бунда не деб даргоҳига ҳаво қилсун?

Амри маъруф наҳи мункар билиб келса,
Ётса, қўпса бир худойни ҳозир билса,
То ўлгунча хожасига хизмат қилса,
Қувват берур, ани не деб дуто қилсун?

Бенамозу бетоатга бермас қувват,
Феъли заиф, ўзи маъюб бермас ҳиммат.
Ризқи ноқис, ўзи ножинс, кўрмас давлат,
Ул фосиқни дилии не деб сафо қилсун?

Ҳайфи одам ўз қаддини ўзи билмас,
Манлик қилиб яхшиларни кўзга илмас,
Хў суҳбатин кўрган ерга қочиб келмас,
Ул бевафо ахдга не деб вафо қилсун?

Одам улдур фақир бўлур йўлда ётса,
Туфроқ сифат олам ани босиб ўтса,
Юсуф сифат биродари қул деб сотса,
Қулни қули ул қул не деб ҳаво қилсун?

Шавқи завқи муҳаббатдин аён қилгил,
Ошиқларга ишқ ўтидин баён қилгил,
Хорлик, зорлик, машаққатини нишон қилгил,
Чин ошиқлар ўтдин не деб ҳазар қилсун?

Оллоҳ дебон ўтга кирди Халилуллоҳ,
Ўшал ўтин бўстон қилди, кўринг оллоҳ,
Бўйини кесиб, йиғлаб айди шайанлиллоҳ,
Фақир мискин ўтда не деб ҳаво қилсун?

Ҳаққа ошиқ содиқлари юрур хилват,
Тонг-ла борса Ҳақ қошида кўрур иззат.
Жаннат кириб дийдор кўрар, айшу роҳат,
Пинҳон юрар халққа не деб риё қилсун?

Қул Хожа Аҳмад, дарду ҳолат пайдо қилгил,
Жону дилин Ҳақ йўлида савдо қилгил,
Дардин тортиб рўзи маҳшар гавго қилгил,
Дард бўлмаса Мавлом кимга шифо қилсун?

XVII

Товба қилиб ҳаққа ёнган ошиқларга,
Учмоқ ичра тўрт аригда шарбати бор.
Товба қилмай ҳақ ёнмаган гофилларга,
Тор лаҳадда қаттиг азоб-ҳасрати бор.

Учмоҳ мулкни ўқгон қуллар товба қилсун,
Товба қилиб ҳазратига ёвуқ бўлсин,
Ҳуру қусур, гилмон вилдан ходим бўлсун,
Алвон-алвон кияр ташриф хилъати бор.

Тавба қилгон ошиқларға нури эрур,
Туни-куни сойим бўлса кўнгли ёрур,
Қачон ўлиб, гўрга кирса гўри кенгур,
Қодир Раббим, раҳим, раҳмон, раҳмати бор.

Тавбасизлар бу дунёдин кечмас, билур,
Ўлиб борса гўр азобин кўрмас, билур.
Қиёмат кун таиғ аросат ўтмас, билур,
Ҳайҳот-ҳайҳот навҳа-фарёд кунлари бор.

Намоз рўза тавба узра боргонларға,
Ҳақ йўлиға кириб қадам қўйгонларға,
Ушбу товба бирла анда боргонларға,
Ярлиқанмиш қуллар бирлаи суҳбати бор.

Ул ариғлар кимга турур билгил муни,
Тавба қилгон ошиқларға ичрур ани.
Тавбасизлар ул ариғдин ичмас суни,
Анга ичрур захри-заққум шарбати бор.

Ҳар ким Ҳақни қули бўлса ҳаққа ёнсун,
Ҳаққа ёнмас гофил куллар нари борсун.
Қул Хожа Аҳмад, нечук мунда ўрун тутсун,
Кеча-кундуз гўрга турур ҳайбати бор.

XVIII

Дийдорини толиб қилсанг, эй зокирлар,
Жондин кечиб ҳалқа ичра кўрунг дийдор,
Севгинг била оллоҳ айтиб, ростга қайтиб,
Тун уйқусин ҳаром айлаб бўлғил бедор.

Бедорларга Ҳақ раҳмати бўлур ёвуқ,
Бедорларни кўнгли синуқ, кўзи ёшлик.
Манманликни жазосини бергай томуқ,
Такаббурни дўзах ичра ҳоли душвор.

Сендин бурун ёронларинг қаён кетти,
Бу дунёга кўнгул бермай йиглаб ўтти.
Умринг охир бўлди навбат санга етти,
Гуноҳингга товба қилғил, эй бадкирдор.

Нафсинг сени боқиб турсанг ислар демас,
Зори қилсанг оллоҳ сари буюн сунмас.
Қўлга олсанг ёбон қушдек қўлга қўнмас,
Қўлга олиб тун уйқусин қилгил бедор.

Нафе йўлига кирган киши расво бўлур,
Йўлдин озиб, тойиб, тўзиб гумроҳ бўлур,
Ётса, қўпса шайтон била ҳамроҳ бўлур,
Нафсини тебкил, нафсини тебкил, эй бадкирдор.

Нафсинг сени охир дамда гадо қилгай,
Дин уйини ғарат қилиб адо қилгай,
Ўлар вақтда имонингдин жудо қилгай,
Оқил эрсанг нафси баддин бўлгин безор.

Фиръави, Қорун шайтон сўзин маҳкам тутти,
Бул сабабдин ер ёрилди ани ютти,
Мусо калим носих бўлиб сўзлар айтти,
Қулоқ тутмай ул иккиси бўлди мурдор.

Гуноҳингга тавба қилиб йиғлаб юргил,
Кетарман деб йўл бошига бориб тургил.
Кетганларни кўруб сен ҳам ибрат олгил,
Ибрат олсанг ётмиш еринг бўлур гулзор.

Мўмин қуллар дарду ҳолат пайдо қилди,
Ҳақ йўлида жону дилни шайдо қилди,
Дунё ташлаб охиратни савдо қилди,
Савдо қилсанг ҳуру гулмон бари тайёр.

Қул Хожа Аҳмад, нафс илгидин қилур ман дод,
Пиру муғон бўлгаймукин анга жаллод.
Беҳабарлар эшитмаслар доду фарёд,
Қон йиғлагил, эшитсун ул парвардигор.

XIX

Ишқ йўлида фано бўлай ҳақ биру бор,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилгил парвардигор.
Илгим очиб дуо қилай азим жаббор,
Ҳар не қилсанг ошпақ қилгил парвардигор.

Гул ишқини кўйинда ман булбул бўлдум,
Алвон, алвон тиллар бирлап нолиш қилдим,
Барча ишдин ошиқликни душвор билдим,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқи текса куйдиргиси жону тани,
Ишқи текса вайрон қилур мову менни,
Ишқ бўлмаса топиб бўлмас мавлом сени,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ дафтари сизмас дўстлар даргоҳига,
Жумла ошиқ йиғлиб боргай даргоҳига,
Етти дўзах тоқат қилмас бир оҳига,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Хос ишқингни кўрсат манга шокир бўлай,
Арри¹ қўйса Зикриёдек зокир бўлай,
Айюбсифат балосига собир бўлай,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

¹ Арри — парв.

Жилва қилғил, телба қилғил, шайдо қилғил,
Мажнун қилғил, алу халққа расво қилғил,
Шам кўрсатиб парвонадек ахгар қилғил,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ дардини талаб қилдим дармони йўқ,
Ишқ йўлида жон бергани армони йўқ,
Бу йўлларда жон бермаса имкони йўқ,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қайдин топай, ишқинг тушти, қарорим йўқ,
Ишқ саносин туни-куни қўёрим йўқ,
Даргоҳингдин ўзга ерга борорим йўқ,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ишқ бозори улуг бозор савдо ҳаром,
Ошиқларга сендин ўзга ғавго ҳаром,
Ишқ йўлига кирганларга дунё ҳаром,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Ошиқликни даъво қилиб юролмадим,
Нафсдин кечиб мен амрини қилолмадим,
Нодонликда Ҳақ амрини билолмадим,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

Қул Хожа Аҳмад, ишқдин қаттиқ бало бўлмас,
Марҳам сўрма, ишқ дардига даво бўлмас,
Кўз ёшидин ўзга ҳеч ким гувоҳ бўлмас,
Ҳар не қилсанг ошиқ қилғил парвардигор.

XX

Муҳаббатни жомини ичкан девоналар,
Қиёмат кун ўт оғзидин сочар, дўстлар,
Қудрат бирлан яратилгон етти томуг,
Ошиқларни наърасидин қочар, дўстлар.

Дўзах йиғлаб дод айлагай худойиға,
Тоқатим йўқ ошиқларни бир оҳига,
Қочиб боргай ҳақ таоло паноҳига,
Ошиқларни ёши бирлан ўчар, дўстлар

Ошиқларни ишқ дўконин борса кўруб,
Ешин сочиб, кўксин очиб, юзин суруб,
Иншооллоҳ, дўзах қочгай андин кўрқиб,
Етти осмон тоқат қилмай кўчар, дўстлар.

Раҳмон эгам соқи бўлиб май ичурса,
Аҳлу аёл хонумондин пок кечурса.
Вужудимдин Азозилни Ҳақ қочирса,
Журму исён гириҳларин очар, дўстлар,

Ишқ бобини ҳақ юзига во айласа,
Хос ишқини кўнгул ичра жо айласа,
Лутф айласа ики олам шоҳ айласа,
Ошиқлари ҳақ зориға учар, дўстлар.

Субҳон эгам бир қатра май қилса инъом,
Зикри сирни айта-айта қилсам тамом.
Ҳуру гулмон жумла малак анга гулом,
Учмоҳ ичра ҳарир тўнлар бичар, дўстлар.

Оллоҳ дебон гўрдин қўпса олам куяр,
Хос бандам деб раҳмон эгам ёлғуз суяр.
Еш ўрнига қоним тўкиб юзни бўяр,
Ҳамдин айтиб шайтон лаин қочар, дўстлар.

Мен айтмадим оллоҳ ўзи ваъда қилди,
Йўлсиз эдим лутф айлабон йўлга солди.
Ғариб бўлиб нола қилдим қўлум олди,
Андоқ ошиқ шавқ шаробин ичар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ишқсизларни ишқ душвор,
Тонг-ла борса ҳақ кўрсатмас анга дийдор.
Аршу курси, лавҳу қалам қама безор,
Ишқсизларга дўзах бобин очар дўстлар.

XXI

Ишқ сиррини баён қилсам ошиқларга,
Тоқат қилмай бошин олиб кетар, дўстлар,
Тоғу тошга бошин уриб беҳоб бўлуб.
Аҳду аёл хонумондин ўтар, дўстлар.

Ишқ шиддати бошга тушса ошиқ найлар,
Бегоналар тошлар отиб анга кулар.
Девона деб бошин ёриб қонга булар,
Шокир бўлиб ҳамду сапо айтар, дўстлар.

Ишқ гавҳари тубсиз дарё нчра пинҳон,
Жондин кечиб гавҳар олгон бўлди жонон.
Булҳаваслар ошиқман деб йўлда қолгон,
Динларини пучак пулга сотар, дўстлар,

Ишқсизларни ҳам жони йўқ, ҳам имони,
Расулудлоҳ сўзин айдим маъно қони,
Неча айтсам эшиткучи билган қани,
Беҳабарга айтсам кўнгли қотар, дўстлар.

Ўтга куйдим, жондин тўйдим, ҳайрон бўлдум.
Бу нечук ўт куймай, ёнмай бирён бўлдум.
Муҳаббатни отин эшитиб гирён бўлдум,
Кўан гирён муродига етар, дўстлар.

Зор йиглабон, зор пиграгил раҳми келсун,
Пўл адашсанг раҳми келиб йўлга солсун.
Хизмат қилгил вири муғон кўлинг олсун,
Хизмат қилгон муродиға етар, дўстлар.

Замона ҳам охир бўлди, хўйнинг кетти,
Расулulloҳ ваъдалари ёвуқ етти,
Хос қуллари яхши сўзга қулоқ тутти,
Ёмон қуллар кундин-кунга батар, дўстлар.

Қуллуявмин батаррин, деди Ҳақ Мустафо,
Умнат бўлсанг қулоқ солгил аҳли вафо.
Яхшиларин ажрин берур, бадга жазо,
Қиёмат кун жазоларин тортар, дўстлар.

Фосиқ фожир ҳаво қилиб ерни босмас,
Рўза, намоз қазо қилиб мисвок осмас,
Расулulloҳ суннатларин кўзга илмас,
Гуноҳлари кундин-кунга ортар, дўстлар.

Дунёдорлар молин кўруб ҳаво қилур,
Манманликдин ул даъвойи худо қилур.
Ўлар вақтда имонидин жудо қилур,
Жон берурда ҳасрат бирлан кетур, дўстлар.

Қомуғ дунё йиғганларни валлоҳ кўрдум,
Ўлур вақтда куларсен деб ҳолин сўрдум.
Шайтон айди, имонинга чангал урдум,
Жон чиқарда йиғлай, йиғлай кетар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ошиқ бўлсанг жонинг куйсун,
Сидқинг бирлан оллоҳ дегил тангри билсун,
Дуо қилгил, мўмин қуллар дунё куйсун,
Дунё қуйгон охиратга етар, дўстлар.

XXII

Ҳаққа ёниб мўмин бўлсанг тоат қилгил,
Тоат қилгон ҳақ дийдорин кўрар, дўстлар.
Юз миғ бошга тушса ингранмагил,
Андин сўнгра ишқ сиррини билар, дўстлар.

Ошиқлари зор инграбон йўлга кирди,
Ҳар не жафо тегса ани ҳақдин билди.
Рози бўлиб ер остига ҳозир бўлди,
Зор йиглабон саҳарларда турар, дўстлар.

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлимни.
Саодатга боғламадим мен белимни.
Гийбат сўздин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилди, дўстлар.

Кеча-кундуз беғам юрдим зикрин айтмай,
Жаҳд айлабон туни — кунни фикрин этмай.
Муҳаббатни бозорида ўзни сотмай,
Нафсим мени юз минг таом тилар, дўстлар.

Нафсингни сен ўз райига қўйма зинҳор,
Емай, ичмай тоат бирла бўлгил бедор.
Ахир бир кун кўрсаткуси санга дийдор.
Бедор бўлгон анда дийдор кўрар, дўстлар.

Аё гофил, ҳақ зикрини тилдан қўйма,
Дунёликдин бир заррани қўлга олма.
Эранларни орқасидин ҳаргиз қолма,
Йўлга кирган охир мурод тонар, дўстлар.

Во даруго, армон бирла умрим кечди,
Нафсим мени туғён қилди, ҳаддин ошди.
Жоним қуши парвоз қилса руҳим қочди,
Гофил юрган умрин елга сотар, дўстлар.

Дийдор кўрай деган қуллар бедор бўлур.
Юрса, турса, ётса, қўнса зикрин айтур,
Ичи-таши андоғ қулни нурга тўлур,
Оллоҳ нури андоғ қулга сочар, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, банда бўлсанг йиглаб юргил,
Муҳаббатни мажлисиға ўзуниг ургил,
Қиёматни шиддатиндин мотам қургил,
Мотам қурган сирдин хабар олар, дўстлар.

XXIII

Дийдор учун жонни қурбон қилмагунча,
Исмойилдек дийдор орзу қилманг, дўстлар,
Жондин кечиб тариқатга кирмагунча,
Ошиқ мен деб ёлгон даъво қилманг, дўстлар.

Ошиқлиғ улуғ ишдур билсанг муни,
Меҳнат бирла синар эрмиш мавлом сени,
Ранжу меҳнат бирла бўлсанг тунн-куни,
Маъшуқингдин кўнгул ўзга қилманг, дўстлар.

Манлик бирла тариқатга кирмадилар,
Жондин кечмай йўлга қадам қўймадилар,
Нафс ўлтурмай таслим фано бўлмадилар,
Хомтамаълиғ бирла йўлга кирманг, дўстлар.

Ушбу ишқни йўли тилим бўлмак турур,
Мунда йиглаб охиратда кулмак турур.
Гул ранглари заъфарондек сўлмак турур,
Мундоқ бўлмай ошиқмен деб айтманг, дўстлар.

خواجہ احمد سیوی حکمت لریدن

بیشک نیلینک بو دنیا بر چه ایلدین اوتارا
اینانا گیل مالینکا بر کون قولدین کیتارا
اتانا قرنیداش قیان کیشی فکر قیل
تورت ایانغلیغ چوبین آت بر کون سنگا تارا
دنیا او چون غم سیمه حق دین اوز گانی ویمه
کیشی مالینی سیمه صراط اوزره توتار
اہل و عیال قرنیداش سحکیم بولمایدور بولدا
مردانه بول غریب باش عمر ونک یلدیگ اوتارا
قل خواجہ احمد طاعت قیل عمر نیک بیلام نیچیل
اصلینک بیسانک بے گل نیہ گل گاکیتارا

حکمت

غریب لیغ دو غریب بولغان غریب لار
غریب لار سالینی بیلگان غریب لار
سبب برلان یراق یرگا بار بیان
قرنیاش قدرینی بیلگان غریب لار
سوسا گاند سوگا محتاج بولگان
تیریک هزار اولوب اولگان غریب لار
کیشی بیماس غریب عالی نیدور
کیم اول بقیدر اولار مسکین غریب لار
کیل ایمدی احمد اوزونگا باقیل
غریب سن سن غریب مسکین غریب لار

حکمت

الکذاب لا اُمّتی دیدی بیلینک محمد
یا لفا نخیلار تو مینی اُمّت دیمس محمد
توغری یورگان قلینی حقنی اینرلاب یونی
راست یوردگان قلینی اُمّت دیکای محمد
هر کیم اُمّت من دیر سول ایشین قومسه
شفاعت کونی بولسه محروم قومیس محمد
تنکری تعالی سوزین رسول قدسنتین
اینانماگان متین اُمّت دیاس محمد
اُمّت من دیب یوردسن یوردغینی قیلما سن
چو ک اُمّت تو تارسن انده سورس محمد

مشکل دور عاصی بنده امت دیماسه انده
رسوا لولور محشرده امت و میس محمد
امت دیگای محمد پین سوز لاسه قل احمد
تا نکلا بولسه قیامت محروم تو میس محمد

حکمت

خداوند امنی سالغیل اوز یولینگا
نفس ایلگیده باریب ادا بولدوم منا
فسق و فجور تولوبتاشیب حدین استی
غرقاب بولوب عصیان ایچر قالیم منا
دنیا نجس طالب بولوب تیدیک یوردوم
ایستاب لی ارقا سبدین تون کون قودوم

امرین تو تمای حق یولیفه کوزوم یومدم
قایدہ بارای ایادوستلار نیتکوم منا
نفس شیطان اسیر قیلدر اوم اوغلین
شترلایین باغلاب آلدی ایکی قولین
نه مشکل دوراوتک سولنی سلما یولین
واورینیا حسرت برله بارغوم منا
بوق منینکدیک شوم بلا عالم ارا
بیچ بولدی مندن رضا خالق خدا
ایدر بولدی آخر منی یوزوم قسرا
واویلتا اول نیگا بولدوم منا
عطا قیلغان عزیز جاننی بیلما دیم من
ظاہر باطن حاضر سن بیب تورما دیم من

قرا یوزوم در گاه هینگا سور منادیم من
یار بنا بر نه قیاسانک کیدم منا
طاقیتیم یوق اگر باتم کنا هیمند
قیلا توبه قا چیب کیدیم پنا هینگا
رحمت بران نظر قیلغیل خواجه احمدگا
بر نه قیاسانک من بینوا کیدیم منا

حکمت

کوزوم نملیک لیم غملیک جان المللیک
پچوک علاج ایثار مینی بیلام دو ستلار
بو حشرده ندامتده یاشیم آقیب
قیو طرف کیتار مینی بیلام دو ستلار

تور لوک تور لوک علامت لار بولدی پیدا
یور ایلمده جبرحت لار بولدی پیدا
بودنیاده لحظه فارغ بولماغ قیدا
نچوک علاج ایتار مینی بیلمام دوستلار
الله او چون فرزندلاریم یتیم قیلام
جاندن کیچیب مال دین کیچیب غریب بولسام
بیامانده یلفوز قازویک نال قیلام
نچوک علاج ایتار مینی بیلمام دوستلار
خاص قل لارویک کیچ لار قایم بولسام
مردانلارویک کوندوزلاری صایم بولسام
کیچ لاری آرام آلمای ر. سیم و سیام

بچوک علاج ایتار مینی سلیمان دوستلار
تخم عصیان بجد ساجتیم طاعتیم آاز
اوقی عمر و م غفلت بر لان هلم قشش و یاز
یقین تور و ر جانسیم قوشی قیلر پرواز
بچوک علاج ایتار مینی سلیمان دوستلار
قل خواجه احمد خذ متید جان بر مره
د بهقان ایر مس کیتمان چاپینا ز بر مره
آچیلماغای گل غنچه سی نم بولسه
بچوک علاج ایتور مینی سلیمان دوستلار

حکمت

روح قوشینی تترار بولسه بان و پری

پرواز قلیب عرش دین غر شقه قونار دوستلار
قل من ویگان وایم تینمای ذکرین ایتار
عشق او تیغه بغری کویوب فریاد ایتار
بینجه لار پیلمای عمرین یلگا ساتار
غفلت بر لان جهنم گاکیتار دوستلار
آخر زمان شیخی توزار صورت لارین
زهد و تقوی قیلمای بوزار سیرت لارین
کرامت ویر خواب غفلت روتلارین
ریا بر خلقه اوزین ساتار دوستلار
اباغافل عمر نیک سنی اوتار یلدیک
کوزیا شینک آقیزدایم آب بیلدیک

سنی سویارور گاہیدہ مثل قولہ یک
 خواجہ سویہ قلین آزاد ایتار دوستار
 غفلت بر لہ عمر نیک سنی اوتار بیلگیل
 جانینک بر لہ پر خدمتین توروب قیلقیل
 اندین سونکرہ در گاہیغہ لایق بولقیل
 خدمت قیلگان مراد بیغہ تیار دوستار
 قل خواجہ احمد حکمت ایتیب میلا سحر
 ایر انلارنی الفاظیدین الیب خبر
 سوز اصلینی بیگانلار کا اصل گوہر
 ظاہر بیغہ باقغان توروغ قالار دوستار

حکمت

بیدار بولفیل ایٹومن سحر وقتی ایچنده
قوتقار اوزونکنی اوتدین سحر وقتی ایچنده
سحر وقتده اول گل لار شنا ایتور بلبل لار
کیم ایتور کیم بر و بار سحر وقتی ایچنده
سحر وقتده کورکدین ملک کیلور مؤمن غم
یا زوق لار دین یا یور غم سحر وقتی ایچنده
سحر وقتده کورکدین جنت قپوسی آچیلور
بیدار قلغه ساچار لار سحر وقتی ایچنده
سحر وقتده قوبغای اولومنی یا دین قیلغای
قورقونجین کورککا اوچقای سحر وقتی ایچنده
سحرنی لذتینی عاشق قل لار بیلور لار

حق نہ حاضر کورار لار سحر وقتی ایچنڊه
 سحر وقتی خوش ساعت ہم جنت ایرور راحت
 تنگ ریغه قیل عبادت سحر وقتی ایچنڊه

حکمت

شق لار
 اون سکر مینک عالمده حیران بولغانی عا
 تابمائی معشوق سوراغین سر سانج بولغان عاشق لار
 هر دم باشی اور کولوب کوزی خلقه تیر مولوب
 هو هو تیو چور کولوب کر یان بولغانی عاشق لار
 کو یوب یانیب کول بولغان عشقیده بلبل بولغان
 کیمینی کور سه قل بولغان مردان بولغانی عاشق لار
 بول دستیده خاک بولغان سینه لاری پاک بولغان
 ذکرین ایتیب پاک بولغان مالان بولغان عاشق لار

ہمت قورین باغلاغان یورک بغیرین داغلاغان
 فریاد اوروب سیغلاغان گریان بولغان عاشق لار
 کماہی یوزر سار غاریکجاہی یولیدہ غریب
 شیح لار یا حبیب جولان قیلغان عاشق لار
 احمد سنہم عاشق بول صدقینک برہ صادق بول
 ورگا ہیغہ لایق بول جانان بولغان عاشق لار

حکمت

محبت فی بوستانیدہ ہزار داستان
 بلبل لاری سیرب اندہ افغان قیلور
 معرفت نمیدانیدہ جولان قیلغان
 کیچہ کوندوز کوزیا شینسی عثمان قیلور
 اول بلبل فی آوازینی ایشیتگانلار

تکبیر و تاغین کیب اوشات گانلار
بودنیانی مزا سینی او نوت قانلار
قریاد اوروب یغلاب کوزین کریان قیلور
عاشق قل لار بودنیانی کوز گایلماس
وینا عشقین زاهد قل لار تیگک آلماس
کچی کوندوز مست و حیران اوز گایلماس
ویدار تیلاب کوسین تشیب نالان قیلور
واورینغا کیجیتی عسروم تویمای قالدیم
را حله سیز لولغ کیریب باریب قالدیم
بمت قورین بیلگا محکم چالیب آلدیم
اوز رسو یگان عاشق لارین سر سان قیلور
ایا عاشق کچی کوندوز تینمای یغلا

کو یوب پشیب یوراک بغرنیک انزیریب و اخلا
اجل بقیسه مروانہ وار سبیلینک باغلا
مونداغ عاشق بارسه اندو مھمان قیلور
شیخ منصور اوز با شیننی وارده کورد
پر تو سالدی حق دیدارین انده کوردی
بیخود بولوب اوزین بیلیمای افغان قیلدی
وا شوقا دیب اوزین بیلیمای جولان قیلور
شیخ شبلی عاشق بولوب بیلیمای اوت
شیخ با نیزید تمیش یونلی اوزین ساتی
بودنیانی عزتلارین تا شلاب آتے
اوتکانن ایشقه ندامت دیب افغان قیلور
انداغ ایرلار صحبتینی تابقان کیشی

ست و حیران بولوب یوراریاز و قیستی
سحر لاروده چار ضرب ر مرق اینینک ایشی
نظاره خنده باطن لارین گریان قیلور
مونداغ بولمای حق و سلیقه یتیب بولس
رسوا بولمای سروین معنی آلیب بولس
هو ذکرینی ایتیب ایم تیلدین قوبچمس
و همی برلان دل لارینی لرزان قیلور
قل خواجه احمد بو حکمت فی کیمکا ایدنیک
عارف من ویب خلایق غه او قوب یاندنیک
تا اثر قیلما س عالم لار غه ایغان پندینیک
عارف اولدور تن ملکینی ویران قیلور

حکمت

ایا دوستلار نادان برلان الفت بولوب
بغیریم کولوب جان دین تو یوب اولدیم منا
توغری ایتسام ایگری یولغه بو شین تولغار
قانلار یوتوب غم زهریغه تویدوم منا
نادان برله اوتکان عسرونک نار سقر
نادان بارسه دورخ اندین قیلغای حذر
نادان برله دورخ سری قیلنک سفر
نادان ایچر و خسران یکیلنخ سولدم منا
و عا قیلنک نادانلار نی یوزمین کورمای
حق تعالی رسیق بولسه بر دم تورمای
بیمار بولسه نادانلار نی حالین سورمای
نادانلار دین یوزمینک جفا کوردوم منا

ییر آستیفه قاچیب کیردیم نادانلاردین
ایلگیم آچیب عاتیلای مردان لاردین
غریب جانیم یوز تصدق دانالاردین
داناتا بمای ییر آستیفه کیردیم منا
نادانلارنی مندین سورمه کوکسوم چقه
حقدین تورقوب ماتم توتسام کولار قهرمه
آغزی آچوق نفسی اولوق مثل لقه
نادان لاردین تورقوب سنکا کیلیم منا
طمع قیلمه نادان لاردین قدرینک بیلما س
ظلمت ایچره یول ادا شنک یولفه سالما س
بوینونک قیب زاری قیلنک قولونک است
نادان لاردین شکوه ایلاب کیلیم منا

اول آخر خوبلا رکیستی قالدوم یالغوز
 تاوانلار دین ایشیتما دیم برنجشی سوز
 دانا کیتی نادان قالدی سیدیم افسوس
 یولنی تابمای حیران بولوب قالدیم منا
 داغ، بجران اینرودی بغیریم قانی درومند
 دانا تفراغ نادان لارنا کو کسی بلند
 آیت حدیث بیان قیلسام قیلما سسپند
 کو کسوم تیشینک دروونمگا تولدوم منا
 درو و حالت طغیان قیلدی بار مو طیب
 عرض حالیم سنگا ایتای یالغوز حبیب
 برچه طالب اولوش آلدی من بی نصیب
 اولوش ایتاب دو تا بولوب کیلیم منا

خانمانینک ترک یلابان اولوش آلفیل
ای بیخبر دنیا ایشین آرقه سالغیل
الله سخی لطفین کوروب حیران قالغیل
کورار من دیب فنا بولوب کیلیم من
من و فتر تالی ایدیم سیز گایا دگار
اروا احمدین مدد قیلا بؤ قونک زلفار
دعا قیلای و اصل قیلسون پروردگار
رحمن ایگام عرض تیکالی کیلیم من
حکمتهدین بجهه آلفان کوز گاسورسون
اخلاص بران کوز گاسورتوب یدار کورسون
شرطی اولدورر باصنت غه بویون سونون
جانلار چکیب خانانانی کور روم من

ویدار او چون گدا بولدوم آمسین دینکار
ای طالب لار حالیم کوروب غسیم نینکار
یولده قالغان قل احمد گایول بیر نینکار
یولنی اینزلاب گدا بولوب کیدیم منا
قل خواجه احمد گدا بولسنگ حقه بولغیل
باشینگ برله ایرانلار گان خدمت قیلغیل
نظر تابسنگ حلقه قوروب صحبت قیلغیل
حلقه ایچره آگاه بولوب تور ووم منا

حکمت

عشق سیرینی بیان قیلسام عاشق لارگا
طاقت قیلمای باشین آلیب کیتار دوستلار

نماغ و تاشقه باشين اوردوب بچو بولوب
 اهل عيال خانماندين اوتار دوستلار
 عشق شدتي باشقه قوشه عاشق تيلار
 بيگانلار تاشلار آنتيب انگا کولار
 ديوانه ويب باشين ياريب قانغه بويار
 شاکر بولوب حمد و ثنا ايتور دوستلار
 عشق سيزلار نه هم جاني يوق هم ايمان
 رسول الله سوزين ايديم معني کاني
 نيچه اتسام شينکوجي بيگان قاني
 بيخبر گاه ايتيم کونکلي قاتار دوستلار
 عشق گوهر تو بسيز دريا ايچر اپنمه
 جاندين کيچيب گوهر آلفان بولد جانان

بولہوس لار عاشق من دیب بولدہ قالغان
 دین لارینی پوچک پلغہ ساتار دوستلار
 اوتقہ کویدوم جان دین تویدوم حیران بولدوم
 بوچوک اوت کویمای یانمای بریان بولدوم
 محبت فی آتین ایشیتیب گریان بولدوم
 کوزی گریان مراد یغہ یثار دوستلار
 زار یغلابان زار اینکراگیل حمی کیلسون
 یول او اشنک حمی کیلیب یولغہ سالسون
 خدمت قیلغیل پرمغان قولینک آلسون
 خدمت قیلغان مراد یغہ یثار دوستلار
 زمانہ آضر بولدی خو یونک لیتے
 رسول اسد وعدہ لاری یاوق سیتے
 خاص قل لاری بخشی سوز کا قولاق توتے

یمان قل لار کوندین کونکا بتر دوستلار
کل یوم بتر دیدی حق مصطفی
امت بولسانک قولاق سالغیل اهل وفا
بخشی لارنی اجرین بیدر بدگا جزا
قیامت کون جزالارین تارتار دوستلار
فاسق فاجر هوا قیلیب یرنی باسما س
روزه نماز قضا قیلیب مسواک آسما س
رسول الله سنت لارین کوز کا آسما س
گناه لاری کوندین کونگا آرتار دوستلار
دنیادار لار مالین کوروب هوا قیلور
من من لیکدین اول دعوی خدا قیلور
اولار وقتده ایمانیدین جدا قیلور

جان برارده حسرت بر لان کیتا دوستلار
قمو و پنا یغقانلارنی و اتد کور و دم
اولار و قنده قلای سن و یب حایلین سور و دم
شیطان ایدی ایما نیغه چنکال و ر و دم
جان چیقار و و یغلای یغلای کیتار و و دم
قل خواجه احمد عاشق بولسانک جانینک کویون
صدقینک بر لان اتد و یگیل تنکری بلیسون
و عاقیلغیل مؤمن قل لار و نیا تو یسون
و نیا تو یغان آخرت غایتار و دوستلار

حکمت

حق قل لاری و رویش لار حقیقت نیلیمیشلار
حقه عاشق بولغانلار حق یولیفه گیریمیشلار

حق یولیفه کمر کانلار الله تیو پور گانلار
 ایبرانلار اینرین اینرلاب مملکتین کچمیشلار
 عالم فخری مصطفی انداغ ایدی مر حبا
 معراج توند فخر ایتی فقیر لیکنی آلمیشلار
 کونکل برمای دنیاغ شروع قیلمای حرامف
 حق سو بیکان عاشق لار خلا یقین کچمیشلار
 دنیا مینک یکانلار جهان مالین آلفانلار
 کر کس قوشدیک بولوبان اول حرامف بامیشلار
 ملا مفتی بولغانلار ناحق دعوی قیلغانلار
 آقنی قرا قیلغانلار اول تموغقه کیرمیشلار
 قاضی امام بولغانلار ناحق دعوی قیلغانلار
 حمار نیکیلیغ بولوبان یوک آستیده قالمیشلار

صرام یکان حاکم لار رشوت آلب سکانلار
 اوز برماقین تیشلابان قورقوت و قالمیشلا
 تاتلیغ تاتلیغ یکانلار تورلوک تورلوک کیکانلار
 آلتون تحت اولتوکانلار تفراق ارایا تمیشلار
 منومن قل لار صادق لار صدق بره تورگانلار
 دنیا لیغین صرف ایتیب اوجماغ حورین قومیشلار
 قل خواجه احمد بیلمیش سن حق یولیفه کیرمیش سن
 حق یولیفه کیرکانلار حق دیدارین کورمیش لار

× ×

آق تکه کوچیردچی خطاط سیفالدین رفیع الدیناد ۱۹۸۹ میندی

غریب احمد سوزی ہرگز قمر میس
 اگر پیر آستینہ کیر سہ چور میس
 منی حکمت لاریم ورو لیک کا درمان
 کیشی بوی ایلتما سہ اول یولڈ فالغان
 منی حکمت لاریم عاشق غہ ایتینک
 ولی آینہ ویک صادق غہ ایتینک
 منی حکمت لاریم ورو سیر گا ایتینک
 بھاسینر گوہریم ناوانغہ ساتمنک
 یسوی حکمتین دانا ایشیتسون
 ایشیتکانلار ہمہ مقصود غہ ایشیتسون

آمین الحمد للہ رب العالمین ہوا رحم الراحمین

Муршидларни хизматини қил ихтиёр,
Ўзлигимдин йўлга кирдим дема зинҳор.
Яхши билсанг тариқатни хатари бор,
Қало вазсиз ушбу йўлга кирманг, дўстлар.

Муршидларга хизмат қилсанг нафсга офат,
Тегма подон, бу йўлларда қилмас тоқат.
Содиқ қуллар бу йўлларни билур роҳат,
Тирик ўлмай дийдор орау қилманг, дўстлар.

Ал каззобу ло уммати, деди Сизга,
Ул Муҳаммад ҳақ Расули эрди бизга.
Ёлғончиға жаннат йўқтур воллоҳ анга,
Ёлғон сўзлаб имонсизин кетманг, дўстлар.

Хонумонин тарк этмайин кўрмас дийдор,
Дийдор кўрай деган ошиқ бўлар бедор.
Андоқ ошиқ охир кўргай анда дийдор,
Дийдор кўрмай сирдин хабар туйманг, дўстлар.

Сирдин маъно туймагонлар бегонадур,
Ул ошиқни маконлари вайронадур,
Ишқ йўлида жон берганлар жононадур,
Жондин кечмай жондин хабар билманг, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, ўздин кечмай даъво қилма,
Халқ ичинда ошиқ мен деб тилга олма,
Ошиқлиғи улуғ ишдур гофил бўлма,
Гофил бўлиб ҳақ дийдорин кўрманг, дўстлар.

XXIV

Муҳаббатни жомин ичиб рақс айлабон,
Девоналиғ мақомига кирди, дўстлар,
Очу тўқлиқ суду зиён ҳеч билмаган,
Сармаст бўлиб рақсу само урди, дўстлар.

Рақсу само урганларга дунё ҳаром,
Аҳлу аёл хонумондин кечди тамон,
Саҳар вақтда ҳаққа сигниб йиглар мудом,
Андин сўнгра рақсу само урди, дўстлар.

Дунё тефмай рақсу само урган жоҳил,
Ҳақ ёдини бирдам айтмай юрар гофил,
Дарвешман деб дунё сари кўнгли мойил,
Дунё учун рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақсу само урмак хато,
Субҳон эгам анга қилмас имон ато,
Тоат қилса дилларини қилмас сафо,
Риё қилиб рақсу само урди, дўстлар.

Ўздин кетмай рақс айласа оллоҳ безор,
Самовдин ер тебраниб торткай озор.
Дуо қилай кўрсатмасун анга дийдор,
Диндин кечиб рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ само урди партав кўруб,
Мустафони ҳозир кўруб савол сўруб.
Дунё уқбин орқа ташлаб, кўзин юмиб,
Андоқ қуллар рақсу само урди, дўстлар.

Шибли ошиқ йиглаб айди, аё расул,
Бетоқатмен, само урсам ҳам мен малул.
Расул айди, иншооллоҳ қилғой қабул,
Рухсат тилаб рақсу само урди, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, рақсу само ҳар кимга йўқ,
Тақлид бирла урса само кўргай томук,
Бу ривоят пинҳон эрди айсун қомук,
Ҳақни топиб рақсу само урди, дўстлар.

XXV

Ҳикоятда билинг мундоғ келтурдилар,
Бобомочин ул Султонни еткурдилар,
Хуросонда тўрт юз ёшни яшадилар,
Йигирма тўрт йиғоч ҳар кун учди, дўстлар.

Эшиттилар Бобомочин ул замонда,
Аҳмад отлиғ бир шайх чиқмиш Туркистонда,
Сухбат қилмас қизу жувон бирлан анда,
Ман аткали Туркистонга келди, дўстлар.

Келди эрса кўрдилар ул машойихни,
Сен шайхму сен озгурғучи халойиқни,
Ўшал озгон гумроҳдурмен билгил мунн,
Тейу ҳазрат анга жавоб берди, дўстлар.

Амр эттилар Ҳаким хожа Сулаймонга,
Ўшал сўфи Муҳаммади донишмандга,
Боғлаб уринг беш юз қамчи ул нодонга,
Бир стунга маҳкам боғлаб қўйди, дўстлар.

Юз киши (ҳам) келса тута билмас эди,
Ики киши тутиб они ҳам боғлади.
Ўшал дамда беш юз қамчи санаб урди,
На оҳ деди, на воҳ деди, билинг, дўстлар.

Яланғоч (ҳам) қилиб они боғлаб қўйди,
Беш юздин бир қамчини ҳам ортиқ урди,
Бир қамчидин зор йиглабон фарёд қилди,
Ота Аҳмад ёш тўкибон куйди, дўстлар.

Ушал дамда муридлари қилди савол,
Бир юз қамчи урганда йўқ ҳеч қилу қол
Бир қамчи урди эрса бўлди беҳол,
Сир недур деб асхоб анда сўрди, дўстлар

Ота айтди, орқасида деуу пари,
Урнаб эрди беш юз қамчи анга тегди.
Деуу пари орқасидин дарҳол қочди,
Бир қамчиси анга тегди билинг, дўстлар

Бобомочин ул дам айди, во Аҳмадо,
Келмишам мен расво бўлиб халқлар аро.
Ўлар эрдим ушбу ҳолат бирлан мана,
Зор йиглабон арзу ҳолин айтти, дўстлар

Отанинг ҳам эрлигини анда билди.
Риёзатни торткусида ё кўрсатти.
Ота бирла уч мартаба хилват кирди,
Мурод-мақсад пирдин эрмиш билинг, дўстлар

Муршид бўлмай ҳаргиз мурод топмадилар.
Хизмат қилмай ҳаққа восил бўлмадилар.
Зор йиглабон кеча бедор бўлмадилар.
Зор йигламай ҳақ дийдорни кўрмас, дўстлар.

Ёд этайлик қул Ҳожа Аҳмад авлиёни,
Муридлари Бобомочин ул султонни,
Қўллағайму оси Юсуф Байзовийни
Назм айлабон бу ҳикоят билинг, дўстлар.

XXVI

Ориф ошиқ жон мулкида алам тортса,
Ўн сақиз минг қомуғ олам гўлгул бўлур,
Кўнгул қуши шавқ қанотин тутиб учса,
Жумла вазуд ёдин сайрар — булбул бўлур.

Муҳаббатни майдониға ўзин солса,
Маърифатни бўстонида жавлон қилса,
Сир шаробин ичиб ошиқ руҳи қонса,
Муҳаббатни гулзорида хуш гул бўлур.

Эранлари ҳақ ёдидин гофил бўлмас,
Рижолун ло тулҳихим дер холиқун хос.
Эран йўлин туткан ҳаргиз йўлда қолмас,
Ул ҳазратда сир-асрори мақбул бўлур.

Зоҳирларин оти бирлан бизаганлар,
Ботинларин ниёз бирлан тузаганлар.
Шавқ отини кўнгул ичра кезаганлар,
(Ҳам) мосува бирлан қачон машғул бўлур.

Тариқатдур бу йўл отин билса дарвеш.
Маърифатни матоъидин олса дарвеш.
Ўзга йўллар бори ҳаво сонса дарвеш,
Маърифатни майдонида эр ул бўлур.

Қотигланиб қул Хожа Аҳмад йўлга кирғил,
Қулни кўрсанг қули бўлиб маъно сўргил.
Ё илоҳим, рўзи қилса маъно олғил,
Маъно сўраб, маъно олган чин қул бўлур.

XXVII

Субхон азим бандасига лутф айласа,
Ичи ёриб, таши куйиб бирён бўлур.
Пир этагин тутиб ошиқ йўлга кирса,
Ҳақни излаб икки кўзи гирён бўлур.

Жондин кечмай ишқ сирини билса бўлмас,
Молдин кечмай манманликни қўйса бўлмас.
Суво бўлмай ёлғиз ўзин суйса бўлмас,
Андоқ ошиқ эл кўзидин пинхон бўлур.

Девони йўлидаму ҳақни топган,
Шамшири ҳақ қўлга олиб нафени чопган,
Қайда борса кўзин юмиб сирни топган,
Андоқ сирни топган киши мардон бўлур.

Ишқ йўлида кеча-кундуз йиғлагонлар,
Жондин кечиб белин маҳкам боғлогонлар.
Хизмат қилиб ҳақ сирини англогонлар,
Тун юкени ҳаром қилиб нолон бўлур.

Во дариго, ишқ йўлида жонин бермай,
Говвос бўлиб дарё ичра гуҳар термай,
Ҳақдин ўзга мақсадларни йироқ солмай,
Тонг-ла борса надоматлар чандон бўлур.

Ошиқ бўлсанг Боязиддек ўзинг сотғил,
Воллоҳ-биллоҳ дунё ҳаром ташлаб отғил.
Қонлар тўкиб, кўзларингдин туллар қотғил,
Бир лаҳзада шайтон мулки вайрон бўлур.

Тонг отқунча закрин айтғил жонинг бирла,
Тоғу чўлни бўстон қилғил ёшинг бирла.
Тошдин қаттиғ тошга ётғил ёнинг бирла,
Йўлдин озғон юз минг гофил мардон бўлур.

Тошдин қаттиғ тошни сўргон бехобарлар,
Уқбо ишини орқа ташлаб дунё излар.
Оят ҳадис боён қилсам қаттиғ сўзлар,
Зоҳир одам ботинлари шайтон бўлур.

Зикрин айғил қонлар оқсин кўзларингдин,
Ҳикмат айғил дурлар томсин сўзларингдин,
Гуллар унсин ҳар ер босган изларингдин,
Гулга боқсанг гул очилиб хандон бўлур

Саҳарларда эрта туриб қонлар ютгил,
Пиру муғон этагини маҳкам тутгил.
Ҳаққа ошиқ бўлгон бўлсанг жондин ўтгил,
Жондин кечган чиш ошиқлар урэн бўлур.

Бу дунёда фақирликни одат қилган,
Хорлик тортиб машаққатни роҳат билган,
Қул Хожа Аҳмад, яхшиларга хизмат қилган,
Қиёмат кун андоқ киши султон бўлур.

XXVIII

Оллоҳ ёдин айтур қуллар маъно бирлан
Бемаънога ҳаргиз қулоқ солмас бўлур.
Оллоҳ деган ошиқ қуллар доим — мудом,
Ҳақ ёдидин зарра гофил бўлмас бўлур.

Ҳақ ёдидин зарра гофил бўлмоғонлар,
Ётса, қўпса ҳақ зикрини қўймоғонлар.
Валлоҳ-биллоҳ дунё ҳаром олмоғонлар,
Гўр ичинда ул қул ҳаргиз ўлмас бўлур.

Маърифатнинг бўстонида жонин бургон,
Муҳаббатнинг maidонида бош уйногон,
Ҳақиқатнинг дарёсидин гавҳар олгон,
Говвос янглиғ ул дарёдин чиқмас бўлур.

Эранлари ул дарёга чўмди — ботди,
Кеча-кундуз тинмай бир дам, ёдин айтди,
Ўлмас бурун жон аччиғин захрин тотди,
Охиратни асбобини солмас бўлур.

Гофил бўлмас ҳақ ёдидин тунлар тамом,
Луқма ҳалол толиб қилур, емас ҳаром,
Дарвеш керак ушбу сифат бирла мудом,
Қул бўлибон қуллиғидин толмас бўлур.

Қул бұлибон қуллуқ қилур хожасиға,
Танин, жонин аямас ул мавлосиға,
Собир бұлиб, умид тутар ваъдасиға,
Жафосидин чин ошиқлар қайтмас бұлур

Жафо чекмай ошиқ бұлмас тингла, гофил
Жафо чекиб собир бұлгил, бұлма жоҳил,
Ризо бұлиб қуллиқ қилгон бұлур оқил,
Жоҳил одам бир-биридин ёнмас бұлур.

Қулмен тейу ҳақ амрини қилмоғонлар,
Қудратини кўруб ибрат олмоғонлар,
Имон, ислом аҳкомларин билмоғонлар
Улуғ кунда қизил юзлуғ бұлмас бұлур

Ҳақ йўлини шавқи кўптур билгонларға,
Қўрқинч бирла етғил ўшал ўлгонларға,
Осон кўринур йўлни мудом юрганларға,
Мундоқ қуллар гўр азобин билмас бұлур.

Кул Хожа Аҳмад, оллоҳ дегил, ёшнинг оқғай,
Утган ориф ҳиммат қилиб қўлинг олғай,
Раҳми келса раҳим мавлом раҳим қилғай,
Хожа қўлини ҳаргиз зойе қўймас бўлур.

XXIX

Тажаллини мақомидур ажаб мақом,
Ул мақомда ошиқ қуллар жавлон қилур.
Қай кўнгулга тажаллиси партов солса,
Бехуд бўлиб, ўзин билмай афғон қилур.

Ул мақомни йўлларини раҳзани бор,
Қало вазсиз йўлга кирса йўлдин озар,
Восвос ўлуб шайтон лани динин бузар,
Ўз йўлига солиб они ҳайрон қилур.

Ул мақомни билдурғали раҳбар керак,
Тариқатни пешасида сафдар керак.
Ушбу йўлни забт айлаган сарвар керак,
Андоқ муршид учмох мулкини тайрон қилур.

Ул мақомға етган ошиқ шароб ичар,
Хонимонин барбод бериб, жондин кечар,
Шавқ қанотин ҳазрат топа тутиб учар,
Аршу курси лавҳу қалам тайрон қилур.

Дийдор тилаб тарк айласанг мосувони,
Ўлмас бурун вужудингни айла фоний,
Ва анҳорун мин асалин мусаффонин
Учмогини хос қулиға эҳсон қилур.

Ул мақомни тавҳид отлиғ дарахти бор,
Соясида ошиқ қуллар буроқ — суяр.
Ҳар бир шохи минг йўлчилик йўлни тутар,
Ҳар қайсиси ўз-ўзиға унвон қилур.

Ул дарахтни мевасини тотган қуллар,
Дунёсини охиратга сотган қуллар.
Гўр ичинда осойишта ётган қуллар,
Саҳарларда кўз ёшини уммон қилур.

Ҳиммат қурин қул Хожа Аҳмад белга боғла,
Муҳаббатни оти бирла юрак доғла.
Еқанг тутиб тонг отқунча тинмай йиғла,
Шояд санга раҳм айлабон жонон қилур.

XXX

Муҳаббатсиз халойиқдин ҳар ким қочса,
Орифларни суҳбатида жавлон қилур.
Ўртаб, куйиб ишқ йўлида ёшин сочса,
Субҳон эгам арш устида меҳмон қилур.

Бандам дегай куйганларни суйиб оллох,
Ҳақ кўрсаткай дийдорини воллоҳ-биллоҳ.
Қайда борса тасбиҳлари шайаниллоҳ
Ҳар не топса ҳақ йўлида эҳсон қилур.

Зокир бўлиб зикрин айтса келгай нидо,
Шайтон лаин етмиш фарсанг бўлгай жудо.
Дарди бўлса, ҳақ дардиға бергай даво,
Андоқ қулни ўзи излаб жонон қилур.

Тун саҳарлар ҳақ уйғотиб қон йиғлатар,
Бедор қилиб ўз ишқига дил боғлатар.
Давоси йўқ дардини бериб зор ингратар,
Мунда йиғлаб анда борса хандон қилур.

Ҳаққа ошиқ бўлгон қуллар дойим бедор,
Ризвои эмас мақсадлари эрур дийдор.
Аҳлу аёл хонумондин бўлур безор,
Исмойилдек азиз жонин қурбон қилур.

Жонинг қийнаб, заққум чайнаб ошиқ бўлғил,
Ёшинг тўкиб, кўзинг сувлаб содиқ бўлғил.
Андин кейин даргоҳига лойиқ бўлғил,
Жонинг берсанг раҳм айласа жонон қилур.

Шайх мен тейу бош кўтарган ҳаққа рақиб,
Манлик қилиб субҳонига бўлмас ҳабиб,
Беда бўлуб дардсизларга бўлмас табиб,
Бу дунёни мўминларга зиндон қилур.

Эй, мўминлар, тоат қилиб тайанмангиз,
Амонатдур азиз жонга инонмангиз.
Ҳаром-ҳариш йиғмиш молга қувонмангиз,
Молларини қирши отлағ йилон қилур.

Бу дунёга бино қўйгон Қорун қани,
Даъво қилгон фиръави била Хоман қани,
Вомиқ Узро, Фарҳод Ширин, Мажнун қани,
Қаҳр айласа бир лаҳзада яксон қилур.

Ҳеч билдингму одам ўлмай қолгонини
Бу дунёни вафосини билгонини.
Дунё талаб бўйи худо олгонини,
Оллоҳ десаг кўз ёшингни борон қилур.

Дарвешман деб тоат қилур халқ ичинда,
Риё қилиб югриб юрар анда-мунда,
Оллоҳ учун тоат қилгон дарвеш қанда,
Чин дарвешлар тоғу чўлни макон қилур.

Ошиқ бұлсанг ишқ йўлида фано бўлгил,
Дийдор излаб ҳасратида адо бўлгил,
Марҳам бўлуб чин дардликка даво бўлгил,
Хулқи хушни жон олурда осон қилур.

Ошиқлари Ҳаққа боқиб наъра тортар,
Муҳаббатни дарёсига чўмиб ботар,
Гавҳар олиб маъшуқига зорни айтар,
Қатра ёши ерга томса уммон қилур.

Ошиқларга берди ишқин куйдургали,
Зулайходек қаддин дуто қилдургали,
Рисъотда рангу рўйини сўлдургали,
Чин ошиқини ранги рўйини сомон қилур.

Ошиқлари Ҳақ қаҳридин қўрқиб титрар,
Еру кўкда малойишлар йиғлаб турар,
Гоҳи қизил, гоҳи сариг бўлуб юрар,
Нола айлаб еру кўкни ларзон қилур.

Қайда сен деб, қайда сен деб ошиқ айтур.
Ошиқларга ҳад не бўлгай маъшуқ айтур
Оғзи айтмас, тили айтмас, дили айтур,
Уч юз олтмиш томирлари ларзон қилур.

Ошиқларни қиёмат кун ҳолин сўргай,
Чин ошиқни кўксин ёриб доғин кўргай,
Пок оғзидин оҳи тошиб югриб юргай,
Кимга берса пок ишқини ҳайрон қилур.

Ошиқларни талаблари жоми шароб,
Маъшуқиға етмак учун бағри кабоб,
Рухларини физосидур чаңгу рубоб,
Оҳи чекса етти иқлим вайрон қилур.

Қудрат бирла ҳар не келса эрклик ўзи,
Қудратидин маълум турур қишу ёзи,
Эй ноинсоф, Оллоҳ била қилма бози,
Қаҳҳор эгам жонлиғларни бежон қилур.

Йигламакни ҳар одамга берган қани,
Йигламаглиг осон эмас, бағир қани,
Кўз ёшингни риё қилма, ҳақни тани,
Ҳақ таоло суйганларни гирён қилур.

XXXI

Ҳикмат бирлаи ул адамдин бор айлади,
Ўн саккиз минг қамуг олам ҳайрон эрур.
Қолу бало деган қуллар улуш олди,
Сукут этган қуллар дини вайрон эрур.

Ҳақ таоло имон ато қилди сизга,
Ул Мустафо Ҳақ расули эди бизга.
Бори айтсанг қувват берур динимизга,
Йўқ эрса мен келгонларим ёлгон эрур.

Авал аласт бираббикум деди Худо,
Қолу бало дебон руҳлар қилди садо.
Йиглаб келдук ишқингга жумла гадо,
Лутф айласанг юз минг осий хандон эрур.

Товба қилсам кечармукни қодир Илоҳ,
Йўқ эрса (мен) неткум анда мен рўсиёҳ,
Тонг-ла борсам илиг-аёқ борча гувоҳ,
Ҳақ қошида барча ишлар осон эрур.

Йиғламайму ўтти умрим, оё шоҳим,
Қопсан келди қоронгулик чиққил моҳим,
Сендин ўзга йўқ паноҳим, тақягоҳим,
Кеча-қундуз тилаганим имон эрур.

Уммат учун Расул дойим қайғу еди,
Тилаб уммат гуноҳини Ҳақдин олди,
Кеча-қундуз қойим турди тағрим билди,
Тилда умматмен дер, дилда ёлғон эрур.

Уммат бўлсанг Мустафога пайрав бўлгил,
Айғонларин жону дилда сен ҳам қиягил,
Кеча қойим, қундузлари сойим бўлгил,
Чин умматни рағи мисли самон эрур.

Суннатларни маҳкам тутуб уммат бўлгил,
Кеча-кундуз дуруд айтиб улфат бўлгил,
Нафсни тефиб меҳнат етса роҳат бўлгил,
Андоқ ошиқ икки кўзи гирён эрур.

Қул Хожа Аҳмад, нафсдин мудом суво бўлгил,
Куйиб-пишиб дарди бирлан адо бўлгил,
Кеча-кундуз тинмай йиглаб гадо бўлгил,
Дардин тортсанг Хожа сендин ризо эрур.

XXXII

Тариқатга шариятсиз кирганларни,
Шайтон келиб имонини олур эрмиш,
Ушбу йўлни пирсиз даъво қилгонларни,
Сарсон бўлиб аро йўлда қолар эрмиш.

Тариқатга сиёсатлиғ муршид керак,
Ул муршидга эътиқодлиғ мурид керак,
Хизмат қилиб пир ризосин топмоқ керак,
Мундоқ ошиқ Ҳақдин улуш олур эрмиш.

Пир ризоси Ҳақ ризоси бўлур дўстлар,
Ҳақ таоло раҳматидин олур дўстлар.
Риёзатда сир сўзидин билур дўстлар,
Андоқ куллар Ҳаққа ёвуқ бўлур эрмиш.

Ушбу йўлга, эй биродар, пирсиз кирма,
Ҳақ ёдидин лаҳза гофил бўлиб юрма.
Мосувога оқил эрсанг кўнгул берма,
Шайтон лани ўз йўлига солур эрмиш

Аё дўстлар, ҳеч билмадим мен йўлумни,
Саодатга боғламадим мен белимни.
Мосуводин ҳеч йиғмадим мен тилимни,
Нодонлигим мени расво қилур эрмиш.

Шариатни, тариқатни билай десанг,
Тариқатни ҳақиқатга улай десанг,
Бу дунёдин дурру гуҳар олай десанг,
Жондин кечкан, хос куллари улур эрмиш.

Ошиқ қуллар кеча-кундуз ҳаргиз тинмас,
Бир соати Ҳақ ёдидин гофил бўлмас.
Андоғ қулни субҳон эгам зойе қўймас,
Дуо қилса ижобатлиғ бўлур эрмиш.

Во даруго, кечти умрим гафлат билан,
Сен кечургил гуноҳларим раҳмат билан,
Қул Хожа Аҳмад, санга ёди ҳасрат билан,
Ўз ўтига ўзи ёниб куяр эрмиш.

XXXIII

Кулинг, йигланг, шокир қуллар, зикр
Шокирларни Худо бешак суяр эрмиш.
Ишқеизларни имони йўқ, эй ёронлар,
Дўзах ичра тинмай дойим куяр эрмиш.

Муҳаббатлиғ ошиқларни Худо суйди,
Анинг учун дунё уқбин талоқ қўйди.
Жондин кечиб, ёшин сочиб, ошиқ бўлди,
Рўзи маҳшар дийдорини кўрар эрмиш.

Ошиқларни чин дўстига жони қурбон,
Шавқи бирлаи ани излаб қилур афгон,
Ишқ савдоси бошга тушса хона вайрон,
Шайдо бўлиб ани излаб юрар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг кеча-кундуз тинмай йиғла,
Пиру муғон хизматига белниг боғла.
Куйиб-пишиб дарди била кўксинг доғла,
Доғла кеткан висолини кўрар эрмиш.

Хақни суйган ошиқлари топди мурод,
Ёлгон ошиқ бўлиб юрма, тонг-ла уёт,
Қиличдин тез қил кўпригини оти сирот,
Ёлгон даъво қилгон кечмай қолар эрмиш.

Ошиқ бўлсанг ёлгон даъво қилма зинҳор,
Ёлгон даъво қилгонлардин худо безор.
Қаҳҳор эгам қаҳр айласа оти қаҳҳор,
Қиёмат кун юзи қоро куяр эрмиш.

Ошиқлари кеча йиглаб саҳар кўпар,
Сир шаробин ичкан ошиқ сирни ёпар.
Ҳар ким сўкса, балки тенса қўлин ўпар,
Андоқ қуллар файзу футуҳ олар эрмиш.

Муҳаббатдин хабар билган ўзни билмас,
Боши кетса то ёри йўқ жонин билмас,
Ишқ каломи завқ таоми, нонин билмас,
Ху-ху тейу зикрин айтиб юрар эрмиш.

Ошиқларини кўзи гирён, бағри бирён,
Парвоси йўқ, номуси йўқ, юрар урён,
Эл кўзида туфроқдин кам сирри пинҳон,
Жонин бирла ёдин айтиб юрар эрмиш.

Тўғри юрган ошиқлардин худо рози,
Ошиқ иши осон эмас, қилма бози,
Ёлгончилар ошиқ мен дер оллоҳ қози,
Имонини пучак пулга сотар эрмиш.

Ошиқликни осон ишн боп бермаклик,
Мансур — сифат ўздин кечиб жон бермаклик,
Муту қабла ан тамуту хок бўлмаклик,
Ошиқлари ўлмас бурун ўлар эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад ошиқ бўлсанг жондин кечгил
Андин сўнгра шавқ паробин тўя ичкил.
Гуноҳингни сабук қилиб мунда очгил,
Сабук қилгон учмох ичра кирор эрмиш.

XXXIV

Қудрат бирла формон қилди мавлом бизга,
Ерда, кўкда жонлиғ махлуқ қолмас эрмиш.
Қобиз қилди Азозилни олам узра,
Азиз жонин олмагунча қўймас эрмиш.

Ешим мени ёш бўлур деб айтар эрдим,
Ҳар не ҳосил бўлса оз деб айтар эрдим.
Турлук-турлук даъво ишлар қилар эрдим,
Энди билдим мен айтгондек бўлмас эрмиш.

Дунё мени мулкум деган султонларга,
Олам молини соисиз йиғиб олгонларга,
Айшу ишрат бирла машгул бўлгонларга,
Ўлим келса бири вафо қилмас эрмиш.

Мағрур бўлсанг, эй дўстларим, ишрат этиб,
Кеча-кундуз ёлгон айтиб, беҳоб ётиб,
Жон олгучи келур эрмиш бир кун етиб,
Мундоғ ерда гофил юрса бўлмас эрмиш.

Қул Хожа Аҳмад, ўларингни била кўргил,
Охиратни яроғини қила кўргил.
Борур мен деб йўл бошинда тура кўргил,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

XXXV

Бу дунёда яратилгон махлуқларга,
Эмди билдим тириклик (ҳам) бўлмас эмиш.
Бу ўлумнинг шарбатидур ачиг шароб,
Жумла одам ичмай андин қолмас эрмиш.

Йўлга кадам қўйсанг дўстлар озиқ олиб,
Ажал келса, озиқ келмас, сақол юлиб,
Бу дунёнинг молларини ҳозил қилиб,
Ришват берсанг малойикул мавт олмас эрмиш.

Карвон агар кўчар бўлса озиқ олур,
Суду зиён бўлгонини анда билур.
Озиқсизин йўлга киргон йўлда қолур,
Юкун юклаб йўлга киргон қолмас эрмиш.

Юкун юклаб йўлга кирган мардон бўлур,
Қуловузсиз йўлга кирган ҳайрон бўлур.
Йўл бошчисини йўлни кўрган карвон бўлур,
Йўлни кўрмай карвон кадам қўймас эрмиш.

Ажал келса, озиқ келмас сақол юлсанг,
Ўнг ва сўлга жонинг пора-пора берсанг.
Дунё учун азиз умринг адо қилсанг,
Малакул мавт келса фурсат қўймас эрмиш.

Бу дунёда подшоҳмен деб кўксин керган,
Ҳам олдида курси қўйиб хайма урган,
Неча йиллар хайлу ҳашам черик солгон,
Ажал келса бири вафо қилмас эрмиш.

Неча минглар черик йиғқон хонлар қани,
Бу сўзларни ҳар бириси маъно кони.
Вафоси йўқ бевафодур дунё тани,
Гофил одам кўруб ибрат олмас эрмиш.

Бу дунёда югрук отга мингучилар,
Ҳарб кунинда муборизлик қилғучилар,
Алмос-пўлод қилич қурни чопқучилар,
Ажал келса бегу хонни қўймас эрмиш.

Банда неча ёш яшаса ўлмаки бор,
Кўрар кўзга бир кун туфроқ тўлмаги бор.
Бу дунёда сафар қилгон келмаги бор,
Охиратга сафар қилгон келмас эрмиш.

Тирикликда дин навбатин яхши ургил,
Охиратнинг асбобини мунда кўргил.
Қул Хожа Аҳмад, имон узра тойиб бўлгил,
Имон бирлан борган қуллар ўлмас эрмиш.

XXXVI

Муҳаббатни завқи бирла ёр истагил,
Руза намоз ўғонимни фарзи бўлгай.
Маҳшаргоҳда одли бирла зарар бўлса,
Ошиқларни бир худойга арзи бўлгай.

Арзи шулдир худойига мшиг дод этар,
Ҳолим кўр деб ёшин сочиб фарёд этар
Наъра тортиб маҳшаргоҳни обод этар,
Ошиқларни охи дили қарзи бўлгай.

Чин ошиқлар дойим тирик ўлган эмиш,
Арвоҳлари ер остига кирган эмиш.
Зоҳид обид бу маънони билган эмиш,
Чин ошиқлар халойиқни Хизри бўлгай.

Езиқлардин қўрқуб дойим йиглаб турар,
Рўзи маҳшар нетар мен деб қонлар ютар,
Сирот отлиғ гузаргоҳда боши қотар,
Хожасига шикасталик арзи бўлғай.

Зарраи ишқ кимга тушса нолон қилур,
Кўз ёшини оқизибон уммон қилур,
Ҳар не топса йўлига эҳсон қилур,
Бенчилларни адовати бўғзи бўлғай.

Ошиқларни ёш ўрнига қони оққай,
Малойиқлар ҳар тарафдин нурлар ёққай,
Ғофил бўлса ҳозир бўл деб ўзи боққай,
Чин ошиқлар бу дунёни чўғзи бўлғай.

Аҳли дунё охиратдин парвоси йўқ,
Руҳи таиҳо имон ислом ҳамроҳи йўқ,
Тариқат йўл адашган ҳеч парвоси йўқ,
Банда мен деб тили бирла оғзи бўлғай.

Кеча-кундуз оялоҳ тею типмай юрар,
Оллоҳ шами парвонадек ўзин урар,
Лайло Мажнун, Фарҳод Ширин даврин сурар,
Ҳақ таоло ошиқларни сўзи бўлғай.

Ошиқ куйса хос маъшуқи бирла куйғай,
Мажозилар куймай турур жондин тўйғай,
Чин ошиқлар куйган сари пурнур бўлғай,
Ул сабабдин маъшуқига ноzi — ўлур.

Ўтга солса ўтдин ёнмас ошиқ киши,
Еру кўкни бўстон қилғай оққан ёши.
Оллоҳ деса бешак ёрур ичи-таши,
Куймак-ёнмак ошиқларга бози бўлғай.

Сулҳ айласа ошиқлари қабул қилмас,
Ҳуру гулмон жаннат берса кўзга илмас,
Дийдор тилаб бошларини ердан олмас,
Ошиқлари дийдор кўруб рози бўлғай.

Ошиқларни етти кўкка етар охи,
Оллоҳ деса яқсон бўлур ҳар гуноҳи.
Ошиқларни раҳмон ағам тақиягоҳи,
Азиз ёши халойиқни назри бўлғай.

Ошиқларни кўп куйдурган ҳақ дийдори,
Анинг учун тинмай йиғлаб қилур зори,
Ваъда қилгон ошиқлари кўрар ори,
Ҳақ жамоли кўз ёшини музди бўлғай.

Ошиқлари ҳаққа боқиб наъра тортар,
Малойиқлар тухфа қилиб ҳаққа айтар,
Шавқ шаробин ичкан ошиқ шавқи ортар,
Шўру афгон халойиқни тузи бўлғай.

Майи жонбахш ичкан ошиқ мунда султон,
Анинг учун ҳақ йўлида жони қурбон,
Тонг-ла борса дийдорига қилур меҳмон,
Зимистонда май ичурса ёзи бўлғай.

Пинҳон юриб кимни кўрса ошиқ қилур,
Лутф айласа каззобларни содиқ қилур.
Ҳақдин қўрққан даргоҳига лойиқ қилур,
Зоҳир ботил, ботин ичра кўзи бўлғай.

Ошиқ ёнар, халқдин тонар, оллоҳ рози,
Ошиқликни орзу қилгон шаҳид, ғози.
Нажот эрмас ошиқларга кўпу ози,
Қатра ёши ҳақ Мавломни назри бўлғай.

Жунун ичра бошим ёргон қани чори,
Зикрин айтса Оллоҳ ўзи биру бори.
Саҳарларда қон йиғламак кори зори,
Ошиқлари ҳар кун юз минг ғози бўлғай.

Қул Хожа Аҳмад, моли йўқдур назри боши,
Тонг-ла борса, хожасига тухфа ёши,
Арзу ниёз шикасталик қилгон иши,
Ашқи сурҳи рўйи зарди узра бўлғай.

XXXVII

Субҳон азим фармон қилса қудрат била,
Ошиқлари гавго қилиб юрар бўлғай,
Маҳшаргоҳда афгон қилиб ёшни тўкиб,
Элга ўзин гумроҳ қилиб юрар бўлғай.

Халқ ичинда русво юрар, ўзин билмас,
Нодонларни суҳбатидин қочиб келмас,
Ул сабабдин эраиларни бўйи келмас,
Кўзда ёшин наво қилиб юрар бўлғай.

Ошиқларни ҳақ қошида юз нози бор,
Наъра тортса зарра ҳаргиз қолмас, ёнор,
Рўза намоз тасбиҳлари Парвардигор,
Ботинларин гувоҳ қилиб юрар бўлғай.

Яхши янглиғ чўллар аро қилғай ватан,
Саҳроларда ҳамроҳлари зоғу заған,
Ҳожат эрмас ошиқларга боғу чаман,
Хизр, Илёс ҳамроҳ келиб юрар бўлғай.

Ошиқларни кўз ёшидур боғу бўстон,
Булбуллари сайрар анда ҳазор дoston,
Зоҳирларни бузиб юрар, хонавайрон,
Ҳақ қудратини иншо қилиб юрар бўлгай.

Бехоб бўлиб, куйиб юрса масту ҳайрон,
Оллоҳ тейу кўзда ёши, бағри бирён.
Наъра урар фарёд этиб қилур афгон,
Оллоҳ ёдин сано қилиб юрар бўлгай.

Қодир Эгам қудрат била сулҳ айласа,
Жаннат ичра кирар ошиқ амр айласа.
Наъра тортиб фарёд этиб, вурд айласа,
Май нўш этиб самоъ қилиб юрар бўлгай.

Кеча-кундуз йиғла дойим, бир дам тинма,
Тилдан Оллоҳ ёдин айтиб ҳориб қолма.
Кўзда ёши оқмас ҳарғиз бағри кўймай,
Ёшин олиб гувоҳ қилиб юрар бўлгай.

Муҳаббатни буроқини миңиб юрган,
Андоғ ошиқ тариқатда жавлон қилгай,
Сир шаробни ичиб азал руҳи қонган,
Ишқ боғида наво қилиб юрар бўлгай.

Дўзах ичра кирса ошиқ, парво қилмас,
Кўруб, билиб, молу мулкин қўлга олмас,
Хуру кусур гулмонларни кўзга илмас,
Фарёд этиб ғавго қилиб юрар бўлгай.

Қаҳҳор эгам қудрат била нидо қилса,
Дийдор учун куйганларим, келгил деса,
Кўз ёшини оқизибон фарёд қилса,
Ақлу ҳушум доно қилиб юрар бўлгай.

Раҳмон Раббим бандаларни додин бергай,
Оси, жони умматларни ҳолин сўргай,
Рўзи маҳшар дийдорини ато қилгай,
Жону дилни фидо қилиб юрар бўлгай.

Раҳмон эгам раҳми бирла нидо қилгай,
Ҳазин нидо эшитиб ошиқ жони кўйгай.
Саф-саф бўлиб ошиқлари бош кўтаргай,
Ошиқ ўзини якто қилиб юрар бўлгай.

Ошиқ бўлиб ҳикмат айди Қул Хожа Аҳмад,
Сидқи бирлан эшитканга юз минг раҳмат.
Имон ато қилгай Тангрим, тожу давлат,
Ошиқ дилин сафо қилиб юрар бўлгай.

XXXVIII

Ҳеч билмадим нечук кечти умрим менинг,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен,
Нетек бўлгай йўлга солсанг мен ожизни,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Йўлдин чиқиб озгонимни билмадим мен,
Ҳақ сўзини қулоғимга олмадим мен.
Бу дунёдин кеторимни билмадим мен,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилгаймен?

Ўтканлардин ибрат олиб йўлга кирмай,
Навха фарёд айтиб анда ўртаб-ёнмай.
Кеча-кундуз юрмишмен ўзни билмай,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилғаймен?

Жонинг чиқиб танинг ётур тор лаҳадда,
Сургучилар келиб сўрса ул ҳолатда,
Оқар ёшим, кетар ҳушум ул вақитда,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилғаймен?

Ғофилликда юридинг сен итдек кезиб,
Танинг ётур тор лаҳадда асру шишиб,
Иш қилмадинг сен Тангрига кўксинг тешиб,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилғаймен?

Қул Хожа Аҳмад, бу дунёда товба қилгил,
Товба қилиб йўл бошида бориб тургил.
Хос қуллардек озиқингни олиб юргил,
Сўрар бўлса, мен қул анда неқилғаймен?

XXXIX

Ишқ ўтини пинҳон тутуб асрар эрдим,
Жон куйдириб, юрак-бағрим қабоб этти.
Пирдин мадад бўлмас бўлса эмди манга,
Бу дард бизни дўстлар беҳоб хароб этти.

Ишқ сирини ҳар номардга айтиб бўлмас,
Неча ёксанг, бадлик ерда чароғ ёнмас.
Йўлин топкан мардонларни билса бўлмас,
Йиғлай, йиғлай кўз ёшини ҳубоб этти.

Чин ошиқлар кечкан эрмиш жонин ташлаб,
Адҳам суфат барҳам уруб молин ташлаб,
Ху-ху тейу ҳақ зикрини айтиб, хушлаб,
Имон тасдиқ қилиб бағрин қабоб этти.

Ибрат олғил йўлга кирган мардонлардин,
Жонин жонга пайванд қилиб юрганлардин,
Йўлин сўраб йўлдин ёмон боргонлардин,
Андоғ қуллар ҳолин беҳоб, хароб этти.

Қул Хожа Аҳмад нафс тоғидин чиқиб ошти,
Юрак-бағри жўш урубон қайнаб тошти.
Биҳамдуллоҳ, йўлини топиб ёвуқлашди,
Ич қонидини ўз-ўзига кабоб этти.

XL

Аё дўстлар, харобликда кетти бошим,
Қилай эмди ҳасбу ҳолим баён эмди.
Карвон кетти жусту жабдуқ манзил ошти,
Ташна бўлгач қилдим оҳу афгон эмди.

Маркаб яғир, юким оғир, ўзум гамгин,
Ҳазрат бирлаи ақлу ҳушум кетти тамкин,
Утиб карвон, кўздини ғойиб бўлдимукин,
Борур ерим билолмасмен қаён эмди.

Бу ҳолатда ул Азроил келса ногоҳ,
Иснғ тандини жонини олгай воҳасрато.
Олур шайтон имонингни қилур расво,
Биродарлар, аро йўлда қолдим эмди.

Ул ҳолатда сўз айтурга йўқтур дармон,
Учиб қолгай вужуд ичра шами имон.
Қизил гулдек юзунг бўлгай мисли сомон,
Кириб бўлдум ер остига ниҳон эмди.

Кел эй ҳайиф, бу ишлардин хабар олгил,
Тавба қилиб дойим оллоҳ сари боргил.
Қул Хожа Аҳмад дунёликдин ўтуб ёнгил,
Шояд қилгай пиру муғон назар эмди.

XLI

Ло плоҳа иллалло деб зори қилгил,
Ҳақ зикрини ҳар ким этса ёри бергил,
Пиру муғон хизматида югуруб юргил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Олло деган бандаларини қули бўлгил,
Туфроқ сифат йўл устида йўли бўлгил,
Ошиқларини куйиб-ўчган қули бўлгил,
Ҳақ жамолин кўрсатмаса золим бўлай.

Аҳли ҳаво манманиднн қочиб юргил,
Аҳлин топсанг кўзда ёшинг сочиб юргил,
Муҳаббатни шаробиднн ичиб юргил,
Ҳақ жамолнн кўрсатмаса золнм бўлай..

Кўз ёшингни дарё қилгил раҳми келсун,
Ғариб бўлуб йўлда ётқил қўлуни олсун,
Чин кўнгулда йиғлаб кўргил худо билсун,
Ҳақ жамолнн кўрсатмаса золнм бўлай.

Ҳижрон туни оҳинг бирлан ўтлар ёққил,
Кўз ёшингни барқи бирлан чақмоқ чоққил,
Эранларни суҳбатнда эриб оққил,
Ҳақ жамолнн кўрсатмаса золнм бўлай.

Ҳақ раҳмати улуг дарё бир қатра бас,
Қатрасиднн баҳра олгон қилмас ҳавас,
Моуманлик сенднн кетар мисли магас,
Ҳақ жамолнн кўрсатмаса золнм бўлай...

* * *

Кун кўрмаган эъсиз маҳбуб-маҳпоралар,
Юраклари кўрқуб бўлди садпоралар.
Дардларига даво топмай бечоралар,
Мунглуғ бўлиб кофирга хор бўлди, кўринг.

«Оном!» тею кеча-кундуз йиғлаюрлар,
Ориб қолгон бўталардек бўзлаюрлар,
Етим қолгон қўзи янглиғ манграюрлар,
Нолишига тош эриб сув бўлди, кўринг.

Қизил гулдек норасида ул ўғлонлар —
Дунё ўлуб ким кўрубдур муидоғ доғлар,
Мажнун ёнглиғ, девонадёк бўлди соғлар,
Ожиз бўлуб мусулмонлар қолди, кўринг.

Азал кунда эзим бизга қилди тақдир,
Биздин ўтиб онча хато, қилдуқ тақсир,
Онинг учун норасида бўлди асир,
Феълимиздин бизга жафо солди, кўрунг.

На онода раҳм қолди, на отода,
Ого, ини бир-бирига можарода,
Мусулмонлар даъво қилур, ичар бода,
Мастлиғ билан қариндошдин тонди, кўрунг.

Нокас, хасис, бедиёнат қуллар ҳоким,
Моуманлик ҳаддин ошиб бўлди золим,
Халқ ичинда хор бўлдилар дарвеш, олим,
Ҳимояти халқни кофир бўлди, кўрунг...

* * *

Ишқ сиррини баён қилсам бу оламда,
Бехабарлар эшитиб қулоқ тутқони йўқ.
Ҳақ ёдини кимга айтай ҳама гофил,
Мўмин ман деб бу дунёдин ўтғони йўқ.

Эшон, шайх, хўжа, мулло дунё излар,
Ул сабабдин подшоҳларга ёлғон тузлар,
Оят ҳадис сўзин қўйиб мулли кўзлар,
Ҳақ йўлида ҳаргиз меҳнат тортқони йўқ.

Дунё тепиб Ҳақни сўйгон топди мурод,
Шавқ шаробин ичкон ошинқ шавқи зиёд,
Қиёмат кун каззобларни юзи уёт,
Ёлгончилар ҳақ ёдини эткони йўқ.

Охир замон шайхлар иши ҳамма риё,
Рўзи маҳшар риёлари бўлғой гувоҳ,
Шайх ман теку мунча ҳаво, мунча бино,
Олло учун зарра жавоб эткони йўқ.

Сажодага ким ўлтурса фақир бўлсун,
Муҳаммаддек туфроқ сифат ҳақир бўлсин.
Риёзатда ранги-рўйи зоҳир бўлсун,
Ҳақ Мустафо элга қаттиқ боққони йўқ.

Жондин кечкан чин ошиқлар дунё демас,
Нафси ўлук оби таом гамин емас.
Бу дунёда суду зиён бўлса билмас,
Дунё келиб жилва қилса боққони йўқ..

* * *

Ишқсиз киши одам эрмас англасангиз,
Бемуҳаббат шайтон қавми тингласангиз,
Ишқдин ўзга сўзни агар сўзласангиз,
Илқингиздин имон ислом кетти бўлғай.

Майхонага кирган ошиқ сирри аён,
Бағри пишиб, ёши оқиб қилур афғон,
Бехуд юрар қайда борса хона вайрон,
Бешак билинг, ваҳдат майдин тотти бўлғай.

Ишқ тушти бу бошимга, ҳайрон бўлдим,
Хонимондин кечиб, тақи сарсон бўлдим,
Икки олам барбод уруб, вайрон бўлдим,
Чиққан оҳим на фалакка етти бўлғай.

Ошиқларни оғзи хандон, дили ларзон,
Олло учун кўзда ёши, бағри бирён,
Жони зокир, кўнгли шокир, фикри жонон,
Иншоолло қил кўприги ўтти бўлғай.

Ошиқлари маломатдин қочмас бўлур,
Нодоиларга ботин сиррин очмас бўлур,
Хар помардга дурри гуҳар сочмас бўлур,
Ўзи ўқуб, хуни зардоб ютти бўлгай.

Қул Хожа Аҳмад, Ҳақ сўзини сўзлар мудом,
Ҳақдин ўзга сўзлар борий эрмиш ҳаром,
Рўзи қилса ўрнинг бўлгай Доруссалом,
Маърифатни дарёсига ботти бўлгай...

* * *

Бу оламда Ҳақдин қўрқуб зор инграсам,
Охиратда руҳим ором олурмукин?
Эраиларни босқон изин кўзга сурсам,
Пири мугон маини йўлга солармукин?

Бошим бериб, белим боғлаб қилсам ихлос,
Нафси шайтон чангалидин бўлсам халос,
Жон берарда мадад қилса Хизр, Илёс,
Ғавсул гиёс хатми ёсуи қилармукин?

Тоғу чўллар гуноҳимдин қилмас тоқат,
Ҳар кун юз минг турли исён манга одат,
Бу иш бирлан охиратда борму роҳат,
Тавба қилсам одатларим қолармукин?

Саҳарларда зори қилиб йиғласам мен,
Жон берарда белим маҳкам боғласам мен,
Шавқи бирлан юрак-бағрим доғласам мен,
Ҳақ чароғи қабрим ичра ёнармукин?

Бошим, таним туфроқ қилиб фано қилсам,
Дийдор тилаб ҳасратида адо бўлсам,
Аҳли аёл хонумондин жудо бўлсам,
Дўстлар, Хожам манга раҳми келармукин?

* * *

«Шарватдур» деб олимлар буюрдилар,
«Қофир Мансур ўлмади», деб куйдурдилар,
Ахгар қилиб, қулни кўкка совурдилар,
Тоғ, тузлар «Анал-Ҳақ!» теб турар эрмиш.

Кулни йиғиб, дарё ичра тошлотти,
Зимистонда дарё тошиб, наъра тортти,
Шаҳар халқи югуруб-елиб боши қотти,
Ҷондин кўрқуб, дод, фарёд қилор эрмиш.

Шайх Зуннун шоҳ Мансурни пири эрди,
Подшоҳ югуруб вилоятга хабар берди,
«Бир авлиё бормукин», деб зори қилди,
Шайх Зуннун пинҳон юруб борор эрмиш.

Ғариб Мансур кулогимга бир сўз деди,
Хокистарин бир каф олиб манго берди,
«Дарё тошса, ё Мансур!» деб, солинг деди,
Иншооллоҳ, тошқин дарё қайтор эрмиш.

Подшоҳ деди: «Ҳозир, пирим боро кўрунг,
Хокистарин дарё ичра соло кўрунг,
Ғариб, етим илкин тутуб, оло кўрунг»,
Подшоҳ, вазир таъзим этиб турор эрмиш..

Хокистарин «Ё Мансур!» теб сувга солди,
Қудрат бирла дарё қуруб, хомуш бўлди,
Хожа, мулло муни кўруб шокир бўлди,
Илкин очиб, шайхга дуо қилор эрмиш..

XLII

... Дуиё менинг дегонлар, жаҳон молни олгонлар,
Каркас қушдек бўлубон ул ҳаромга ботмишлар.

Мулло, муфти бўлгонлар, ёлгон даъво қилгонлар,
Оқни қаро қилгонлар ул томугга кирмишлар.

Қози, имом бўлгонлар, ноҳақ даъво қилгонлар,
Ҳимор янглиг бўлубон юк остида қолмишлар.

Ҳаром еган ҳакимлар, ришва олиб егонлар,
Ўз бармоқни тишлабон қўрқуб-кўруб қолмишлар.

Тотлиг-тотлиг егонлар, турлик-турлик кийгонлар,
Олтуи тахтада ўлтургонлар туфроқ аро ётмишлар.

Мўмин қуллар, содиқлар, сидқи бирла тургонлар,
Дунёлигин сарф этиб учмох хурин қучмишлар.

МУНОЖОТНОМА

Муножот айлади мискин Қул Хожа Аҳмад,
Илоҳи қил бандангни раҳмат.

Ғариб Аҳмад сўзи ҳаргиз қаримас,
Агар ер остига кирса чиримас.

Яна мансух бўлиб ул хор бўлмас,
Ўқугои бандалар бемор бўлмас.

Ўқугои қилурмен анда шафқат,
Қиёмат кунда қилгум шафоат.

Худойим қилса инъом манга жаннат,
Ўқугоиларни қилгаймен шафоат.

Тилоғи ҳар не бўлса тағри бергай,
Муҳаббат шавқини кўнгулга солгай.

Жамолин кўрсатиб парвардигорим,
Ўзин йўлига солсун биру борим.

Худойим айласун маҳшарда хуррам,
Қиёмат кун ариг зотиға маҳрам.

Дуоға ёри берса ҳар мусулмон.
Ўлур вақтида элтқай нури имон.

Мени ҳикматларим оламга тўлғон,
Эшитмай ҳар ким ўлса, қилгай армон.

Мени ҳикматларим дардликка дармон,
Киши бўй элтмаса ул йўлда қолғон.

Мени ҳикматларим оламда дoston,
Рухум келса қилур суҳбатини бўстон.

Мени ҳикматларим кони ҳадисдур,
Киши бўй элтмаса билгил ҳабисдур.

Мени ҳикматларим фармони субҳон,
Ўқуб уқсанг ҳама маъийи Қуръон.

Мени ҳикматларим оламда султон,
Қилур бир лаҳзада чўли гулистон.

Мени ҳикматларим шовқи муҳаббат,
Кўзини ёшида қилгой таҳорат.

Намозиға Расулуллоҳ имоми,
Ани қавми малойиклар тамоми.

Шикастаник била қилгон номози,
Қабул бўлғай ани ҳаққа ниёзи.

Мени ҳикматларим ошиққа айтинг,
Дили ойинадек содиққа айтинг.

Ҳама кўру кару ботини қаззоф,
Томом иқлимни кездим топмадим соф.

Мени ҳикматларим саррофға айтинг,
Худойи бокарам ваҳҳобға айтинг.

Адолат подшоҳи бир оти содиқ,
Қилур бир лаҳзада васелиға лоийқ.

Мани ҳикматларим подои эшитмас,
Вале кўнгли қаро пандимни олмас.

Хатидин беҳабар Оллоҳға мункир,
Адабсиз беадаб дунёда бенир.

Хатини битса ҳар ким наср битсун,
Вале насри битиб мақсудға етсун.

Дини, имоини йўк, исломи вайрон,
Қиёмаг тонги отса йўлда қолгон.

Пиру комиани кўрмай шайхи Санъон,
Худо қилмас қабул ўқуса Қуръон

Ўзини шайх санур кўлбори холи,
Ингирма бешга етмай они соли.

Насихатлар қилур пиру жавонни,
Ўзи фаҳм этмайни яхши-ёмонни.

Инонсун деб мени бир печа беақл,
Қулурлар авлиёлардин мунни нақл.

Қўйуб домин гузаргоҳларга бешир,
Тили макру ҳиял қилғони тазвир.

Ани макри эрур шайтондин аъло,
Қўнар юзи қаро маҳнардда тонг-ла.

Аларни кўрманғиз юзини ҳарғиз,
Анингдек лаънатидин айланг нарҳез.

Забони ҳол ила уммонс тўқдим,
Ҳақиқат сўз била жоҳилни сўқдим.

Агар олим бўлса жоним тасаддуқ,
Дуру гуҳар сўзумни эшитиб уқ.

Дуру гуҳар сўзун оламга сочса,
Ўқиб уқса каломи ҳақни очса.

Ўшал олимга жон қурбон қилурмен,
Тамоми хонумон эҳсон қилурмен.

Қани олим, қани амал, ёроилар,
Худодин сўзласа сиз жон беринглар.

Чин олим ёстугин топтин яратди,
Нима уқти ани оламга айтди.

Ўзини билди эрса ҳақни билди,
Худодин кўрқтию инсофга келди.

Мани ҳикматларим доно эшитсеун,
Сўзим дoston қилиб мақсадга етсеун.

Мани ҳикматларим бир пиру комил,
Қаю банда бўлса худога мойил.

Мани ҳикматларим хўбларга айтинг,
Дуо-такбир қилиб раҳматга ботинг.

Мани ҳикматларим пиру забардаст,
Эшитканлар бўлур беҳушу сармаст.

Тирик бўлса жаҳонда хор бўлмас,
Ўқуғон бандалар бемор бўлмас.

Қиёматда анга ҳоди бўлурмен,
Агар дардлиг бўлса дору бўлурмен.

Агар юз йил умур топса қаримас,
Агар ер ёстига кирса чуримас.

Худо қилгай ани дўзахдин озод,
Биҳишту жовидонда айлагай шод.

Эшитиб ҳикматимни гўшга олгон,
Ато қилгай ўлур вақтида имон.

Яссавий ҳикматин доно эшитсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Жавоҳир конидин бир нукта олсун,
Эшитмаган бари ҳасратда қолсун.

Киши ҳикмат эшитса жони бирлан,
Чиқар жони ани имони бирлан.

Қулоққа олмагай бу сўзини подон,
Ани одам дема, ул жинси ҳайвон.

Худойим сўзидин чиққай бу ҳикмат,
Эшитганга ёгар борони раҳмат.

Мани ҳикматларим ким тутса маҳкам,
Худо қилгай ани албатта беғам.

Қирар жаннат ичига шоду хандон,
Худойим айлагай масруру шодон.

Мани ҳикматларим Ҳақни ёносин,
Муҳаббат аҳлини дарду давосин.

Мани ҳикматларим қанду асалдур,
Ҳама сўзлар ичинда бебадалдур.

Мани ҳикматларим инъоми оллоҳ,
Саҳар вақтда деса астағфируллоҳ.

Ани шайтон — даин тутмас йўлини,
Муҳаммад Мустафо олғай қўлини.

Мани ҳикматларим дардсизга айтманг,
Баҳосиз гавҳарим подонга сотманг.

Яссавий ҳикмати қадрига етгил,
Хуми ишқдин майни бир қатра тотгил

XLIV

Муҳаммадни билинг зоти арабдур,
Тариқатни йўли кулли адабдур.

Ҳақиқат билмаган одам эмасдур,
Билингиз ҳеч нимага ўхшамасдур...

Қаҳрланса қилур ер бирла яқсон,
Бўлодур зилзила ер била осмон.

Раҳим қилса билингиз раҳмати бор,
Берур бўлса туганмас неъматни бор.

Муҳаммадни сифат қилсам камина,
Оносини оти билгил Амина.

Отоси оти Абдуллоҳ экандур,
Онодин тугмайин ўлган экандур.

Муҳаммадни бобоси сақлагондур,
Яланғоч, очларини йўқлогондур.

Бобосин билингиз Абдулмуталлиб,
Кўнгулда сақлагайсиз яхши билиб.

Бобосини отоси эрди Ҳошим,
Эшитканда оқадур кўзда ёшим.

Билингиз тўртинчисидур Абдулманаф,
Аларни билса ҳар ким кўнглидур соф.

Расулни билса ҳар ким бу тўрт пуштини,
Қиёматда кезар секиз биҳиштини.

Бобоси етти ёшда ўлибдур,
Расулни аммасига ҳам берибдур.

Абутолиб Алини отасидур,
Қамуг арабларни каттасидир.

Абутолиб бўлодур ин бошида,
Муҳаммад ўлтурур дойим қошида.

Муҳаммадни ёни ўн етти бўлди,
Ки ул вақтда Хадича они кўрди.

Муҳаммадни билингким мисли шунқор
Хадича они кўруб бўлодур зор.

Хадича кўнглида они сўёдур,
Муҳаммад ишқида ичи кўёдур.

Кеча-кундуз тилар они худодни,
Билингиз оқибат топди муродни

Кўрингизлар худони шевадини,
Муҳаммад боқғай экан тевадини.

Хадичага Расул шокир бўлибдур,
Бу боис бирла бил они олибдур.

Расулни ёшлари қирққа етибдур,
Ки андин сўнг худодни ваҳи инибдур.

Ки ондин сўнг Муҳаммад бўлди подшоҳ,
Расулни кўнглида ёр бўлди оллоҳ.

Муҳаммадни ишин Оллоҳ битурди,
Халойиқ борчаси имон кетурди.

Расулни бошида бўлди амома,
Қамол топди ўтуз уч минг саҳоба.

Расулга барчаси хизмат қиладур,
Адаб бирлан юруб иззат қиладур

Расул олдиға бир етим келибдур,
Ғарибу мубталомен деб айтибдур

Раҳим қилди Расул ани ҳолиға,
Тилаганин они берди қўлиға.

Расул айди анга, мен ҳам етиммен,
Етимликда, ғарибликда ётиб мен.

Муҳаммад айдилар ҳар ким етимдур,
Билингиз ул мени хос умматимдур.

Етимни кўрсангиз оғритмангизлар,
Ғарибни кўрсангиз доғ этмангизлар.

Етимлар бу жаҳонда хор экандур,
Ғарибларни иши душвор экандур.

Ғарибларни иши дойим сулукдур,
Тирик эрмас ғариб мисли ўлувдур.

Худойига ғариблар билгулугдур,
Ғарибни эрта, оқшом сўргулугдур.

Сифат қилсам Али шери худодур,
Ки шамшир бирла кофирни қиродур.

Кофирларни қилур имонга даъват,
Беродур ҳар замон исломга қувват.

Ки мўмин бўлгонини олиб келодур,
Қабул қилмагонини чопиб келодур.

Ки шамшир қўлга олиб минса Дулдул,
Тушодур қавми кофирларга гулгул.

Қўлидаги яроги зулфиқори,
Чошишганда узолур қирқ қари.

Алини бор эди ўн саккиз ўгли,
Ани ҳар қайсиендур катта туғли.

Али ислом учун қонлар ютодур,
Ки ислом тугини маҳкам тутодур.

Хожа Аҳмад ғарибликка тушубдур,
Расул авлодига сўзлар қотибдур.

XLV

Үн саккиз минг оламга сарвар бўлгон Муҳаммад,
Ўттуз уч минг асҳобга раҳбар бўлгон Муҳаммад.

Ялонгочу очликка қапоатлиг Муҳаммад,
Оши, жони умматга шафоатлиг Муҳаммад.

Тунлар ётиб уюмас, тиловатлиг Муҳаммад,
Гариб бирла етимга мурувватлиг Муҳаммад.

Йўлдан озгон гумроҳга ҳидоятлиг Муҳаммад,
Эҳтиёж тушса ҳар кимга кифоятлиг Муҳаммад.

Абу Жаҳл, бу Лаҳабга сиёсатлиг Муҳаммад,
Маломатни забун саломатлиг Муҳаммад.

Намоз рўза қилгувчи ибодатлиг Муҳаммад,
Тинмай тасбиҳ айтгувчи риёзатлиг Муҳаммад.

Малъун-лаин шайтонга сиёсатлиг Муҳаммад,
Шариатни йўлига иноятлиг Муҳаммад.

Дуолари мустажоб ижобатлиг Муҳаммад,
Емоиликка-яхшилиқ кароматлиг Муҳаммад.

Тавфиқ берган зolimга жалолатлиг Муҳаммад,
Сажда қилгон эгилиб итоатлиг Муҳаммад...

Аршу курси бозори иноятлиг Муҳаммад,
Саккиз беҳишт эгаси вилоятлиг Муҳаммад.

Мискин Аҳмад қулига китобатлиг Муҳаммад,
Етим, фақир, гарибга саховатлиг Муҳаммад.

XLVI

«Ал-каззобу ло уммати» деди, билинг Муҳаммад,
Ёлгончилар қавмини уммат демас Муҳаммад.

Тўғри юрган қулини, Ҳақни излаб йўлини,
Рост юрган қулини уммат дегай Муҳаммад.

Ҳар ким умматман деса, Расул ишин қўймаса,
Шафоат куни бўлса маҳрум қўймас Муҳаммад.

Тангри-таоло сўзин, Расуллоҳ суннатин,
Ишонмагон умматин, уммат, демас Муҳаммад.

Умматмен деб юурсан, буйругини қилмассан,
Нечук умид тутарсан, анда сўрмас Муҳаммад.

Мушкулдур осий банда, уммат демаса анда,
Расво улур Маҳшарда, уммат демас Муҳаммад.

Уммат дегай Муҳаммад, чин сўзласа қул Аҳмад,
Тонг-ла бўлса қиёмат, маҳрум қўймас Муҳаммад.

ҲИКОЯТИ МЕЪРОЖ

Аё, дўстлар, баён айлай Ҳақ Расулдин,
 Уммат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг дўстлар.
 Ул «рахматаи лиъл-оламин» жузу кулдин,
 Уммат бўлсанг эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худовандим ато қилди анга меърож,
 Раҳмат баҳри тўлиб-тошиб урди маввож,
 Қўйди ани боши узра ло-амрук тож,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Аввал Жабрил олиб келди анга Буроқ,
 Буроқ миниб келди Ҳазрат минг тумтуроқ,
 Буроқ учиб парвоз қилди Ҳинд ал-Ироқ,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Оқса бориб тушти кўрунг анда сарвар,
 Йиғилдилар жумла руҳлар ул пайгамбар,
 Муборак деб келди руҳлар анда яксар,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Жабрил олиб ул Ҳазратни қилди парвоз,
 Ул сабратуъл муптаҳойа еттилар боз,
 Мустафони Жабрил қилди хуб сарафроз,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мақомидин ўтолмайин Жабрил қолди,
 Жиловини ул Мекойил келиб олди,
 Охир дамда ул Мекойил ҳориб қолди,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ул Иерофил ани олиб учди жинон,
 Ул мақомда Расул қилди ажаб жавлон,
 Ул ҳам қолди мақомида қилиб афгон,
 Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар

Аршга қараб қадам қўйди Расулуллоҳ,
Наълиюни солай деди ҳақ Мустафо,
Нидо келди наълиюн бирла сен қўйгил хо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳақ соридин нидо келди эрини мени,
Эй ҳабибим, манга қараб келгил бери,
Маҳрам қилай хос сирримга эмди сени,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳаққа қараб қўйди қадам Расулуллоҳ,
Ҳақдин ўзга ҳеч ким йўқтур анда ҳамроҳ,
Мундоғ мақом ҳеч кимга йўқ, воллоҳ-биллоҳ,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Чин уммат сен бу сўзларни хўб билиб ол,
Ушбу сўзлар хос умматга монанди бол,
Мунофиққа ёқмас бу сўз, қилгай малол,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Мустафони меърожига солгил қулоқ,
Тонг-ла дўзах демагидин чиқар бил дуд,
Сўнгра қилгон пушмондин сенга не суд,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди меҳмон бўлиб келдинг манга,
Қанча бўлса ҳожатингни айгил манга,
Қилиб хушнуд ҳожатингни берай санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди: тилоганим осий уммат,
Балогатдин қирқ ёшини қилгил раҳмат,
Эй худоё, сендин раҳмат, мендин шафқат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Тилогингни қабул қилдим, ё ҳақ Расул,
Сен айтконинг қабул қилдим бўлма малул,
Кўп-кўп тила, ҳожатингни қилай қабул,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қирқдан нари эллик ёшни қилдим талаб,
Бекас, етим йиглаб қилдим санга қараб,
Кўзум тикдим ё илоҳи санга йиглаб,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эзлик ёшни бердим санга, ё Мустафо,
Қайтиб тила, мен эрурмен нажот — раво,
Кўпроқ тила, ҳар не десанг берай санго,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ё илоҳи, олтмин ёшни айдим санга,
Сен қудратли, мен нотавон келдим санга,
Бўюн суниб келдим сени даргоҳингга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Худо айди, хожатингни айтдинг манга,
Хушнуд бўлгил, эмди мундин, ё Мустафо,
Мен розимен, сен ҳам мендин бўлгил ризо,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Расул айди, эмди тилай етмиш ёшни,
Ғам лойиға ботиб қолган аралашни,
Умматим деб мен ичмадим тўйиб ошни,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш ёшнинг ҳаволасин қилгил манга,
Қиёмат кун раҳматини сочай анга,
Кўнглинг тинсин, иноятим эмди санга,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш йилдур манга банда, санга уммат,
Сен у фарзанд учун чеккан ранжу қудфат
Ул бандамга мен бермасмен асло захмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Етмиш, саксон, тўқсон ёшга етса бандам,
Кечиб ани гуноҳини қилғум адам,
Умматингни гами кетсун, бўлгил беғам,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Қул қариса хожа берур хатти-барот,
Бандам берса, мен бермасам, манга уёт,
Эй ҳабибим, хушнуд бўлгил, сен бўлгил шод,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, меърож сўзи ёлгон айтмас,
Дини сустроқ мунофиқлар нелар демас,
Ул азалдин тийрабахтдур, ўзга келмас.
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Эй биродар, мунофиққа бўлма улфат,
Ким улфатдур, бошқа уза юз минг кулфат,
Бошдин-аёқ мунофиқни зиён-заҳмат,
Чин умматсен, эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

Ҳикмат қилди меърож сўзини Қул Хожа Аҳмад,
Шукур оллох, Мустафога қилди фарзанд,
Арслон бобом хурмо бериб қилди хурсанд,
Чин умматсен эшитиб дуруд айтинг, дўстлар.

XLVIII

Кўрғон замон шонгон Або Бакри Сиддиқдур,
Устун бўлуб таянгон Або Бакри Сиддиқдур.

Мунглашгонда йиглабон, қуллуққа бел боғлабон,
Ич, бағрини доғлагон Або Бакри Сиддиқдур.

Бир қавлидин қайтмагон, сиррин ҳаргиз айтмагон,
Гофил бўлиб ётмагон Або Бакри Сиддиқдур.

Жон жононага қовшургон, қизин қўлдин топширгон,
Қўл қовшуруб ёлборгон Або Бакри Сиддиқдур.

Айткон сўзига еткон, нафеу ҳоводин кеткон,
Ҳақ Расулин беркиткон Або Бакри Сиддиқдур.

Мухаммадга қайнота, қилгон эмас ҳеч хато,
Бўйинига солгон футо Або Бакри Сиддиқдур.

Қул Хожа Аҳмад қил тасдиқ, ёри ғоринг қил тафриқ,
Орифликда бил содиқ бо Бакри Сиддиқдур.

XLIX

Иккинчиси ёр бўлгон адолатлиғ Умардур,
Мўминлигда ёр бўлгон адолатлиғ Умардур.

Билолга азон айтургон, шариатни билдиргон,
Дин сўзини уқтургон адолатлиғ Умардур.

Каъба эшигин очтиргон, барча бутни сиңдиргон,
Расул кўнглин тиндиргон адолатлиғ Умардур.

Шариатни пос туткон, тариқатни рост туткон,
Ҳақиқатни хўб билгон адолатлиғ Умардур.

Ўглин чорлаб келтургон, дарра уруб ултургон,
Адил қилиб йўл сургон адолатлиғ Умардур.

Чирог бўлиб ўчмагон, дин йўлидин ёнмагон,
Ноҳақ ишни этмагон адолатлиғ Умардур.

Мискин Аҳмад келгил, ёд қилгил, ожизингни бунёд,
Шояд руҳи қилгай шод, адолатли Умардур.

L

Учинчи ёр бўлгон Усмони боҳаёдур,
Хар нафасда ёр бўлгон Усмони боҳаёдур.

Ҳақ Расулни домоди, динимизни одоби,
Диндорларни озоди Усмони боҳаёдур.

Ўқуғони шотиби, оят, ҳадис котиби,
Минбар узра хотиби Усмони боҳаёдур.

Муножоти кўҳи Тур, олгонлари икки нур,
Айтганлари барча дур Усмони боҳаёдур.

Кўплар келиб шёда, қўймадилар шахзода,
Шаҳид қилдилар анда Усмони боҳаёдур.

Тавсиф қилдинг Усмони, Хожа Аҳмад сен ани,
Йўқдур шакку гумони, Усмони боҳаёдур.

LI

Тўртинчиси ёр бўлгон шеру худо Алидур,
Ҳам меърожда ёр бўлгон, шеру худо Алидур.

Айтгон сўзи раҳмоний, кўрсанг юзи нуроний,
Кофирларни қирони шеру худо Алидур.

Ҳиммат қури дилида, мавлом ёди тилида,
Зулфиқори ылгида шеру худо Алидур.

Миниб чиқса Дулдулга, ерга тушар зилзила,
Кофирларга гулгула, шеру худо Алидур.

Душманларга муқобил, бўлди кофирга қотил,
Қилгон ботилни зойил шеру худо Алидур.

Раҳмат қилгай биру бор, ҳар не қилса эрки бор.
Ҳожа Аҳмадга мадаккор шеру худо Алидур.

LII

Нехуш тотлик хў ёди саҳар вақти бўлгонда,
Болдин сучук хў оти саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти тургонлар, жонин фидо қилгонлар,
Ишқ ўтига куйгонлар саҳар вақти бўлгонда.

Саҳар вақти хуш соат, тургонга бўлгай роҳат,
Очилур давлат, саодат саҳар вақти бўлгонда.

Ҳар кун куяр бу жоним, қулликка йўқ дармоним,
Сен кечургил гуноҳим, саҳар вақти бўлгонда.

Имон шамъини ёёндирсанг, руҳ қушини куйдирсанг,
Худойингга сийгинсанг саҳар вақти бўлгонда.

Қул Хожа Аҳмад соате, бир зарра йўқ тоқати,
Зикр жонин роҳати саҳар вақти бўлгонда.

LIII

Умрим охир бўлгонда не қилгаймен Худоё,
Жон олғувчи келганда не қилгаймен Худоё?

Жон бермакни ваҳмидин, Азозилни захмидин,
Шафқат бўлмаса сендин не қилгаймен Худоё?

Жон бермак иши душвор, осон қилгил ё Жаббор,
Сендин ўзга йўқ ғамхор, не қилгаймен Худоё?

Жоним жудо бўлгонда, таним мунда қолгонда,
Тахта узра олгонда не қилгаймен Худоё?

Ожиз бўлиб ётганда, фаришталар кирганда,
«Ман раббук» деб сўргонда не қилгаймен Худоё?

Элтиб гўрга қўйгонда, ети қадам ёнгонда,
Сурғувчилар киргонда не қилгаймен Худоё?

«Ман раббук» деб тургонда, қора кундур ўш онда,
«Раббинг кимдур» деганда не қилгаймен Худоё?

Қул Хожа Аҳмад, сен банда, нафе илгида
Маҳшар куни бўлгонда не қилгаймен Худоё?

LIV

Қахдор отлиғ қахрингдин қўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад,
Раҳмон отлиғ раҳмингдин умид тутар Хожа Аҳмад.

Гуноҳим кўи плоҳим, кечургайсен гуноҳим,
Барча қуллар ичинда осий қулдур Хожа Аҳмад.

Мунофиқлар юрурлар, фисқу фужур қилурлар,
Ҳаром, шубҳа еюрлар, қўрқуб йиғлар Хожа Аҳмад.

Тариқатни билмадинг, ҳақиқатга кирмадинг,
Пир буйругини тутмадинг, узри кўндур Хожа Аҳмад.

Охир замон бўлғондур, подшо золим бўлғондур,
Ҳаром, шубҳа тўлғондур, ҳайрон бўлур Хожа Аҳмад.

Шарманда осий қулмен, ишқ йўлида булбулмен,
Арслон бобога қулмен, қулинг бўлур Хожа Аҳмад.

Қул Хожа Аҳмад, тоат қил, йиғламакни одат қил,
Бало келса тоқат қил, Ҳақдин бўлур Хожа Аҳмад.

LV

Холиқимни излармен тун-кун жаҳон ичинда,
Тўрт ёнимдан йўл энди кавну макон ичинда.

Тўртдин еттига еттим, тўққизини узар эттим,
Андин иккига келдим чархи кайвон ичинда.

Уч юз олтмиш су кечдим, тўрт юз қирқ тўрт тош оштим,
Ваҳдат шаробини ичдим, туштум майдон ичинда.

Чунки туштум майдонга, майдонни тўла кўрдум,
Юз минг орифини кўрдум, барча жавлон ичинда.

Гаввос баҳрига кирдим, вужуд шаҳрини кездим,
Дурии садафда кўрдум, гуҳарни кон ичинда.

Аршу курсини юрдум, Лавҳу қаламни кўрдум,
Вужуд шаҳрини кездим, айдим бу жон ичинда.

Жонини кўрдум жононда, ишқини кўрдум майдонда,
Ошиқларнинг майдони жумла бўстон ичинда.

Эрини кўрдум эргашдим, истадугимни сўрдим,
Барчаси сенда деди, қолдим хайрон ичинда.

Хайрон бўлибон қолдим, беҳуш бўлибон толдим,
Ўзимни дардга солдим, тондим дармон ичинда.

Мискин Хожа Аҳмад жонини, ҳам гуҳардур, ҳам конини,
Жумла анинг маконини, ул ломакон ичинда.

LVI

Эранлар жамол кўрар дарвешлар суҳбатинда,
Еронлар мажлисинда, нур ёғар суҳбатинда.

На тиласа ул бўлур дарвешлар суҳбатинда,
Ҳар сирлар зоҳир бўлур дарвешлар суҳбатинда.

Ҳар ким суҳбатга келди, эрандин улуш олди,
Бот келди, билниш бўлди дарвешлар суҳбатинда.

Ҳар ким суҳбатга келди, кўнглига маъно тўлди,
Асҳоблар мурод топди дарвешлар суҳбатинда...

Кибру ҳасадлар ўлар, ичида маъно тўлар,
Кўз очиб Ҳақни кўрар дарвешлар суҳбатинда.

Расулга ваҳий келди, бошиндин тожни олди,
Кўнги ходимлик қилди, дарвешлар суҳбатинда.

Қул Хожа Аҳмад суҳбатда, дам урар муножотда,
Зиҳи хуш саодатда дарвешлар суҳбатинда.

LVII

Бешак билшиг, бу дунё борча элдин ўтаро,
Иноимағил молинига, бир кун қўлдин кетаро.
Ото-оно, қариндош, қаён кетти, фикр қил.
Тўрт аёғлиг чўбин от бир кун санга етаро.

Дунё учун ғам ема, Ҳақдин ўзгани дема,
Киши молини ема, сирот узра тутаро.
Ахли аёл, қариндош, ҳеч ким бўлмайдур йўлдош,
Мардона бўл ғариб бош, умринг елдек ўтаро.

Қул Хожа Аҳмад тоат қил, умринг билмом печа йил,
Аслиг билсанг, оби гил, яна гилга кетаро.

LVIII

Қаро кундур, ўшол соатки дунёдин сафар қилсанг,
Зану фарзанд, молу мулкнинг борисидин гузар қилсанг.

Сени қўймас ажал ҳаргиз, неча ҳукминг равон бўлса,
Ҳукумат бирла оламни агар зеру забар қилсанг...

Бўлуптур борчага фармон ўлумни шарбатин ичмак,
Қочиб ондин қутулмассен, неча ондин ҳазар қилсанг

Халойиқнинг мазориға бориб бир-бир тамошо қил,
Улуғлардин олиб ибрат керак бағринг кабоб қилсанг

Ҳамиша яхшилик қилгил, кетарсен ушбу дунёдин,
Қиёмат оби рўйиға керак хуну жигар қилсанг.

Худо фармониини тутгон бўлур ул авлиёлардин,
Бўлур сен авлиёлардин риёзатни кўпроқ қилсанг...

Хожа Аҳмад маъсият бирла ҳаётинг қилмагил зойе,
Бўлурсен лойиқи ҳазрат, агар тоат саҳар қилсанг.

LIX

Ният қилдик Каъбага, ризо бўлунг, дўстларим,
Ё ўлгаймиз, келгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ният қилдик Каъбага, ҳақ Мустафо раваға,
Насиб қилгил борчага, ризо бўлунг, дўстларим.

Насиб бўлса, боргаймиз, насиб бўлса келгаймиз,
Ажал етса ўлгаймиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Ризо бўлунг ўзумдин, яхши-ёмон сўзимдин,
Ўтунг қатиг юзумдин, ризо бўлунг, дўстларим.

Қудрат бўлса юрингиз, куч бўлмаса турингиз,
Дуо қила кўрунгиз, ризо бўлунг, дўстларим.

Дўстлар бизни йўқлагай, фосиқлар кўп уҳдагай,
Масжид сари келмагай, ризо бўлунг, дўстларим.

Сирдин бўлди ишорат, мунда қилдик иморат,
Қилгай Расул шафоат, ризо бўлунг, дўстларим.

Арслонбобдин башорат, бирдин тилаб ижозат,
Дўстлар қилгай ибодат, ризо бўлунг, дўстларим.

Каъба сори кўчалук, золимлардин қочалук,
Ўгул-қиздин кечалук, ризо бўлунг дўстларим.

Тилим сўрсам, қарор йўқ, ғариб ўлса, сўрар йўқ,
Емишларда ҳалол йўқ, ризо бўлунг, дўстларим.

Кечти қулинг жонидин, чиқди халқни сонидин,
Дўстлар боргай сўнгидин, ризо бўлунг, дўстларим

Ясавий, юмгил кўзунгни, халққа айтқил сўзингни,
Каъбага сурт юзунгни, ризо бўлунг, дўстларим.

LIX

Оллоҳ деган бандани жойини жаннатда кўрдум,
Хуру гулмон жумласини қаршу хизматда кўрдум.

Туни-куни ухламай ху зикрини айтқанлар,
Малойишлар ҳамроҳи аршини устида кўрдум.

Хайру сапо қилгонлар, отим кўнглини олгонлар,
Чаҳор ёрлар ҳамроҳи, кавсар лабинида кўрдум.

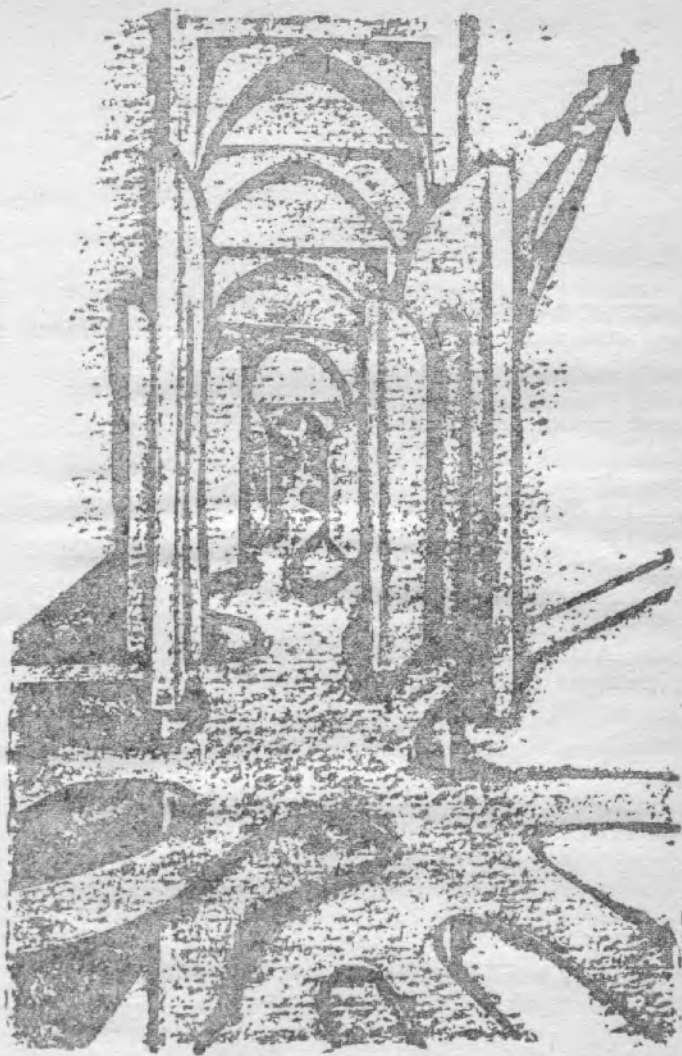
Омил бўлгон олимлар, йўлга кирган осийлар,
Андоғ олим жойини доруссаломда кўрдум...

Муфти бўлгон олимлар, ноҳақ фатво берганлар,
Андоғ муфти жойини сирот кўфругда кўрдум.

Золим бўлиб зулм эткан, отим кўнглини огритган,
Қора юзлуғ махшарда кўнгли-орқада кўрдум.

Жамоатга бормаини тарки намоз қилгонлар,
Шайтон бирла бир ерда дарки асфолда кўрдум.

Қул Хожа Аҳмад кон очти, дурру гуҳарни сочти,
Тингламагон бу сўзни гафлат ичинда кўрдум.

LX

Вахдат хуми очилди, майхонага кирдим мен,
Бир жом ичиб шул майдин масту ҳайрон бўлсам мен.

Ўшул майнинг мазаси ич-бағримни қон қилди,
Бағир қонин оқизиб жонон сори борсам мен.

Соқи сўнди ҳар нафас кайфиятнинг шаробин,
Сармаст бўлуб ўшул дам нола-фарёд урсам мен...

Ул дарёнинг мавжидин тегма ғаввос дур олмас,
Жондин кечиб дур учун бахр қаърига чўмсам мен.

Хожа Аҳмаднинг хумида муҳаббатнинг шароби,
Ошиқларга шул майдин муродинча берсам мен.

LXI

Биздан салом дўстларга, талаб ёдин қўймасин,
Дийдор талаб қилсалар ҳаргиз гофил бўлмасин

Гофил топмас ҳақ йўлини, анда топмаслар ўрин,
Ичи тоши кўйибон саҳарларда ётмасин.

Ёди бирлаи бўлсалар, дийдор орзу қилсалар,
Ҳарчанд хорлик кўрсалар кўнгул ўзга бўлмасин.

Ошиқларга дунёда хорлик, зорлик, маломат,
Маломатсиз меҳнатсиз ошиқ ман деб айтмасин.

Шариатда тажриддур дунёсини тарк этмак,
Тарк этмайини дунёни Ҳақни суйдим демасин.

Тариқатда таи жонини тарк этмаги тажриддур,
Тарк этмайини таи жонини тажрид бўлдим демасин.

Ҳақиқатда¹ ҳаромдир бир Худодан ўзгаси:
Андоғ бўлмай ошиқлар дийдор орзу қилмасин.

Андоғ расул мустафо дунё молини суймади,
Умнат бўлса расулга дунё молини суймасин.

Мискин Аҳмад Яссавий салом айди дўстларга,
Ушбу сўзининг маъносини толиб бўлса ангасин.

¹ Ҳақиқат мақоми назарда тутилаётир.

LXII

Тинмай ошиқ ху дерлар худойига ёлвориб,
Юрур они ишқида кеча-кундуз сорғариб.

Зор йиғлатиб ошиқни ишқ илгида Худойим,
Ишқ йўлида маломат анга кўрди муносиб.

Мансур бир кун йиғлади эранлар раҳм айлади,
Чил тап шарбат ичирди Мансурга меҳрин солиб.

Мансур айтур «Анал-Ҳақ», эранлар иши барҳақ,
Муллолар айтур ноҳақ, кўнглига ёмон олиб.

Айтмагил «Анал-Ҳақ» деб, кофир бўлдинг Мансур деб,
Қуръон ичра будур деб ўлдирдилар тош отиб.

Билмадилар муллолар «Анал-Ҳақ»ни маъносини,
Қол аҳлига ҳол илмин Ҳақ кўрмади муносиб.

Ривоятлар битилди, ҳолин ани билмади,
Мансурдек ақлиёни кўйдилар дорга осиб.

Бегона деб муллолар шайх Мансурни ўлдирди,
Кофир деб ўлдирдилар уч юз мулло талошиб

Кулин кўкка совурди, этиб дарёга солди,
Завқ дарёси мавж урди окли дарё кайнашиб

Ушал кун и ул дарё қилди афгон вовайло,
Ошиқларга. Худоё, қилгил дийдоринг насиб

Афсонадур шарнат, фарзонадур ҳақиқат,
Дурдонадур тариқат ошиқларга муносиб.

Халқи олам йиғилди, Мансур деб фарёд қилди,
Мансурни ёронлари қолди анда йиғлашиб

Гавба қилгил, Хожа Аҳмад, бўлгай Ҳақдин ивоит,
Юз минг валилар ўтти сирни сирга улошиб

LXIII

Ишқинг қилди шайдо мени, жумла олам билди мени,
Қайғум сен-сен туни-куни, менга сен уқ, кераксаи.

Таоллоҳ зиҳи маъни, сен яратдинг жисму жонни,
Қуллуқ қилсам туни-куни, менга сен уқ, кераксаи.

Кўзум очдим сени кўрдим, кул кўнгулни сенга бердим,
Уругларим тарқин қилдим, менга сен уқ кераксаи.

Сўзласам мен тилимда сен, тўқар бўлсанг меним қоним,
Мен қулишгмен сен султоним, менга сен уқ, кераксаи.

Олимларга китоб керак, сўфийларга масжид керак,
Мажнуиларга Лайло керак, менга сен уқ кераксаи.

Ғофилларга дунё керак, оқилларга уқбо керак,
Воизларга минбар керак, менга сен уқ кераксаи.

Олам бари учмоҳ бўлса, жумла ҳурлар қарши келса,
Оллоҳ менга рўзи қилса, менга сен, уқ кераксаи.

Учмоҳ кирам жавлон қилам, на ҳурларга назар қилам,
Они муни мен не қилам, менга сен уқ, кераксаи.

Хожа Аҳмаддур меним отим, туни куни ёнар ўтим,
Ики жаҳонда умидим, манга сен уқ, кераксаи.

LXIV

Биҳишт, дўзах талошур, талашмоқда баён бор,
Дўзах айтур: «Ман ортуқ, манда Фиръавн, Ҳамон бор».

Биҳишт айтур: «Не дер сан, сўзни билмай айтурсан
Санда Фиръавн бор бўлса, манда Юсуф Канъон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, бахил қуллар манда бор,
Бахилларнинг бўйида ўтлуғ занжир-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, пайгамбарлар манда бор,
Пайгамбарлар олдида кавсар, хуру гилмон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, тарсо жуҳуд манда бор,
Жуҳуд тарсо олдида турлук азоб-сўзон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, мўмин қуллар манда бор,
Мўминларни олдида турлук неъмат-алвон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, золим қуллар манда бор,
Золимларга берурга захру заққум чандон бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, олим қуллар менда бор,
Олимларни кўнглида оят, ҳадис, Қуръон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, мунофиқлар манда бор,
Мунофиқлар бўйида ўтдин ишқил-кишан бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортуқ, зокир қуллар манда бор,
Зокирларни кўнглида зикру фикри субҳон бор».

Дўзах айтур: «Ман ортуқ, беномуслар манда бор,
Беномуслар бўйнида илон билан чаёи бор».

Биҳишт айтур: «Ман ортиқ, дийдор кўрмак манда бор,
Дийдорин кўрсатурга раҳим отлиғ Раҳмон бор».

Дўзах анда тек турди, биҳишт узрини айтди,
Қул Хожа Аҳмад не билди, билдиргувчи Яздон бор.

LXV

Ху халқаси қурилди, эй дарвешлар, келинлар,
 Ҳақ суфроси ёйилди андин улиш олинлар.

Қол илмини ўқубон, ҳол илмига етибон,
 Йўқлик ичра ботибон борлиқлардан олинлар.

Йиртиб шафқат пардасин, тилаб дийдор ваъдасин,
 Очиб кўнгил дийдасин мушоҳада қилинлар.

Ху аррасин олибон, нафс бошига солибон,
 Туни куни толиблар жонни қурбон қилинлар.

Ҳалқа ичра ху денгиз, ишқ ўтига ёнингиз,
 Тан жон бирла толиблар такбир бошлаб айтинлар.

Ху-ху тею зор инграб, ху демакда маъно бор,
 Дийдоридин умидвор, раҳматидин олинлар.

Қул Хожа Аҳмад, қул бўлган йўл устида қул бўлган,
 Толибларга мул¹ бўлган, андин иррат олинлар.

¹М у л — шароб.

LXVI

Йўл устида ўлтириб йўлни сўрган дарвешлар,
Уқбодин хабар истаб йўлга кирган дарвешлар.

Асолари илгида, ҳиммат қури дилида,
Изим ёди тилида, оллоҳ деган дарвешлар.

Хирқалари эғида, кўнглида юз минг аён,
Билингиз ики жаҳон кўзга илмас дарвешлар.

Дарвеш Ҳақнинг манзури, зикри турур гулзора,
Ҳақни ёди асрори, хўб одоблиғ дарвешлар.

Ёзуғим кўп йўлотмас, асҳоб дорусин топмас,
Кўзда ёшин қуритмас ёши оққан дарвешлар.

Ит нафсини ўлдурур, қизил юзин сўлдирур,
Хожа Аҳмад кул эрур, сотиб есун дарвешлар.

LXVII

Эй дўстларим, ўлсам мен билмамки ҳолим не бўлур,
Гўрга кирибон ётсам мен, билмамки ҳолим не бўлур.

Элтиб лаҳадга қўйсалар, орқага боқмай ёнсалар,
Сўриг саволин сўрсалар, билмамки ҳолим не бўлур.

Қирса қариш отлиг йилон, чулганса танга шул замон,
Қолмас бутун бир устахон, билмамки ҳолим не бўлур.

Жумла йиғилиб мўру мор, атрофимда нишлар урар,
Мушкул ўлур пас қору бор, билмамки ҳолим не бўлур.

Ҳеч келмади мендин савоб, анда не бургумдир жавоб,
Ғар қилсалар юз минг азоб, билмамки ҳолим не бўлур.

Бўлса қиёматни куни, ҳозир бўлур барчалари,
Қилган амалларинг қани, билмамки ҳолим не бўлур.

Эй Қул Аҳмад, сен бу кун, қилгил ибодат туну кун,
Демагил умримдур узун, билмамки ҳолим не бўлур.

LXVIII

Неча йиллик меҳрибоним жон айтадур, дўстларим,
Бу вужудим шаҳрини фано қиладур дўстларим.

Бу қафасни тўтиси парвоз қиладур учкали,
Бир қоронгу шуълағиз ерга борадур, дўстларим.

Эй мени ёронларим, ҳиммат тутинг имонима,
Душманам имонима захмат берадур, дўстларим.

Ушбу жон бизлар билан бир неча йиллар бор эди,
Ҳақ таоло ҳукми бирлап азм этадур, дўстларим.

Бу мени аъзоларим жоним билан шодмон эди,
Жон чиқарга қўл-аъзом ҳам титрашадур, дўстларим

Амри Ҳаққа барча халқи оламинг бўлди ризо,
Ул ҳақиқатли бандалар доим ризодур, дўстларим.

Қул Хожа Аҳмад тўтиси парвоз этадур учкали,
Найласини ул мискинким ҳукми Худодир, дўстларим

LXIX

Ғарибликда ғариб бўлган ғариблар,
Ғариблар ҳолини билган ғариблар.

Сабаб бирла йироқ ерга борибон,
Қариндош қадрини билган ғариблар.

Сувсаганда сувга муҳтож бўлгон,
Тирикда зор ўлуб, ўлган ғариблар.

Киши билмас ғариблар ҳоли недур,
Ким ул беқадр, улар мискин ғариблар.

Кел энди Аҳмадо, ўзингга боқғил,
Ғариб сан, сан, ғариб мискин, ғариблар.

LXX

Ҳақ таолло фазли бирлан фармон қилди,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.
Олтмиш учда суннатларин маҳкам тутиб,
Эшитиб, уқиб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Ер устида ўлмас бурун тирик ўлдум,
Олтмиш учда суннат деди эшитиб билдим,
Ер остида жоним била қуллуқ қилдим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эранлардан файзу футуҳ ололмадим,
Юз йингирма бешга кирдим билолмадим.
Ҳақ таолло тоатларин қилолмадим,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бўлғайманму Муҳаммадни хос уммати,
Уммат деса осийларни хуш давлати,
Болдин тотлиғ эрур менга бу меҳнати,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Бизлар учун жонлар чекти ул Муҳаммад,
Уммат бўлсанг ғам емассан ёлгон уммат.
Кеча-кундуз ҳосилларинг сайру ишрат,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эллик ёшда нидо келди, ўлмак осон,
Шарти улдур сенда бўлса нури имон.
Тонгла борсанг дийдорига қилур меҳмон.
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Эй мўминлар, бу дунёни поёни йўқ,
Чин ўлдурсен ҳаргиз муни ёлғони йўқ,
Ким билмаса валлоҳ уни имони йўқ,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Аслим туфроқ, наслим туфроқ, барчадин хор,
Босиб ўтсанг мурда жисмин қилгуси ор,
Ким ор этса шайтон қовми, ҳавоси бор,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Банда бўлсанг меҳнат тортғил, гофил одам,
Оқил эрсанг ганиматдур сенга шул дам,
Амонатдур азиз жонинг юрма беғам,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад.

Олтмиш учда суннат бўлди ерга кирмак,
Расул учун икки олам барбод бермак,
Ошиқларни суннатидур тирик ўлмак,
Эшитиб, уқуб ерга кирди қул Хожа Аҳмад...

LXXI

Оллоҳ деган қанду асал пайдо қилди,
Охиратда оллоҳ бирла савдо қилди,
Амал қилгон чин олимни доно қилди,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Эсиз олим, амал қилмай йўлда қолур,
Ўқуб уқмай дунё молин қўлга олур,
Манманликдин, эсиз, умрин зоеъ қилур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Олим улдур намоз ўқуб тоат қилса,
Ҳақдин қўрқуб, охиратни гамин еса,
Қуръон ўқуб, Ҳақдин қўрқуб зор инграса,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Андоғ олим икки кўзи гирён бўлур,
Саҳарлари эрта туруб нолон бўлур,
Ишқ йўлида куюб, ёниб бирён бўлур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

Қул Хожа Аҳмад, олай десаиғ Ҳақдин улуш,
Боязиддек нафсинг била тун-қун уруш,
Эй беҳабар, уммат эрсаиғ будур равини,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.

LXXII

Тариқатда турлук адаб билмагунча,
Нафси бирла муҳориба қилмагунча,
Ишқ йўлига ўзни лойиқ этмагунча,
Ҳақиқатни сирларини билса бўлмас.

Ваҳдоният кемасини сиррин билмай,
Ишқ, асрор сўзларидин хабар олмай,
Тажрид, тафрид ишларини адо қилмай,
Ул тавҳидни мевасидин оlesa бўлмас...

Тариқатни шавқи, завқи куймак, ёнмак,
Ҳақдин қочқон ножинлардан қочиб, тонмак,
Юз минг турлик жафо тегса бўюн сулмак,
Бўюн сулмаи ишқ дўконин қурса бўлмас

Қул Хожка Аҳмад тажрид, тафрид умид қилгил,
Мустафонин сўзларига амал қилгил,
Тавба дебон тунлар қўпуб зор инграгил,
Зор йигламай дийдорини кўрса бўлмас.

LXXIII

Эй кўнгул, қилдинг гуноҳ, ҳаргиз пушаймон бўлмадинг,
 Сўфимен деб лоф уриб, толиби жопон бўлмадинг.
 Ҳайф умринг ўтти бир лаҳза гирён бўлмадинг,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфилик шундоғмидур доим ишинг гафлат билан,
 Донаи тасбеҳ қўлингда тилларинг гийбат билан,
 Саллаи чилпеч ўрарсен нафъи иззати била,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг...

Сўфи бўлсанг соф бўлгил журми исён бўлмасин,
 Тоату тақво қилиб кўнглинг паришон бўлмасун,
 Жону дилда йиғлагил маҳшарда ёлгон бўлмасун,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфимен деб лоф урарсен сўз, афғонинг қани,
 Ашк сурху рўйи зарду чашм хунборинг қани,
 Муршиди комил, мукаммал роҳ мардонинг қани,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

Сўфиё, беғам юрарсен донаи тасбеҳ олиб,
 Дунёга мағрур бўлуб, дин ишини орқа солиб,
 Қўрққил эмди, қўрққил эмди, Худога ёлбориб,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг...

Сўфиё, қилдинг муҳаббат даъвосини девона бўл,
 Молу мулку хонумондин кечгилу бегона бўл,
 Ким Худо деб сўзласа, мнинг ўргулуб парвона бўл,
 Сўфинақш бўлдинг вале ҳаргиз мусулмон бўлмадинг.

LXXIV

Бедор бўлгил, эй мўмин, саҳар вақти ичинда,
Қутқор ўзунгни ўтдин саҳар вақти ичинда.

Саҳарларда ул гуллар сано айтур булбуллар,
Ким айтурким биру бор саҳар вақти ичинда...

Саҳар лаззатини ошиқ қуллар билурлар,
Ҳақни ҳозир кўрарлар саҳар вақти ичинда.

Саҳар вақти хуш соат, ҳам жаннат эрур роҳат,
Тангрига қил ибодат саҳар вақти ичинда.

LXXV

Ұи саккиз минг оламда ҳайрон бўлган ошиқлар,
Топмай маъшуқ чароғин сарсон бўлган ошиқлар.

Ҳар дам боши ўргулиб, кўзи халққа телмуриб,
Ху-ху тею жўркулуб¹ гирён бўлган ошиқлар.

Куйиб ёниб қул бўлган, ишқида булбул бўлган,
Кимчи кўрса қул бўлган, мардон бўлган ошиқлар.

Йўл устида ҳақ бўлган, сийналари чок бўлган,
Зикрин айтиб пок бўлган, нолон бўлган ошиқлар.

Ҳиммат қурин боғлаган, юрак-бағрин доғлаган,
Фарёд уриб йиғлаган, гирён бўлган ошиқлар.

Гоҳи юзи сорғариб, гоҳи йўлида ғариб,
Тасбиҳлари ё ҳабиб, жавлон бўлган ошиқлар.

Аҳмад сен ҳам ошиқ бўл, сидқинг бирла содиқ бўл,
Даргоҳига лойиқ бўл, жонон бўлган ошиқлар.

¹ Қоврилиб, куйиб.

LXXVI

Осийя жофий қулинг келди даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий¹.
Эрклик кофир йиглаб келдим даргоҳингга,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Йўлсиз йўлга кирдим дўстлар, ҳолим хароб,
Халқдин сўрмам, ҳеч ким бермас менга жавоб.
Холиқим сен йўл кўрсатғил, олийжаноб,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Хиқолатда кўрқуб келдим гуноҳимдин,
Зоти улуг парвардигор, илоҳимдин,
Нидо келди повмид қўймай даргоҳимдин,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Бошдин-аёғ бўлди гуноҳ қайда борай,
Йўл адашган итдек бўлуб, кимдин сўрай,
Бу ҳол бирлаи дийдорингни қайдин кўрай,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Гуноҳ дарди бемор қилди, тобимсен,
Маҳбубимсен, дармонимсен, ҳабибимсен,
Йўлда қолдим, ҳолим сўрар рафиқимсен,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

¹ Анталҳодий — сен йўлга бошловчи, ҳидоят қилгувчи, хушга мурожаат.

Ҳеч киши йўқ ерда, кўкдасен, сен қодир,
Шаким йўқдур, бу сўзларда ўзинг нозир,
Ҳам яққасен, яғонасен, бешак ҳозир,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Мен йўлингда бош бермадим, қодир Худо,
Бош на бўлгай, гариб жоним юзминг фидо,
Дард ҳам ўзинг, дармон ўзинг, лутфинг даво,
Қўлум тутуб йўлга солғил анталҳодий.

Жону имон гизосидур сенинг завқинг,
Жоним бериб сойил олай сени ишқинг,
Рўзи маҳшар шафиъ бўлгай сени шавқинг,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Анталҳодий, анталҳақни зикрини айтсам,
Ҳодий бўлсанг эди, йўлдин ростқа қайтсам,
Ху зикрини тилга олиб наъра тортсам,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий...

Саҳар вақтда йиғлаб тўксам қонлар кўздин,
Кўнглум очиб оғоҳ бўдай яхши сўздин,
Зоти улуғ раҳмон эгам, ҳам жабборим,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Эй дод эгам, ҳеч етмади сенга додим,
Еру кўкни нолон қилди бул фарёдим,
Рўзи маҳшар қичқиргайму, кел озодим,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Бада бўлсанг зикринг айғил, қўлунг олсун,
Йўлдин озсанг, раҳбар бўлуб йўлга солсун,
Сахарларда зори қилғил раҳми келсун,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри олло,
Ҳақ зикрини айғил тинмай бўлғунг огоҳ,
Раҳим мавлом назар қилса ўлур ногоҳ,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий

Анталҳодий, анталҳодий зикри улуғ,
Ҳақ зикрини зирд айлаган кўнгли синуғ
Вирд айламай шайхмен деса жойи томуғ
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

Қул Хожа Аҳмад нафсдин улуғ бало бўлмас,
Йўл устинда туфроқ бўлсанг кофир ўлмас,
Еру кўкдин туъмо берсам ҳаргиз туймас,
Қўлум тутуб йўлга солғил, анталҳодий.

ИЗОҲЛАР

Азозил — Шайтоннинг номи.

«Ал каззобу ло уммати» — Ҳадис. Мазмуни: «Елгончи умматим эмас».

«Аласту би раббикум» — «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» «Қуръон»нинг Маккада нозил бўлган «ал-Аъроф» сурасидаги 172-оятнинг бир қисмидир.

«Анал — Ҳақ!» — «Мен — Худома!» Мансур Халлож сўви. У шу гапи учун дорга осилган.

Бараҳна — яланғоч.

Биҳамдиллоҳ — Худога ҳамдлар бўлганим.

Биру борим — Оллоҳнинг бирлиги «ваҳданият» ва борлиқ — «мавжудият» сифатларини ифодаловчи ибора.

Валлоҳ-биллоҳ — Худо ҳаққи.

«Ва анҳорун мин асалин мусаффо» — «Қуръон» ояти. «Ариқдурким асал тўлиб оқади». Жаннатдаги ариқлардан бирига ишора.

Дафтари соний — иккинчи дафтар. Ҳикматларда бир неча маротаба бу ибора такрорланади. «Девони ҳикмат»даги тўртликлардан бирида «То тирик сен ишқ дафтари адо бўлмас», деган сатр бор. Бу мисрадан маълум бўладики, «ишқ дафтари» ёки «дафтари соний» деганда Аҳмад Яссавий ишқи илоҳий талқинидаги асарлар мажмуасини назарда тутгандир.

Иллийюн — жаннат.

Иншоаллоҳ — Худо хоҳласа агар.

Иниофатаҳио — «Қуръон»даги «фатҳ» сурасининг бошланishi.

Куллу явмин батар — Кун кундан ёмон.

Лаббайк — қабул қиламан; кизматингизга ҳозирман.

Ло илоҳа иллаллоҳ — Худодан ўзга худо йўқ!

«Ман раббук» — «Худонинг кимдур?» Исломий эътиқодда кўра ўлган кишига жаноза ўқилиб, дафи этилгандан сўнг фаришталар — Мункар ва Накар марҳумдан сўрайдиган илк сўроглардан бири.

Моумавлик — дилини моддий дунё ташвишлари ва бойлик-

заридан покломаслик, имон бўшлиги ва гумроҳлик туфайли кибру ҳавога қул бўлмоқ.

Мекойил ва Исрофил — Оллоҳга яқин бўлган фаришталардан иккитасининг номи.

«Муту қабла ан тамут» — Ҳадис. Мазмуни: «Ўлмасдан бурун ўлинглар!» Фанолик фалсафасига алоқадор гап.

Мул — май, шароб.

Малакул мавт — жон олувчи фаришта, яъни Азроил алайҳиссалом.

Раҳмат дарё — раҳмат дарёси.

Субҳоналлоҳ — 1. Худога мадҳу саино бўлсун. 2. Таажжуб азҳори — Ажабо!

Тазвир — фариб, ҳийла, найранг.

Татаввуло — итоат ила, бўюн эгиб.

Тўрт юз қирқ тўрт сўнгат — Бугунги анатомия ялми одаида 206 та суяк борлигини қабул этган. Балким қадимий анатомияда бу рақам «тўрт юз қирқ тўрт» деб белгиланган бўлиши мумкин.

Уқбо — асли «уқабо» бўлиб, баланд, тепа, маһаққатли юксалик маъноларини билдиради.

Уч юз олтинчи томир — инсон вужудидаги жамики томирлар мазмунида.

Қовла — аралаштирмоқ, қориштирмоқ.

Қолу бало — Айтдилар (жавоб бердилар). «Қуръон»даги 172-оятнинг давоми. «Мен сизнинг Раббингиз эмасманму?» саволига Рухлар «Сенсан бизнинг Оллоҳимиз» деб жавоб қилган эмишлар.

Қул ҳуваллоҳ — «Иҳлос» сурасининг бошланиши

Ху зикри — Оллоҳ зикри.

Ақл — сўфийларнинг нуқтан назари бўйича илоҳий бир иурдир. Сўфийлар икки турли Ақл борлигини эътироф этганлар. 1. Ақли кулл — илоҳий, қудратли, мутлақ ақл бўлиб, тағриининг фаол тажаллисидан иборат. Илк маротаба Тағридан дунёга келган бу ақл «Ақли аввал» ёки «Рухи аззам» деб аталган. Шунингдек, ҳақиқати муҳаммадинини ҳам сўфийлар Ақли кулл дегаллар. Ақли кулдан — нафси кулл майдонга келгани, у лавҳи маҳфуз деб номланган.

Ақли жуз — инсоннинг ҳаёти, яшаиш одоби, фаолиятига тегишли. Ақли жуз иккига ажратилган: 1. Ақли маод — илҳом ва ирфон билан тарбияланган инсонни охираддан огоҳ қиладиган ақл. 2. Ақли маош — мавжуд дунёни, ҳаётни тушунишга хизмат этадиган ақл. Ақли маод имон соҳибларига, Ақли маош эса барча кишилар учун хос деб сисобланган.

О л а м — дунё, жаҳон, коинот. Қадимий тушунчаларга кўра, мавжудлиги эътироф этиладиган оламлар қуйидагилар: олами асгар — энг кичик олам, нисон: олами барзах — борлиқ дунё билан охират орасидаги олам, ҳайти кабир: олами жабарут — улуғлик ва қудрат олами: олами акбар — энг буюк олам, коинот; олами амр — Оллоҳнинг амри ила ҳар нарсанинг мавжудлигини таъминлайдиган олам; олами арвоҳ — руҳлар олами; олами асбоб — сабаблар олами, бу дунё: олами ғайб-ғайб олами, гўзаллик олами; олами кавни фасод — бузуқлик олами; олами лаҳуд — улуҳият олами; олами маъно — маънолар олами; олами малакут — малаклар олами; олами насут — махлуқлар олами: олами шахуд — кўринадиган олам, бу дунё; олами зуҳур — ашёнинг зуҳурланиш олами.

О л л о ҳ — Худо, Тангри. Тасаввуфда Худонинг барча исми, зоти ва сифотларини ифодалайдиган ном. Оллоҳ исми Аъзамдур, айни пайтда у тавҳидга ҳам асосдир.

О р и ф — орифон соҳиби. Том маънодаги ҳақшунос. Сўфийларнинг тушунчасида илм — ақлга, орифон — туйгуларга асосланади. Ориф бўлмоқ учун китобий билимлардан беҳад юксалмоқ керак. Ориф Оллоҳ томонидан бахш этилган «Ладуни» ишорати билан унинг мавжудлигини идрок этади ва мавҳум борлигда кечиб тангри борлиги билан умр ўтказади.

Юнус Эмро орифин бундай таърифлайди:

Ориф анга деярлар, ул кон бўлур,
Маърифат оламинда бир уммон бўлур...

Ҳақ дегнак нафаси Ҳақдин келур,
Сўйлаяжак кўалари Қуръон бўлур.

Маърифати бутунлай Оллоҳга боғланган орифга вали ёки орифи биллоҳ ҳам дейилган.

А р ш — айвон, осмон, тахт. Қадимий тасаввурларга биноан арш тўққизинчи кўкдадир. Арш бутун оламларни бағрига олган мунаввар бир борлиқ — қулли макон. Арш сўфийлар тасаввурида борлиқ ва вуҷуддир. Аршга «нафси кулл» номини берганлар ҳам бўлган экан. Арш коинотнинг муаззам руҳи бўлиб, моддий оламнинг илк босқичи саналган. Арш — тажалли манбаи, яъни илоҳий қудрат асоси. Шунинг учун у илоҳий тахт деб қабул қилинган. «Арши муалло», «арши раҳмон», «арши илоҳи», «арши Яздон», «фалаки аъзам» — булар аршга қўйилган номлар.

А з о б — қадар, азият. Яссавий ҳикматларида бу дунёдаги гуноҳкорликлари учун ширк ва куфр аҳлига охиратда бериладиган жазо маъносинда тадбиқ этилган.

Б о т и в к ў з и н о ч м о қ — сийрат кўзининг очмоқ, қалб кўзи ила ҳақиқатни кўрмоқ.

Б а л о — ғам, қайғу, қадар, мусибат, офат. Сўфийларда «Бало авлиёниг либосидур», деган ақида бўлиб, улар «бало» инсонни Худода яқинлаштиради, деган ишончда бўлганлар. Шу боис тасаввуф шеърлигида балога сабр этмоқ дэъвати кенг ўрин эгаллагандир.

Ж а м о л — тасаввуфда Ҳақнинг лутфу аҳсон ила тажаллисидир.

Ч о р ё р — Муҳаммад пайгамбардан кейинги тўрт халифа: Абу Бакир, Ҳазрати Умар, Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Алидур.

Ч и л т а н — қирқ тан. Ривоят қилинишича, Муҳаммад пайгамбар бир кун асҳоби суффа хонақосига бориб эшик қоқибди. Ичкаридан «Кимсан?» деган овоз эшитилибди. «Пайгамбарим буюрмишики, сизларни зиёрат қилсам», дебди Муҳаммад алайҳиссалом. «Бор, пайгамбарининг ганини умматига отказ, бизнинг пайгамбарга муҳтожлигимиз йўқ», дейишибди сўфийлар. Пайгамбар орқага юриб қирқ қадам босган экан, тагридан хонақоҳга қайтишга амр бўлибди. Бу гал ҳам «Кимсан?» деган савол такрорланибди. «Расулим буюрмиш...», — дебди пайгамбар. «Бу жойга расул сизмайди», деган эътироз бўлибди. Муҳаммад изига қайтган заҳоти Оллоҳнинг ўша амри такрорланибди. «Кимсан?» «Саййидул қавм, ходимул фуқаромен», — дебди пайгамбар. Ана шу гандан сўнг эшик очилибди. Ҳазрати Муҳаммад ичкарига кириб қарасанки, аҳли суффа ўттиз тўққиз кишидан иборат эмиш. Пайгамбарнинг «Сизлар кимсизлар?» сўроғига улар «Қирқларингиз, дилу жони бир кишилармиз», дейишибди. «Бу сўзнинг иёботи керак» — дебди пайгамбар. Ушанда Ҳазрати Али ҳам уларнинг орасида экану лекин ўзини таъитмабди. Қирқлар «Биримиздан қон оқса, барчамиздан ҳам қон оқадим», — дебдилар. Шунда Ҳазрати Али тизда қўлини тилганда бирданга ўттиз савкиз кишининг қўлини товоидан қон оқа бошлабди. Пайгамбар албатта бу ҳодисотнинг сирини билан қизиқибди. «Биттамит таъиқарида, — дейишибди улар, — бизларга озиқ-овқат топиб келишга чиққан. Бу қон унинг қўлидан томчилаётган эди...» Ҳазрати Али қўлининг кесилган жойини боғланиши биланок, бошқалардан томаётган қон ҳам бир зумда тўхтабди... Пайгамбар шу қирқ биродар билан рақеу самоъ қилганлиги тўғрисида ҳам нақллар битилган.

Д а р в е ш — моддий борлигдан, нафси шум орзуларидан қўл сийтаб, дунё пезматларини тарк қилиб Ҳақиқат йўлига кирган киши. Дарвеш — умрини ишқ ва риёзатга бағишлаган тариқат йўлчиси, чин ошиқ.

Д и н — Оллоҳ амрларининг мажмуаси. Ҳақ билан имонни қониби инсонлар ўртасидаги муносабатлар белгиланган илоҳий низоми. Тасаввуфда диннинг туб моҳияти — Ишқ.

А д а б — гўзал хулқ, нафси зоҳир ва нафси ботинини тарбия қилмоқ. Сўфийларнинг англашларига биноан адаб тўртга бўлинади:
1. Шариат адаби. Бу — пайгамбар шариати ва суннатига амал этмоқ.
2. Тариқат адаби. Бу — бир тариқатга боғланиб, одоб ва арконини ўр-

ганиб, шу бўйича ҳаракат қилмоқ. 3. Маърифат одоби. Бу — нафси амморани мағлуб қилиб, илми плоҳийни ўзлаштириш. 4. Ҳақиқат одоби. Бу — Оллоҳдан бошқасидан юз буриб, ваҳдат майдан қонмоқ.

А х л — бегона бўлмаган, дўст. Утмишда инсонлар уч тоифага бўлинган. 1. Аҳли дунё — молу мулки ва неъматларига берилиб, охиратни тушунмайдиганлар. 2. Аҳли уқбо — охиратни англаб, умрини тоат-ибодат билан ўтказиб, гуноҳ ишлардан тийилганлар. 3. Аҳли илоҳ — кўнгли Оллоҳ ишқи билан тўлган ва батамом Ҳақ йўлига кирганлар. 4. Жаҳаннамга тушишга маҳкум кимсалар esa «аҳли нор» дейилган.

Ф а қ р — тариқатнинг тўртинчи мақоми. Фақир — шу мақомга мансуб киши. Иброҳим Бухорий Қалободий фикрига таъриф бериб, «фақр — молнинг бўлмаслик, бўлса ҳам сенга мансуб бўлмаслик, ҳақиқат маърифатига ишъманд кишидир» деган экан. Шунингдек, фақирнинг Оллоҳдан бошқага мухтожлиги бўлмайди ва таваккал эътиқоди билан яшайди.

Ғ а р и б — кимсасиз, гурбатдаги киши, юртдан ажралган мусофир. Сўфийликда ғариблик — гурбатда, яъни дунёю дунда яшашдир. Ғарибга асил юрт — Оллоҳ даргоҳи.

Ғ а в ҳ а р — жавҳар, ишқу. Тасаввуфда жавҳар Тангридир. Ғавҳар — илоҳий маърифат тушунчасини ҳам ифодалайди.

Ҳ а б и б — еуюкли. Оллоҳнинг суюкли қули бўлганлиги учун Муҳаммад пайгамбар «ҳабибул илоҳ» дир.

Ҳ а қ и қ а т — тасаввуфда диннинг ички моҳияти, шарият esa ташқи юзидир. Ҳақиқатга етган солик Оллоҳдан ўзга борлиқ бўлмаслиги, азалий ва абадий борлиқнинг садоси Оллоҳ эканлиги, ундан бошқа ҳамма нарса фойий бўлишини теран билади. Ҳақиқат аҳли баъшарий сифатлардан илоҳий сифатларга юксалган кишилардир. Улар учун шарият — сўз, тариқат — йўл, маърифат — ишқ бўлса, ҳақиқат — холдир.

Ҳ о л — кайфият, кўрinish, қувват. Тасаввуфда чин ошиқ қалбини ишғол қилган фараҳ, севинч, кадар, ҳаяжон, завқ туйғуларини аке ёттиради. Ҳол — ошиққа маъшуқи азалининг бетимсол лутфи. Ҳол соҳиблари ишқ тугёнида ҳолдан ҳолга қараб юксалишади. Ҳол илми ибодат усуллари ҳамда қоидаларини ўргатади.

Ҳ о л и с — соф, гуноҳдан фориғ, ряёсиз. Оллоҳдан бошқа биронга дундан жой бермаслик мазмунида қўлланилган.

Ҳ и л в а т — ёлғизлик, танҳо бўлмоқ, маълум фурсат одамлардан узоқлашини. Тасаввуфда дунёдан этак силкиб, моддий муносабат ва алоқадорликдан кечини — маъшуқи азал ҳаёли билан заҳмат тортиши. Хилватга чеканган дарвеш қирқ кун мобайнида оз овқатланиб, оз ухлаб давомли ибодат орқали чилла тутини керак бўлган. Бу — нафси енгиб, кўнглини поклаш «тажрибавасидир».

Ҳ о м — Ҳақ ва ҳақиқатни ҳали мукаммал идрок қила олмаслик. Ишқу камолотдаги воқислик.

Хос — тасаввуф аҳли одамларни уч гуруҳга бўлишган: 1. Авом: булар жоҳил ва подои кишилар бўлиб, майманлик, шухратпарастлик, молпарастликка кул кимсалар, ваҳдату вужуд сирларидан тамоман беҳабарликлари учун ҳам авомдирлар. 2. Хавос: булар ўзликларидан кечиб ҳақиқат йўлини тутган хос зотлар. 3. Аҳосули хавос: булар ҳақиқат эранлари, яъни дийдор толибларидур.

Ҳайрон — тасаввуфда ошиқнинг фанофиллоҳга етишиши учун кечиб ўтмоғи лозим бўлган босқичларидан бири, ҳайрат мақомидир. Ҳайрат мақоми — ҳайронлик водийси ҳисобланади.

Хирқа — шайх ва дарвешлар кийдиган махсус кийим, жанда. Тариқат қондаларига кўра, хирқа соликка муршид томонидан кийдирилган. Хирқа кийувчи билан кийдирувчи орасидаги маънавий богликлик тариқатларида «хирқа силсиласи» деб аталган. Бирор шайхнинг муридига хирқа кийдириши, муршиднинг ўз ҳоли ва камолиши эҳсон этиш маъносида англашилган. Дунё неъматларидан кечиб, нафе «боғлари»дан олинлашган дарвешлар устидаги хирқаларга «хирқан тажрид» дейилган. Фақат бир шайхга боғланган муридлик ифодаси ўлароқ, кийилган хирқанинг номи — «хирқан иродат» дир. Муҳаммад алайҳиссалом кийган хирқаларга «хирқан шариф», «хирқан саодат» дейилган.

Ҳиммат — тасаввуфда қалбнинг бутун қувват ва ғайрат билан Оллоҳга йўналмоғи.

Ишқ — тасаввуфда ҳусни мутлаққа бўлган шиддатли севги. Ваҳдати вужуднинг бошлангичи ва охири бўлмаганидек, Ҳақ тажаллиснинг ҳам иботидо ва интиҳоси йўқдир. Унинг зоти ҳар жойдан зоҳир арур. Ва мазҳарлари зоти билан ўхшаш. Ҳақнинг илк зуҳурига «ҳақиқати муҳаммадия» дейилган. Ишқ илоҳдан ато этилган раҳмоний бир улфат. Улфатдошлик туйғуси эса ҳар бир руҳ соҳибига хос.

Ишқ икки хилдир — ҳақиқий ва мажозий. Ҳақиқий ишқ — ҳусни мутлаққа, мажозий ишқ — одам ва олам гўзаллигига ошиқлик.

Ибодат — Оллоҳга топинмоқ, қуллуқ қилмоқ ва унинг амрларини адо этмоқдир. Ўтмишда ибодат аҳли — жаннат учун, жаҳаннам азобларидан қўрқув туфайли, Ҳақнинг ризоси учун ибодат қилувчилар тоифасига ажратилган.

Икки пур — Муҳаммад пайгамбарнинг икки қизига ишорат.

Калом — лавҳа маҳфузга ёзилган илоҳий калом. Тасаввуфда лавҳ Тангрининг тимсоли, калом эса иродасидир. Баъзилар каломни «ақли кулл» ва «ақли аввал» деб ҳам аташган.

Каромат — сўфийликда каромат икки хилдир: 1. Каромати қовхўйяхаводо парвоз этмоқ ва шу тарзда моддий оламдан юксалмоқ. 2. Каромати илмийя, — ладунвий улум, яъни Худо томонидан ато этилган илоҳий илмлар билан кўрсатиладиган кароматлар.

Кўягил — тасаввуфда Ҳақ нури жамолини кўрсатадиган кўягу. Айрим сўфийлар кўнгални Казбалли ҳам устуи қўйганлар.

Меҳмон — кўниб ўтувчи, мусофир маъносида. Диний-тасаввуфий ишончларда бу дунё бир мусофирхонадурки, ҳамма меҳмон, яъни мусофирдир.

Меърож — зинаоя, юқорига кўтарилиш. Муҳаммад пайгамбарнинг оллоҳ хузурига юксалиши. Эмишкн, фаришта Жаброил Муҳаммад алайҳиссаломнинг олдига жаннат оти — Буроқни етаклаб келибди. У қанотли оқ туяларга мишиб Қуддусга бориб ўша жойдан кўкка кўтарилибди. Сидратул мунтаҳога етгач, «Мундин нарига ўтсам, мен ёнурмен», — дебди Жаброил. Пайгамбар эса уни ортда қолдириб «Рафраф» билан яна бир муддат илгарилабди. Хуллас, Муҳаммадга таъгрининг тахти кўринибди. У самовотдан етмиш минг нарда билан тўснлганмиш..

Сўфийлар тушунчасида Меърож руҳоний бир ҳодир.

Моуман — бу оламга дохил таъвишлар, маиллик даъволарига таслим бўлмоқ. Маълумки, сўфийлар Таъгрини ҳақиқий ва мутлақ борлиқ деб билишган. Таъгри эса тоқдир. Шунинг учун ҳам унга «ваҳдати вуҷуд» номи берилган. Яъни у — борлигнинг бирлигидир. Зотан, борлиқ «касрат» (кўплик, кўпчилик)дан эмас, «ваҳдат»дан иборатдир. Қоншотдаги хилма-хиллик ва тафовутлар-чи? Улар аҳдирий ва ўткинчи фарқланишлардир. Бақолик йўқ уларда. Шу боис борлиқ — оламни Таъгри сифотларининг тажаллисидан иборат деб билиш лозим. Таъгри — Вуҷуд, мавҷудот — унинг орази, холос. Шу маънода «ман», «сан» ақидаси билан яшаш «ваҳдат»ни илкор этишдан бошқа нарса эмас. Таъгридан узоқлашни — бу, инсоннинг өккига ажралишидирки, ундай моуманлик ривож топади ва маънавий-руҳий бутунликка эришизмайди.

Нафс — ўзлик, руҳ, зот. Сўфийлар инсонни тўғри ва эагу йўллاردан оздирувчи, барча тубанликларга «доғ»лик қилувчи майлларни нафсга нисбат берадилар. Уларча нафс — зolim, шум, гушна, чиркин, қалтабин. Тасаввуф аҳли етти нафс борлигини эътироф этадилар: 1. Нафси аммора: инсонни ёмонлик, рибзорлик, бетамизликларга мавклантирувчи нафс. 2. Нафси лаввома: бад ишлардан пушаймон қилувчи, тергаш, нарҳаскорликка қодир нафс. 3. Нафси мулҳама: алоҳий йўл-йўриқлар ва жозибага илҳомлантирадиган нафс. 4. Нафси чутмайна: имон хотиржамлигини таъминлайдиган, хатоликлардан керай оладиган нафс. 5. Нафси розия: Оллоҳдан рози нафс. 6. Нафси марзия: Оллоҳ ризосини қозонган ва унга мақбул бўла олган нафс. 7. Нафси софийя: қусур ва иллатлардан батамом покланган соф нафс. Сўфийлар назарида нафс инсонни дунёга боғлайдиган бир «занжир». У одамни Ҳақиқатдан ироқлаштиради. Шу боис нафсга ҳоким бўлмоқ керак. Уни ялчмоқ учун ранжу меҳнат камлик қилади. жиҳод лозим. Бу жангда эса Оллоҳнинг дутф ва ердамга таянмоқ шартдир.

Васл тасаввуфда маъшуқи азаа билан қовушмоқ, ўзликдан келиб Ҳаққа ёр бўлмоқ, ваҳдат лавки. Васл масъаласида сўфийлар бир

хил ақидада эмаслар. Улардан айримлари Оллоҳ ҳар ерда хозир ва ноизр бўлишини кўзда тутиб васлга юқоридаги мазмунни бермайдилар. Баъзилари эса илоҳий сирлардан воқиф бўлгач, ўртадаги нарда кўтарилиб инсон Ҳақ васлига эришади деб ишонч билдирадилар.

З и к р — сўзлаш, тилга олиш, хотирлаш. Зикр тил, дил ва бадан ила бўлиши жиҳатидан уч турлидир. Зикри жаҳри — баланд овоз билан ижро қилинадиган очиқ, ошкора зикр. Зикри хуфий — пинҳоний бўладиган зикр.

М у р ш и д — иршод этувчи, тўғри йўл кўрсатувчи. Ҳаққа йўналтирувчи киши: тариқат пири, шайх.

М у р и д — тариқат одобига кўра, маълум бир шайхга боғланиб, ақлу иродасини Худонинг мутлақ иродасига бўйсундирган ва сулук мартабасини эгаллаган киши. Муридлик, муҳибликдан сўнг эгалланадиган бир даражадир.

Н о м у с — адаб, ҳаё, иффат: маҳрамин хос. Ваҳий сирларидан воқиф ва маҳрам бўлганлиги учун Жаброил «Номусул акбар» деб ҳам аталган экан.

С ў ф и й — кўпчилик тадқиқотчилар бу сўзни арабча «сув»дан келиб чиққан бўлиб, юнг мато — хирқа деган қарорга келишган. Бошқа бир нуқтаи назарларга кўра, сўфий юнон тилидаги «сафос» — донишманд сўзидан олингандир. Бу сўзни соф — поклик, яъни ахлоқий тозаланиш ва руҳий камолот мазмунида тушунтирган олимлар ҳам бор.

«Ғиёе-ул гулот»да ўқиймиз: «Сўфий — хирқапуш, зероки, юнгни суф дейилади: фуқаронинг истилоҳида, ўз дилига нигоҳ қаратган, хаёлини ҳақдан бошқа нарсадан фориғ этган киши «сўфий» деб аталади».

Абулҳасан Али Ҳижвирийнинг шарҳлашича, хирқапушлар — азалий софликка восил бўлганлар: асҳоби — суффа, яъни тиловат ва таваллоҷилар гуруҳини ҳам сўфийлар дейилган. «Иши фақат Худо билан бўлган, вужуди мутлақнинг мавжудлигинигина тан олувчилар сўфийлар деб аталади», — деб ёзади Жунайд Бағдодий.

Сўфий сўзи, умуман, этимологик мазмундан маҳрум бўлиб, ундаги ҳарфлар психофизиологик таассурот уйғотади, деган фикр ҳам мавжуд. Бунга қарши тушунчага кўра, суф сўзининг ҳар бир ҳарфи аниқ маънони билдиради: «с» — самат, сафо, савм (парҳезкор); «в» — вдоъ, вафо, вад; «ф» — фақр, фикр ва фано.

«**А н а л - Ҳ а қ и н и маъноси ...**» — Аҳмад Йессавий бир ўринда «Билмадилар муллолар Анал-Ҳақни маъносин, Қол аҳлига ҳол илмин Ҳақ кўрмади муносиб», дейди. Дарҳақиқат, бу «илм»нинг сирини нимада? Бу тўғрида Жалолиддин Румий бундай деган: «Агар девордан сўз эшитсанг, билгилки, девордан эмас, унинг ортида кимдир деворни эшик дегандир. Авлиёлар эса ўлимдан олдин ҳам эшик, ҳам девор ҳукмини тинглейдилар. Уларда ўзликдан ном-нишон қолмайди. Улар гўёки Ҳақ кўлидаги қалқондирлар. Қалқоннинг жупбуши қалқоннинг ўзидан эмас. Ва «Анал-Ҳақ»нинг маънисини мана будир: қалқон

айтади. «Ман орада йўқдурман, ҳаракат Ҳақнинг қўлидандир». Бу қалқонни Ҳақ англаг...».

«Анал-Ҳақ»лик борлиқни яратган ва оламдаги ҳамма нарсада аухурлаймиш вужуди мутлаққа бирикмиш ишончи бўлиб, инсоннинг илоҳийлашиш аҳтиёжини ифодалайди. Бу маслақдаги ошиқларнинг маъҳаби ҳар қандай диддан «ичкари, «куфр»лари «имондин ичкари»дир. Шунинг учун Юнус Эмро:

Ҳар миллатдан айридур бу бизим миллатимиз,
Ҳеч динда топилмади дину диёнатимиз,—

дея фахрланган ва яна бундай деган эди:

Минг йил тупроқда ётарсам, ҳеч қўймасман «Анал-Ҳақ»ни,
На замон керак бўларса, ишқ нафасин олиб келам,
Ишонмагон кел ёним, дўст отини айтиб чақир,
Кафан тўним пора этиб, тупрогдан туриб келам.

Нодон муллолар эса мана шу ҳақиқатни англай олишмаган.

Дафтар қилсам — Яссавий бунда илоҳий ишқ мазмунини ифодалайдиган «дафтар», яъни шеърларнинг яратилишини эътиборда тутган. Биз юқорида «дафтари соний» иборасини шарҳлаган эдик. Табиий савол туғилади: «дафтар», «иккинчи дафтар» ўртасида тафовут йўқми? «Дафтари соний» Яссавийнинг аввал ҳам бир девон яратганлигига ишорат этмайдими? Маълумки, Яссавийга эргашиб ҳикмат айтган шоирларнинг сафи анчагина кенг бўлиб, асарлари шакл, маъно, ифода жиҳатидан Яссавий ҳикматларидан унчалик фарқ қилмаган. М. Ф. Куприлизода «дафтари соний» тилга олинган ҳикмат ўша шоирлардан бирортасиники бўлиб, «Девони ҳикмат»га киритилган деган тахминни илгар сурган. Унингча, Яссавий издошлари ўзларининг ҳикмат тўпламларини «иккинчи дафтар» деб ҳисоблашган. Камол Эраслоннинг «дафтари соний»га муносабати эса бошқача: иломий ақидаларга бивосил инсон тақдирига тегишли яхшилик ва ёмонлик, қазо ва қадар «Лахву маҳфуз»га қайд қилинади. «Лахву маҳфуз»га — «Азал дафтари» номи берилган. Яна бир ишончга кўра, инсонларнинг зағулик ва ёмонликлари, савоб ва амаллари икки малак тарафидан маънавий бир дафтарга ёзилиб борилармиш. Одамнинг ўнг елкасидаги малак савоб ишларини, чап томонидагиси гуноҳларини қаламга оларкан. Шу ёзувларга қараб инсон у дувёда ё мукофот ёки жазога ҳукм қилинармиш. Бу маънавий дафтар — «Дафтари аъмол» — «Амаллар дафтари» деб тилга олинаркан. Камол Эраслоннинг айтишича, Аҳмад Яссавий «Лахву маҳфуз» ва «Дафтари аъмол»га таяниб «дафтари соний» иборасини тилга олган. Чунинчи: унинг «Девони ҳикмат»и ана ўша «битик»лардан кейинги илоҳий «дафтар»дир.

Биз Камол Эраслоннинг мазкур фикрларини қувватлаган ҳолда, олдинги бир қанча изохларда унинг шарҳларидан фойдаланганлигини ҳам эслатиб қўймоқчимиз.

МУНДАРИЖА

Аҳмад Яссавий.	5
Ҳикматлар.	41
Муноҷотнома.	197
Ҳикояти меъроҷ.	208
Изоҳлар.	247

Литературно-художественное издание

АХМАД ЯССАВИ КНИГА ИЗРЕЧЕНИЙ

Составитель Хаккулов Ибрагим

Художник Жеребцов В.

Ташкент, издательство литературы и искусства им. Гафура Гуляма

На узбекском языке

АДАБИЙ-БАДИИЙ НАШР

АХМАД ЯССАВИЙ

Ҳикматлар

Нашрга тайёрловчи *Иброҳим Ҳаққулов*

Муҳаррир *А. Шаронов*

Расмлар муҳаррири *В. Немировский*

Техник муҳаррир *Р. Раҳматуллина*

Мусаҳҳих *Ш. Собирова*

ИБ № 4324

Босмахонага берилди. 25.10.89. Босишга рухсат этилди. 29.12.90. Формати 84×108/32
Босмахона кативи № 2. Оддий янги гарнитураси. Юқори босма. Шартли босма л. 13,14.
Шартли кр. — оттузи 13,44. Нашр л. 6,31. Тиражи 300 000. Заказ № 150. Баҳоси 6с.
Шартнома № 116-89.

Гафур Гулям номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 700429. Тошкент. Напай кўчаси 30
Ўзбекистон ССЖ: Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси итлари Давлат комитети.
Янгиўла китоб фабрикаси. Янгиўла шаҳри. Самарқанд кўчаси. 44. 702 801.

mem.

